

ליקוטי ים

הוריות

ליקוטי סוגיות ממסכת הוריות
ובו ג' שערים

שער הסוגיות: ובו סוגיות מלוקטות ממסכת הוריות, מבוארות בלשון צחה וברורה, עם מדור להרחבת הסוגיא, ובירורי הלכה בעניינים הנוגעים למעשה.

שער דרשות הדרן: ובו כמה הדרנים על מסכת הוריות שנכתבו על ידי תלמידי חכמים, ראשי ישיבות, ורבנים.

שער מעשי אבות: ובו מובאים קורות חייהם ופעלם של חכמינו המוזכרים בחיבור זה.

מהדורת בלאמענפעלד

ליקוטי ים הוריות

ליקוטי סוגיות ממסכת הוריות
מלוקטים מדברי חז"ל ומבוארים בלשון
צח ונקי, עם הערות מחכימות ומעמיקות
לכל החפץ לצלול במעמקי הסוגיות
ובסופו הדרנים למסכת הוריות ומעשי
אבות מפועלם חייהם של חכמינו
המוזכרים בסוגיות

מערכת מכון ליקוטי ים:

נשיא:

יחיאל מיכל הלוי לנדאו

מנהל:

הרב אהרן מרגלית

עורך ראשי:

הרב משה דונט

עורך ביבליוגרפיה:

הרב יוסף מיכאל יוסקוביץ

כל הזכויות שמורות
למכון ליקוטי ים

היות ומושקע במהדורה חדשה מפוארת זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל עפ"י הזכויות בכל המדינות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או לאכסן במחשב או לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס, בביאורים במקורות ובכל ההוספות. ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

ISBN 979 889 412004 7

© Copyright Machon Likutei Yam

להארות הערות תוכן וענייני עריכה:
Editor@likuteiyam.com

למידע והנצחות:
info@likuteiyam.com

עיצוב ועמוד:
אר' יארמיש 054-8400711
ariyarmish@yahoo.com

תוכן העניינים

ליקוטי ים

בפתח השער	15	מבוא	22
שלמי תודה	19		

שער הסוגיות

סוגיא א. אופן הוראת הלכה למעשה	26
סוגיא ב. מי הם הנקראים קהל	28
סוגיא ג. גדולה עבירה לשמה	30
סוגיא ד. ירושה בשררה וברבנות	32
סוגיא ה. דיני קדימת כהן ולוי	34
סוגיא ו. קשה לשכחה	36
סוגיא ז. כבוד ראש הישיבה ואב"ד	38
סוגיא ח. כבוד חכמים	40
סוגיא ט. דברי חלומות	42
סוגיא י. סיני ועוקר הרים	44
סוגיא יא. תיקו ומשמעותה	46

שער דרשות הדרן

הרב שמעון הרמן	51	הרב צבי ויספיש	60
האדמו"ר מקאז'ניץ	52	הרב מיכאל סורוצקין	61
הרב ישראל שלמה פרישוואסער	56	הרב יו"ט ישראל פישל סופר - שרייבער	64
הרב דן בלמברג	58	הרב יחיאל מיכל לנדאו	67

שער מעשי אבות

מבוא	73	תנאים	80
תשובה בענין כתיבת מנין השנים למנינם של אומות	74	אמוראים	82
העולם	75	גאונים	85
ארץ ישראל	78	ראשונים	86
בבל	79	אחרונים	91
התקופות	78		

רבי דוב בעריש בלאמענפעלד ז"ל

מהדורה זו הוקדשה לזכרו של חותני רבי דוב בעריש בלומינפעלד ז"ל, וחותנתי מרת שרה בלומינפעלד ז"ל. נזכיר בלשון קצרה מעט מתולדותיהם וקורותיהם, למען ידעו דור אחרון.

רבי דוב בעריש בלומינפעלד ז"ל מגזע החכם צבי נולד בשנת ה'תרע"ז לאביו רבי שלמה אפרים ולאמו מרת סימה בלומינפעלד בעיירה איז'ביצא שבפולין, ובה התגורר עד מלחמת העולם השנייה.

בראשית ימי המלחמה הנוראה, נהרג אביו בחודש חשוון. רבי דוב בעריש ברח לאחותו שהתגוררה בעיר חלם. בעקבות הסכמי 'ריבנטרו-מולוטוב' נמסרה העיר חלם לידי הרוסים, והם הגלו אותו לסיביה, שם שהה כל שנות המלחמה. לאחר המלחמה עזב את סיביר בדרכו לפולין ובקיריג'סטן זכה לשאת אשה את מרת שרה לבית פרידמן, משם עבר לברלין שם התגורר כמה שנים, ובסביבות שנת ה'תשט"ז קבע ביתו בבורו פארק שבארצות הברית.

בארצות הברית ראה ברכה מדובה בעמלו, ומשהיתה היכולת בידו, הרבה לתת צדקה לנזקקים. מלבד צדקה בממונו, הרבה לעשות חסד בגופו, ולא חדל מלתת עצות טובות בענייני ממונות, ושמחתו לסייע היתה ניכרת על פניו. עוד הלך בדרכי אהרן ושלוש רב עשה בין אנשים שהסתכסכו בדיני ממונות וכיוצא בזה. גודל התאמצותו לסייע לכל אחד ואחד גרם שהיה אהוב על כל הבריות, וכולם הכירו לו טובה יתירה.

מלבד עמוד החסד, היה רבי דוב בעריש גם עמוד התורה והעבודה, היה בעל תפילה בימים הנוראים, וקבע עיתים לתורה לא סר מהם, תורה שלמד באף עמלה לו, באשר היה ידוע כבעל כשרון, ובמהרה השלים את תורת ימי בחרותו שהיו בימי עברה וזעם.

**נפטר ביום כ"ו אדר ה'תשנ"ח
תהא נשמתו צרורה בצרור החיים,
ויהי 'ליקוטי ים' עילוי לנשמתו הטהורה.**

מרת שרה בלאמענפעלד ז"ל

מרת שרה בלומינפעלד ז"ל נולדה בשנת ה'תרפ"א לאביה רבי יעקב שלמה הכהן פרידמן מסאנוק ולאמה מרת רחל בעיירה סאנוק שבפולין, והתגוררה שם עד למלחמת העולם השנייה.

בראשית ימי המלחמה, גורשו יהודי סאנוק אל שטחי השלטון הרוסי, ושם הוגלו לסיביר על ידי הרוסים. הוריה ומשפחתה שרדו את המלחמה, ולאחר המלחמה שימש אביה רבי יעקב שלמה כרב בעיר ברלין.

לאחר המלחמה נישאה לרבי דוב בעריש במדינת קיריג'סטן שהיתה שייכת אז לרוסיה.

מרת שרה מסרה נפשה לטובת חינוך ילדיה לתפארת בית אבותם, וביתה היה בית ועד לחכמים, ותורת חסד היה על לשונה וכל הליכותיה במאור פנים ועשיית חסדים. כמו כן היתה אות ומופת בעיני כל משפחתה ביגיעתה העצומה בכיבוד הורים מעל לדרך הטבע. ואכן תוצאות עמלה ניכרים בדורות ישרים ומבורכים שהעמידה לשם לתפארת ולתהלה.

נפטרה ביום שב"ק ער"ח חשוון ה'תשע"א

תהא נשמתה צרורה בצרור החיים,

ויהי 'ליקוטי ים' עילוי לנשמתה הטהורה.

צוות מכון ליקוטי ים', זכה להכנס במוצ"ש פרשת חיי שרה
תשפ"ב אצל הקודש פנימה למרן שר התורה
הגה"ק ר' חיים קנייבסקי זצוקלה"ה

עם הגליונות על מסכת הוריות
מרן שמע את הסברי חברי המכון לפרוייקט של ליקוטי
ים', עיין בגליונות, ונהרה פשטה על פניו, ובירך בלשון
קדשו 'שיהיה כל טוב'.

בעת הדפסת הגליון הגיעתנו הבשורה הקשה שהנה נצחו
אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש
תהי ברכתו שרויה במעשי ידינו,
ויהיו הדברים לזכר נשמתו הטהורה.

וברכת התורה פרושה היא לבנו ממשיך דרכו
הרה"ג ר' שלמה קנייבסקי שליט"א
העומד לימיננו בכל עת ועצתו אמונה
להדריכנו במלאכת הקודש

הרב משה שטרנבוך
ראב"ד העדה החרדית

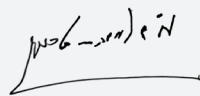
בעזה"י

למע"כ הרה"ג המפורסם לשם ולתהילה ורב פעלים, ה"ה הרב יחיאל מיכל הלוי לנדאו שליט"א.

שמחתי בראותי שעמד להוציא לאור חיבור יקר בשם 'ליקוטי ים' על מסכתות הוריות וכתובות, ומסדר דברי הראשונים והאחרונים, ומפלפל ומבאר ומסדר הדברים בשפה ברורה שיהא שווה לכל נפש, להגיש לפני הלומדים את יסודות הדברים בשפה ערוכה כדי שיוכלו להשיג לימוד התורה בבהירות וכמו שאמרו חז"ל 'אם ישאלך אדם אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד', ובודאי השקיע כאן עבודה רבה שתהא בספרו ברכה ותועלת, ואשריו שזכה לכך.

וכבר הסכימו על ידו גדולי הרבנים בארץ ובגולה המכירים את פעולותיו וחיבוריו, והנני להצטרף לדבריהם ולברכו כמאמר הכתוב 'זהיה כעץ שתול על פלגי מים וגו' וכל אשר יעשה יצליח, ותזכה להמשיך לשבת באוהלה של תורה מתוך נחת ורחבה, ונזכה לראות בקרוב ישועת ה' ונחמת ציון בביאת גואל.

הנני המברכו ומצפה בכליון לרחמי שמים מרובים

משה שטרנבוך

הרב שמואל קמינצקי
ראש ישיבה דפילדלפיה

י"ח שבט, תשפ"ג

לכבוד ר' יחיאל מיכל הלוי לנדאו שליט"א.

ראיתי את הספר שאתה עומד להוציא לאור בשעטו"מ. כנראה שדבר טוב עשית כדי להקל על הלומדים שרוצים לחזור על המסכתות הנלמדים ושיועיל לזוכרם. ברכתי שתזכה להוסיף על אלו המסכתות ושיהנו מהם כל המעיינים בהם.

ב"ר יחיאל קמינצקי

בכל הברכות
שמואל קמינצקי

הרב דוד קאהן

רב ביהמ"ד גבול יעבץ בדוקלין ניו יורק

בירושלמי אמרו שסדרן קודם לפלפולן כמדומני שגם הבבליים יודו שדידי ר' יחיאל מיכל הלוי לנדאו שליט"א עשה מלאכה יפה וחשובה. והשם שנתן לספרו מתאים מאוד והנני מברכו שימשיך בעבודתו בקודש עד כי יבוא שילה.

ב"ר יחיאל קאהן

החותם לכבוד לומדי התורה

דוד קאהן

י' שבט תשפ"ג

הסכמות
ומכתבי ברכה

הרב ישראל מאיר לאו
הרב הראשי לישראל (תשנ"ג - תשס"ג)

בס"ד ניסן ה'תשפ"ד

"טוב טעם ודעת למדני כי במצוותיך האמנתי" (תהילים קי"ט, ס"ו)
מפרש המלבי"ם, כי ידיעת פרטי המצוות ודיניהם זן "הדעת". אולם טעמי המצוות וגדרי
ההבנה הם "טוב טעם". על שניהם מתפלל דוד המלך ע"ה "טוב טעם ודעת למדני".
הובא לפניי החיבור, אשר אותו ערך בראש צוות תלמידי חכמים, ידיד בן ידי, הר"ר
מייקל בן לדיד ותיק, אהוב, יקר למקום ולבריות הר"ר ארווין לנדאו. משחר נעודיו
מסתופף בהיכלי התורה, אשר היא עיקר ומרכז חייו. בצוק העיתים ובשאיפתו
הטהורה להטעים מתיקות התורה, זיוה והדרה, בקרב הלומדים, אשר אינם מיושבי
בית המדרש כל שעות היום, לקח על עצמו להרחיב היריעה ולהשקות מימי הדעת
בטוב טעם לכל מבקש תורה.
בחיבור שלפנינו מנגיש המחבר את הידיעות הנחוצות לכן מעיין, ואשר אינן בהישג
ידו. לצד הידיעות מגיש את טעמי הדברים ועיקרי הסוגיות, למען יהיו דברי תורה
כנטיעה הפרה ורבה. כך מובטחת תורתו, שתהיה נצחית כ"נהר שאינו פוסק", ועיונית
כ"מעיין המתגבר".
ברכתי כי מפעל זה יתרחב לכלל מסכתות הש"ס ותרכינה חבורות הלומדים אשר
תזכינה להעשיר עיונם בחיבור חשוב זה.

המברך בכל לב

ישראל מאיר לאו

הרב דוד כהן

ראש ישיבת חברון

בס"ד שבט תשפ"ג

הנה ידידי הנעלה והדגול ת"ח מובהק ועוסק בתורה תדיר הרב ר' יחיאל מיכל הלוי לנדאו שליט"א חשב ליבו דבר טוב עבור הלומדים אשר אין עיתותם בידיהם ללמוד בעומק העיון ובפרט אלו שזקוקים לעסוק לפרנסתם ועוסקים בתורה ולימודם הוא יותר בבקיאיות להקים מפעל גדול ששמו ליקוטי ים ולקבץ בכל מסכת סוגיות יסודיות ולהתאימם מאורה של התורה בעומק העיון בסוגיות אלו והספר יש בו שני מדורים פתוח דסוגיא לפתוח הפתח להבנת הסוגיות ולהכיר את לב הענין ויסודו בסוגיות החשובות שבמסכת עם מקורות.

ומלבד זה מדורים נוספים של ליקוטים מדברי הסוגיא במקומות אחרים השייכים לסוגיא זו וכן המדור של אליבא דשמעתתא ... בירור ההלכות היוצאות מן הסוגיא לדינא ולהלכה לנעשה בדורנו ונוכחתי לראות שיש בספר תועלת גדולה ללומדי הדף והעמוד להבין ולהשכיל בסוגיות היסודיות ביסודות הדברים ובתמצית הרחבת הסוגיא וגם בחלק של אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא שהוא משלים את לימוד התורה עם הידיעה וההבנה בלב העניינים שרק באופן זה יש השלמות שבתורה שאינה אלא מתוך הגילוי של המאור שבתורה בהבנה ובעומק העיון שבה.

ותעמוד לו הזכות הגדולה של הוצאת הספר הזה להרב ר' יחיאל מיכל הלוי לנדאו שמסר נפשו עליה והשקיע הרבה כוחות מאונו והונו להעמיד המפעל הגדול הזה על תילו למען יהיה לו הכוח להמשיך ולסיים את המלאכה הגדולה לזכות את לומדי הש"ס ברוממות השגת התורה ויצליח ה' דרכיו ומפעליו בכל אשר יפנה להגדיל תורה ולהאדירה.

הנני מצאנו מנוח
ביום י"ג שבט

הכו"ח למען המפעל הגדול ליקוטי ים

דוד כהן

הרב ירוחם אולשין
ראש ישיבת בית מדרש גבוה ליקווד

בס"ד יום רביעי כ"ו אדר א תשפ"ד

ראיתי ושמח ליבי על הספרים הנפלאים 'ליקוטי ים', מאת ידידי הנעלה ת"ח מצורבייהו הרבנן העוסק באורייתא תדירא הרה"ג ר' יחיאל מיכל הלוי לנדאו שליט"א, והם חיבור נפלא המקבץ בכל מסכת את הסוגיות היסודיות, ומבארם בעומק העיון באופן ברור וקל להגישם לפני הלומדים כשולחן ערוך המוכן לאכילה, בלשון צח ונקי ומסודר מראשית הסוגייתא ועד גמירתא, עם ליקוטים מדברי הסוגייתא ממקומות אחרים כדרך דברי תורה שעניינם במקום אחד ועשירים במקום אחר. והוסיף בזה מדור ברורי הלכות היוצאים מן הסוגייתא לדינא למעשה בדורנו.

ומידי עיוני בו ראיתי שהוא מלא וגדוש בחידושים ערבים וידיעות נפלאות, דבר דבור על אופנו ועל מקומו, ונכתב בבהירות ובברירות להקל על הלומדים, והשכיל המחבר שליט"א להעלות את הדברים בטוב טעם ודעת ובהבנה נכונה, ובשפתי נבון תמצא חכמה, כל הרואה יאמר ברקאי, והם מאירים ושמחים כנתינתם.

וכבר נתקבלו חיבוריו הקודמים ממפעל גדול זה ליקוטי ים, ונהנו מהם הלומדים ונסתייעו לירד לעומקא של סוגייתא גם בעלי בתים העוסקים במלאכתם, ופתח להם נתיבות להכנס בעולמם של תלמידי חכמים, ועוד אוזר המחבר חיל להמשיך להעלות על מזבח הדפוס עוד כהנה וכהנה, ובוודאי יהיה ספר זה לתועלת הלומדים, ויהנו מהם בכל היכלי התורה בכל אתר ואתר.

יברך השי"ת את מעכ"ת להמשיך בעבודת הקודש ללמוד וללמד ולהרביץ תורה, ולחדש עוד הרבה חידושי תורה ולהפיצם לאור עולם, ולזכות הרבים מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת ובריות גופא ונהורא מעליא שמחה ונחת.

הכ"ח לכבוד התורה ולומדיה ומרביציה

ירוחם אולשין

הסכמות
ומכתבי ברכה

הרב איתמר גרבז

ראש ישיבת ארחות תורה

כפ"ד ר"ח ניסן תשפ"ג
למחתי גליונות חידושי "ליקוטי ים"
ליקוטי סגיות מים התלמוד, מסודרים באופן קבוע לדיוור הענינים
מעומקא דשמעתתא, דבריו מאירים ושמחים בלמחר התורה
ובחידושי דשמעתתא, שנתחבר ע"י היקר והנכבד ה"ה הרה"ג הנעלה
רבי יחיאל מיכל הלוי לנדאו שליט"א, ובעזרתו יהא לתועלת ולומדי
התורה, ואשריכם שאתם זוכים להרבות בחשקת התורה.
יה"ד שתמשיכו להרבות פעלים לתורה
להגדיל תורה ולהאדירה

הפ"ה לכוונת התורה לומדיה והוגיה

איתמר גרבז

בס"ד ר"ח ניסן תשפ"ג

שמחתי לראות גליונות חידושי "ליקוטי ים"

ליקוטי סגיות מים התלמוד, מסודרים בטוט"ד בבירור הענינים

מעומקא דשמעתתא, דבריו מאירים ושמחים בשמחת התורה

ובחידושי דשמעתתא, שנתחבר ע"י היקר והנכבד ה"ה הרה"ג הנעלה

רבי יחיאל מיכל הלוי לנדאו שליט"א. ובעזרתו יהא לתועלת ולומדי

התורה, ואשריכם שאתם זוכים להרבות בחשקת התורה.

יה"ד שתמשיכו להרבות פעלים לתורה

להגדיל תורה ולהאדירה

הכו"ח לכבוד התורה לומדיה והוגיה.

איתמר גרבז

הרב שלמה קנייבסקי
ראש ישיבת קרית מלך

בס"ד טבת תשפ"ד

הנה ידי"נ הרב רבי יחיאל מיכל לנדא שליט"א אשר הוא מלא באהבת תורה, ובאהבתה ישגה תמיד, רחש לבו דבר טוב, ואין טוב אלא תורה, ברצותו לחבב את התורה על לומדיה, עלה על לבו ללקט בכל מסכת את הנושאים המרכזיים, אשר נדונים במסכת, ואשר מפוזרים גם במסכתות אחרים, ולהרחיב בהם מדברי הראשונים והאחרונים אשר מפיהם אנו חיים, כדי שהלומד יוכל לקבל את המקומות בש"ס ובראשונים ובאחרונים שמדברים בנושאים הנ"ל בצורה מרוכזת, וכידוע מדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר,

וכיון שהנני מכיר את ידידי הנ"ל שהוא מופלג באהבת תורה, וכוונתו טהורה להרבות כבוד שמים להגדיל תורה ולהאדירה, וכבר הסכימו לו גדולי ראשי הישיבות שליט"א, הנני מצטרף כיהודא ועוד לקרא, ומברכו שיזכה להגשים שאיפתו על כל הש"ס, ותרבה הדעת וישמחו הלומדים, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, וימלא השי"ת משאלות לבו לטובה,

בט"ו אב תשפ"ד

שלמה

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה
ולכבוד ידי"נ הנ"ל המברכו בלוי"נ
ידידו שלמה קנייבסקי

הסכמות
ומכתבי ברכה

הרב ברוך הלוי סאלאוויציק

ראש ישיבת תורת זאב

בס"ד

שלום רב וברכה מרובה לידידי הר"ר יחיאל מיכל הלוי שליט"א
ולכל הנלוים אליו אך טוב כל הימים

מאד שמחתי לראות שאתה ממשיך לעסוק בדברי תורה, כבשנים קדמוניות כד הוינן עסקינן בחדוותא דאורייתא
יום יום.

ואשר ביקשת לכתוב לך הדרך על מס' ב"ק, הרי ידעת מיעוט בפלפול הנצרך לזה. ובכ"ז כדי למלאות רצונך אכתוב
מעין זה.

הנה ב"ק היא המסכת הראשונה מדיני ממונות בישראל. ובאמת דגם לאומות העולם יש להבדיל אלף אלפי
הבדלות דיני ממונות, אבל הם חלוקים ביסודם, דדיני האומות, נוצרו מכח הכרח, וכדי ליצור סדר ביחסי ממון שבין
איש לרעהו, דאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעוהו, משא"כ דיני ממונות של ישראל, שהם ניתנו
מפיו של בורא עולם, והם היסוד שעליו הושתת העולם, ולא ניתנו ח"ו בדיעבד. וכמו שכתב רבנו יונה באבות פ"א
מ"א בלשונו הוזהב "והטעם על שאמר הווי מתונים בדין, כדי להזהיר יותר על הדינין משאר הוראות שהם עיקר גדול
בידיעת ית' וית'. וכמו שאמר ירמיה הנביא ע"ה (ירמיה ט' כ"ג) השכל וידע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה
בארץ כי באלה חפצתי נאם ה'. ואיך ישכיל אדם לדעת את ה' והוא דבר הנמנע, אך בזאת ידענו לעשות דין ומשפט
כי ה' עשה [את] אלה וזהו שנאמר (שם כ"ב ט"ז) הן דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אתי נאם ה'. וכתוב במקום
אחר (מיכה ו' ח') ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד, כי הדינין הם שרש גדול לתורה ומהם נשתת
העולם. כמו שאמרנו במדרש כתיב לפני עשרת הדברות (שמות יח) ושפטו את העם בכל עת וכתוב לאחר עשרת
הדברות (שם כ"א) ואלה המשפטים, משל למטרוניתא שהיתה הולכת בדרך ועבדיה הולכים לפניו ולאחריה בכלי
זיין".

ולכן אנו רואים בדין מסכתין דחויב ממון המזיק אינם תלויים בסברת בני אדם והגיונם, אלא בלימודים בי"ג מידות
שהתורה נדרשת בהם, וכמו שמבואר במשנה ובארוכה ברפ"ט הראשונים דמסכתין. וכן בסוף מסכתין במשנה
דהמוכין שהכובס מוציא, שעוסקת בדינים שאין בשום ספר חוקים בעולם דיני ממונות של שוה פרוטה, שתופסים
כ"כ הרבה מקום, כי אין מי שיהיה דן על פעוטות, אבל תורתנו הקדושה, מקפידה על גזל מפני הלאו של לא תגזול,
ובזה אין הבדל בין שוה פרוטה למאה.

ובא רבי שסידר המשנה ללמדנו, שתחילתה וסופה של המסכת מלמדים על כולה שניתנה מבורא עולמים, ואנו
לומדים ומקיימים אותה, כי הם ידיעת ה' וכמש"כ רבנו יונה.
ואחתום מעין הפתיחה שתוכל ללמוד תמיד מתוך שלות הנפש, ולזכות הרבים.

המברך בלוי"נ בידירות
ברוך הלוי סאלאוויציק

החתימת הלוי סאלאוויציק
ביום י"ג אלול תשפ"ג

בפתח השער

יראתי בגשת אל הקודש, ללקוט שושנים מן הגודש, ואני ככסיל בין החכמים, נכנס בין ההרים הרמים, אך כבר אמר מלך ישראל, דע מה מעמך ה' שואל, ועת לעשות לה' הפרו תורתך, ואל תמנע טוב מעדתך, ובשעת המכניסין פז, קשוט דברי תורה כמסגרת זוה, ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו, אל תמנע טוב מבעליו, ולעולם תלמדו אומנות, ואין בהכרח משום גנות, ולהשיטו בנהה, לטעום מנופת סברות כפירוק ההה, שכן רגלי כולנו בסיני עמדו, וכל התורה כולה מפי משה למדו, ועתה נשאתי המשא על כתפי, וכיון שגדל עלי המשא לא הלכתי שפי, והושבתי חברים מקשיבים, חכמים וצורבים, לדלות הפנינים, עלי גויל טעונים, להיותם מוגשים, לכלל האישים, ולחבב התורה על ליבם, ולהטעימה בקרבם, מבין הערוגות, סוגיות וסברות מושגים והלכות זו בזו שרוגות, מבוארים בנעימים, ובקושט מותאמים. ואשר על נפשי חזיתי, אחרים לזכות רציתי, לערוך שולחן מעדנים, ממיטב פרי הגנים, בכלים מפוארים, מוארים ומבוארים, על כל מסכתות הש"ס, בכל הסוגיות שליחם לא נס, ולהגישם בהידור הדס.

ואודה את ה' בכל ליבי, שהעיר כליותי ושרעפי להגות במחשבה טובה זו, ואף צירף את מחשבתי הטובה, בנותנו לייעף כוח ויישר אורחותי להצעידני בדרך זו, ולפתור חלומי לטוב בפועל ממש.

ולא הייתי יכול לשאת את משא הקודש הזה לבדי, לולא מו"ר הרה"צ ר' יהושע לייפער שליט"א נשיא ממלכת התורה עוז והדר אשר נשא אותי ורעיונותי, והלך לפני לנחותי הדרך ברוחב לבו ועיניו הטובות והצופות למרחוק את אשר ידרשון העם את ה' ולהשקותם מים התלמוד.

והנה עמדו רגלי כל אחד מישראל למרגלות הר סיני בעת קבלת התורה, ושישים ריבוא אותיות לה לתורה, כנגד כל אחד משישים ריבוא שבישראל, ולכל אחד חלק בתורה הקדושה, ובהיות תורה מונחת בקרן זוית, ורבו הנמנים על אלו הרוצים לגשת לקרן זוית זו ולהתעטר בכתר תורה, אך הרי לנו בשר ואין לנו פה לאכול כיון שנתרחקו וכבדו הדברים עליהם לכן ראיתי הצורך והתועלת בהכנת השולחן הערוך לפני כל אדם וכציווי ה' למשה רבינו ע"ה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכפירוש רש"י שם.

ואמנם בחיבור זה יוכל כל איש לקבוע זמן לעצמו אם בדרכו לעסקיו, או בין ענין לענין, אם לפני תפילת שחרית, או בין מנחה למעריב, יוכל ללמוד בסוגיית אחת מהסוגיות אשר מוגשות ומבוארות בטוב טעם ודעת, ואם כמטמונים תחפשנה כו, לצבור לעצמו בכל עת ועת עוד סוגיית ערוכה, ועוד סוגיית ערוכה אשר לבו חושק בה, ולהיות תלמיד חכם ולזכות בתורה וגדולה במקום אחד.

וכשם שנשארו חז"ל בספק גבי סיני ועוקר הרים מאי עדיף טפי, ומסתבר שהענין הוא שכל אחד ילמד באופן שלבו חפץ כך בסוגיותינו הערוכות הצבנו לנו מקום לכל אחד להיות מחד סיני הבקי בכל סוגיות הש"ס וגם להיותו עוקר הרים כאשר יכול הוא הרחיב את משנתו על ידי הערות מרחיבות ומראי מקומות המלבנים את הסוגיית מכל צדדיה.

ולטעם זה נהגתי זה כמה שנים במהלך לימודי לציין את רוב הסוגיות החשובות במסכתות הש"ס, ועתה באתי אל מאלכת בית ה' לקחת סוגיא סוגיא ולכותבה באופן ברור דבר דבור על אופנו, כאשר מחד נתתי דעתי להיקף רחב על כל אחת מסוגיות אלו, ומאיך גדרתי מקום מיוחד בכל סוגיית להעמיקה ולסלול דרך לחפצים לעיין בה עומק אחר עומק.

וכיון שאמרו חז"ל שעיקר חשיבות הלימוד הוא ללמוד על מנת לשמור ולעשות לכן קבענו לנו מקום מיוחד שבו מקובצים העניינים הנוגעים למעשה בימינו היוצאים מסוגיית זו, כך יכול כל אחד לגשת לכל סוגיית ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא להסיק ממנו דינים ועניינים הנוגעים לחיי היום יום. ובסיומה של כל מסכת קבענו לנו מקום להדרנים, שמלבד מה שילבנו יותר חלק מהסוגיות, גם יתנו חפץ לכל דורשיהם למצוא כמה וכמה הדרנים לכל מסכת, מה גם שזכינו לכבד את חיבורנו ולעטרו במיטב תלמידי החכמים שיכתבו בו ההדרן, כל אחד לפי עניינו וסגנונו, כך יתעשרו דברי התורה בשבעים פנים לתורה. בנוסף קבענו לנו מדור מיוחד למפתח האישים, ובו אספנו אל כלינו את כל האישים המוזכרים במהלך הסוגיות במסכת זו, ופרטים מתומצתים על חייהם תקופתם תורתם תלמידיהם ורבותיהם, כך יקנה המעיין קנין נוסף בידיעה באלו שנים חי המחבה, מי הם רבותיו שיצק מים על ידם, מי הם אלו שלמדו מתורתו. מה שיועיל הן בהבנת סדר הדברים והן בהבנה מדוע מר לא פירש כדפירש מר, וכן מיהו הפוסק האחרון עליו אנו סומכים את הכרעתינו.

וקראתי לחיבור זה בשם ליקוטי ים, שכן לא חידשנו בו מאומה רק הלכנו אחר הבוררים וליקטנו ליקוטי בתר ליקוטי מדבריהם, בכדי לבנות מהם את מהלכי הסוגיית, ובעת עסקי במלאכה זו עמדו לפני דברי המלבי"ם בהקדמה לויקרא, וז"ל: 'אנה פניך מועדות, שם תפגע חבל נביאים, חכמי לב וגבורי כח, עושי מלאכה בעמק ים התלמוד ובמצולות הפלפול נפלאות'. אמנם כבר אמר ביד המלך (הלכות אישות פ"ה ה"ז): 'אכן תורה היא המונחת בקרן זוית וכל המתגיע בה מקום יניחו לו להתגדר'. לכן אזרתי עוז בראותי התועלת הנפלאה לכל חפץ לקרוא בשם ה' וללמוד את תורתו, ולזכרון זאת קראתי חיבור זה בשם 'ליקוטי ים', שכן מסילתו זו נתיבתה מהררי קדם ומראש צורים מכורתם, ולזכרון זה צררתי בשם הליקוט זכרון ראש בית אב ה"ה מורנו זקנינו המהרש"ל שנקב את חיבורו בשם 'ים שלמה'. זאת ועוד בתיבת ים מרומזות שמי 'יחיאל מיכל'. ואכן כאשר צללתי בים גדול ורחב ידיים זה ראוה איתי מעשי ה' ונפלאותיו, ורצוני לא למנוע טוב מבעליו חפצתי להעניק מתנה טובה זו לכל מי שעמדו רגליו על הר סיני, וכמו שפירש בהפלאה (כתובות סז), וז"ל: 'ויש לפרש בזה מה שאמר דוד המלך ע"ה בתהלים ק"ז יורדי הים באניות וגו' דקאי על יורדי ים התלמוד ומשוטטים בה המה ראו מעשה ה' ונפלאותיו במצולת עומקה של הלכה'.

בעת הכנת הספר לדפוס, עלו והגיעו הבשורות הקשות והמרות מארץ הקודש, עת גברה ידם של בני ישמעאל ופשטו ידיהם לקרב וטבחו רבים מבני ישראל, ולקחו בשביה מאות מבני ישראל, ובעת הזאת התלבטתי רבות האם זהו הזמן הנכון להוציא ספר זה לאור עולם, עת חשכו המאורות, ולקו עם ישראל.

אמנם הראוני ידידי את אשר כתב מרן ר' חיים עוזר גרודז'ינסקי בהקדמתו לספר אחיעזר בתקופת השואה הנוראה שנתכה על עם ישראל עת עלו על מוקדה על המזבח ששה מליון מבני ישראל, וז"ל: 'מחשבות תוגה מתרוצצות בקרב לב חושב. האם שעת חירום כזאת מכוונה להוצאת ספרים לאור עולם. הלא ישאל השואל, עם ישראל טובע בים של דמעות ואתם אומרים שירה? אולם זה כח ישראל סבא לאלוקיו ולתורתו בכל הדורות

ובכל התקופות והזמנים, גם כשחרב חדה היתה מונחת על צווארו, תורת ד' היתה שעשועיו כל היום. גם בעת החורבן, אשר כל קיום הלאום היה בסכנה, לא הסיחו הפרושים רגע מתורת ישראל. יבנה וחכמיה, שארית ישראל היתה אוד מוצל מאש, אשר כעמוד הענן האירו את ישראל בגולה. על ידם נשמר ונמסר הכתב והקבלה. על ידי רבותינו שבארץ ישראל ושבבבל נחתמו התלמודים המשנה והגמרא, אשר בהם אצורים כל מורשת אבות יסודי התורה ודעת דרכיה. שם אור זרוע וכל כוכבי זוהר. שם כל רוח ישראל יגדל נפשו וכל מקום שהלך ישראל עם מקל נודדים, כל מקום שגלה, שכינה עמו ושם הכין משכן אוהלו ללמוד התורה.

ומיום הגלות ישראל מארצו, לא נפסקה השלשלת הארוכה מארץ מדה, על ידי הגאונים המבארים, הפוסקים הראשונים והאחרונים, אשר גם בימי השמה, הגזירות הרדיפות והטלטולים, עמלו במסירת נפש להכין מכון לתורה. וכה נבנה על ידם הבנין העתיק לתורת ישראל והניחו מקום להתגדר בו. הענקים הגדולים הללו, הניחו את הנסכים לעלות על כתפיהם, לחזק בכל דור ודור את הבנין הנשגב הנהדר בקודש, אשר כל כלי יוצר עליו לא יוצלח להשביטו מטהרו. וכה הי' למוד התורה להזוכים בה לסם חיים, ההעמקה וההתבוננות בדרכי הלמוד למקור מים חיים, כל ישיבה וישיבה מבצר עז ליהדות, התפשטות למוד התורה היא תריס בפני הפורעניות ומגן בפני התועים והמתעים, התורה והמאור שבה מחזירם למוטב והיא שעמדה לנו להחזיק קיומנו כהיום הזה'.

והיו דבריו אלו למרגוע לנפש ולחיוזוקה שאכן דווקא כעת הוא הזמן הנכון להוציא לאור עולם ספר זה ולהגביר תורה ולהאדירה. זאת ועוד סמכנו יתדותינו על דברי הנביא (ירמיה ט יא) שאמר: 'על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובד, ויאמר ה' על עזבם את תורתני'. וכמו שנתבאר דבר זה בהעמק דבר (ויקרא כ כב) וז"ל: 'אם שוקדים בתורה מועיל זכות התורה שלא תקיא אותם הארץ'. וכבר אמרו ז"ל (מכות י) 'אמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם, מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה, שערי ירושלם שהיו עוסקים בתורה'.

עוד אמרו ז"ל (מגילה ג) גבי מלחמת יהושע עת הגיע מלאך ה' אליו ואמר לו: 'עתה באתי, ודרשוהו ז"ל, וז"ל: 'אמר לו אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה. אמר לו על איזה מהן באת. אמר לו עתה באתי. מיד וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק. אמר רבי יוחנן, מלמד שלן בעומקה של הלכה'. לכן שנסנו מתניים דווקא בעת קשה זו, להיות תורה מגני ומצלי על אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה ובשביה, העומדים בין בים ובין ביבשה, המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרווחה, ומאפילה לאורה, ומשיעבוד לגאולה, השתא בעגלא ובזמן קריב, ותעמוד זכות התורה הזו וחידושיה לימין עם ישראל בארץ ובגולה, להחזיקם ולהחיותם להחלימם ולרפאותם מכל צרה וצוקה נגע ומחלה, ונוכה לגאולה שלימה ולבנין בית המקדש בב"א. טרם אפנה ואצא ממשכן ה', אשא כפי בתפילה עבור משפחתי אשר מתייחסת אחר קדשי וגדולי ישראל, אשר מפייהם אנו חיים, ומימיהם אנו שותים, ה"ה המהרש"ל, הנוב"ג, המהר"ל, הש"ך, הרמ"א, התו"ט, ועולה מן המזבח ולמעלה עד רש"י הקדוש. תהא זכות תורתם מגינה עליהם ועל צאצאיהם, ובהאי שתא יעלה ויבוא זכרון אבותינו אבי היקר שבערכין ר' ברוך הלוי לנדאו שביתו היה בית וועד לחכמים באנגליה, ומשם יצאה תורה לכל סביבותיו.

עוד יש אם למסורת לייחד לה מקום, לאימי מורתי מרת מלכה לבית קורנפלד, שהעבירה והעתיקה בכל כוחותיה מסורת ישראל ובית אבותיה וזכתה לראות דורות ישרים ומבורכים, וממנה ינקו צאצאיה את אהבת התורה.

וההודאה המיוחדת היא לנוות ביתי אשת חיל מי ימצא, ותורת חסד – זה, על לשונה ובזכותה, האשה החשובה מרת רחל, שבינתה היתרה בנתה את ביתנו, על אדני התורה והיראה, והקמנו דורות ישרים ומבורכים, ולולא היתה בעזרתה לנו, לא היינו מגיעים עד הלום. ישלם לה ה' כגמולה הטוב, בכפל כפליים ובמידה טובה מרובה. וכן למשפחתה המפוארה והרוממה, הוריה הרב ר' בעריש בלאמענפעלד ז"ל נו"נ לחכם צבי, ורעייתו מרת שרה ע"ה בת הרה"ג ר' יעקב שלמה פריעדמאן זצ"ל רב ואב"ד ברלין. שלאחר שעלה הכורת על יהדות אירופה בשנות הזעם הקימו את ביתם בית של תפלה תורה צדקה וחסד. ושלמם ולזכרם יוחדה מהדורה זו, ונקובה היא בשמם: מהדורת בלאמענפעלד.

ואמרו ז"ל שכל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, על כן אייחד קול תודה מיוחדת להרב ר' חיים סרנא ורעייתו מרת רחל ע"ה שבתקופת לימודי בשיבת חברון בירושלים, הייתי בן בית אצלם, ואצלו עליי מכל טובם בגשמיות וברוחניות. ואכן בזכותם זכיתי להכיר את מו"ה, שקבעתי איתו גם עיתים לתורה כחברותא, וידידותו ידידות עוז היא ה"ה הרב ברוך הלוי סאלאבייצ'יק שליט"א. שעיקר תורתו ממנו היא. וטרם אצא את הקודש אודה למורי ורבי ראש הכולל ר' דן בלמברג שליט"א שזכיתי ללמוד ממנו ואיתו בחברותא וממנו שאבתי כוח רב עידוד וחיזוק למלאכת שמים זו.

ובעמדי בפתח אזכיר לטובה בברכת האב לילדיי החשובים בני יוסף אפרים ורעייתו מרת שרה שתחי', ובנם אביאל דוב נ"י, וביתם רייזל שתחי'. ביתי דניאלה חנה ובעלה עמנואל שמואל טנן וילדיהם שרה, אילה רוחמה, דוב, מרים. ביתי טליה אלישבע, ובני דוב שיחיו, מאל אביכם ויעזרכם ברכות שמים מעל ישיגכם, וזכות אבותיכם הקדושים, וזכות מפעל זה יעמדו לימינכם כל הימים, ותלוה את צעדיכם בכל אשר יעשו. עוד אוסיף על הברכה את משפחתי הנכבדה, אחי בן ציון משה ורעייתו פנינה ומשפחתם. אחותי אלישבע טובה ובעלה משה זאב מוריס ומשפחתם. אחותי רייזל ובעלה גבריאל זאב ומשפחתם. גיסי החשוב משה ומרים רויזע גרביס ומשפחתם.

וטרם אקוד ואצא את הפתח, אשא כפי על השי"ת ברנן על אשר זיכני לשכון באהלי שם בחברת תלמידי חכמים ה"ה הרב משה דונט שליט"א אשר בצוותא חדא זכיתי ללבן עמו את הסוגיות, ולהרב יוסף מיכאל יוסקוביץ שליט"א שזכיתי לברר עמו את סדר הדורות, האי מינייהו מוקדם והאי מינייהו מאוחר, ולהעמיד דברים על דיוקם, ולהרב ארי יארמיש שליט"א שבתבונות כפיו סדרם והעמידם במתכונתם, על נכון, וסידר תורה מפוארה בכלי מפואר, למען יאירו עיני הרבים. וזכות מיוחדת היתה לי ולמפעל זה אשר מצאנו רועה שיצא ויבוא לפני העדה, וביד רמה ינחנו בדרך נכונה ומשובחת ה"ה הרב אהרן מרגליות שליט"א, שענינו ולבו נתונים להצלחת המפעל הזה.

ובסיום הדברים אנקוט במנהג ישראל שכל זכויות הילקוט הן באמירתם בעל פה, והן בהעתקתם יעמדו לימין המעתיקים והמפיצים ויצדיקו הרבים ככוכבים, ובפרט כאשר יאמרו דבר בשם אומרו ומלקטו יזכו להביא גאולה לעולם בב"א

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה
יחיאל מיכל הלוי לנדאו

שלמי תודה

אמרו ז"ל (בכורות ה:) דמטעם הכרת הטוב נצטוינו במצות פדיון פטר חמוה, והביא בשיטה מקובצת (בבא קמא צב:) בשם רבי יוסף הלוי בן מיגאש, שרבו הרי"ף פעם אחת חלה, ונכנס אצל אדם אחד למרחץ שהיה לו בביתו, עד שהבריא. והאיש כיבד אותו מאד מאד, ושוב נהפך הגלגל על האיש ההוא ומטה ידו וירד מנכסיו, עד שהוצרך למכור את המרחץ, והוצרכו לשום אותו לבעלי חובותיו, ואמר הרי"ף ז"ל לא אדון ולא אורה בענין המרחץ הזה לא במכר ולא בשומא, לפי שנהנתי ממנו. וברבינו בחיי (שמות א ח) הביא מחז"ל דכל הכופר בטובתו של חבירו כאילו כופר בטובתו של מקום. והפליג בענין בספר החינוך (מצוה ל"ג) וז"ל: 'משרשי מצוה זו שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים'.

ואף אני אענה בקול ואומה, מלמד שאיני כפוי טובה, ובעת אשא כוס ההודאות, אודה ואכיר טובה לכל הני צנתרי דדהבא שסייעוני רבות במשא הקודש, ולא ייעפו ולא ייגעו, והיות שכולם שווים לטובה, וחרוטים שמותיהם עלי מלאכה זו, על כן לא שתי ליבי לסדר מקומם, ואין מקומם מעיד על חשיבותם.

והנה זכינו בדור זה שיאירו דברי התורה כנתינתם מסיני, וכשם שפרש משה רבינו ע"ה את התורה לפני העם כשולחן הערוך לפניהם, ומוכן לאכול, כך קמו ונתעוררו אבירי העם הרה"ג ר' מאיר זלאדאוויץ זצ"ל, ולהבחל"ח בנו הרב גדליה זלאדאוויץ שליט"א והוסיפו רבבות ספסלי לבית המדרש, בהאירם את התורה באור נפלא ומחודש בייסדם את הוצאת 'ארטסקרול' לבאר את הש"ס ולאוקמא שמעתתא לכל ליבא, ואכן לולא מפעלם הכביר והנפלא, לא הייתי זוכה להכניס ראשי לתוככי היכל התורה ולעומקי הסוגיות, צדקתם וזכותם תעמוד לעד, להם ולבניהם אחריהם בכל דור.

בפתח שער ההודאה נעלה במעלות ההלל למכון ירושלים ולמייסדו ונשיאו הרב יוסף בוקסבוים זצ"ל, ולהבחל"ח בנו ממשיך מפעלו הכביר הרב משה שליט"א, שזכיתי להכירם בעבודתם הנשגבה יחד עם משפחתינו בהוצאת הנודע ביהודה במהדורה מפוארת, ונדבה רוחם אותם להשיאני בעצה ותושיה במאור פנים להעמיד את חפץ ליבי לבנין נאה ומתוקן.

ועת כי אפתח פי בברכת השבח, אודה ואשבח את ידידי ורעי הרה"ג ר' אשר אנשיל אקשטיין שליט"א דומ"צ דחסידי בעלזא בניו יורק שעודדני רבות במלאכתי, ואף כתב תשובה נפלאה בענין השימוש בזמני לוע"ז, כהקדמה לחלק מעשי אבות בספה.

עוד הפעם אודה ה', כאשר שרעפי ליבי העירונו לשכלל את מלאכת הקודש בהוספת מדור הדרנים לכל מסכת ומסכת ובו ימצא מענה כל דורש את ה' ותורתו, כל מסיים מסכת, וכל דורש התורה לעם. יתברך ויתעלה הבורא שזיכני להתעטר בהדרנים מרבנים וראשי ישיבות, ואף כי רבים הם ואיני יכול לפרטם, אזכיר המיעוט מהם, ואין מוקדם ומאוחר בתורה, רק הבאתים כסדר קבלת הדברים: ה"ה כ"ק מרן אדמו"ר מקאז'ניץ שליט"א,

הרב בנימין קרליבך ר"מ בישיבת מיר, הרב יוסף חברוני ראש ישיבת חברון, הרב אברהם ברוידא דיין בביה"ד של ר' ניסים קרליבך, הרב צבי וייספיש ר"י הר"ן. הרב דן בלמברג שליט"א ראש כולל ווסט סייד, הרה"צ שמעון הרמן שליט"א נשיא מכון שמענתתא וראש כולל חיי תורה ובעמח"ס ישע ימינו, שהאיר אליי פניו, הרב מיכאל סורוצקין רו"כ הדעה והדיבור ובעמח"ס יש אם למקרא, הרב בעל לב, הרב אברהם מרמורשטיין רב דק"ק מנחת חינוך מנהטן, הרב דוד משה בלוי ר"מ בישיבת אורייתא, הרב אברהם בלוי רב דק"ק אהל יעקב לונדון, הרב יחזקאל הרטמן בעמח"ס מענה יחזקאל. והרב ישראל שלמה פרישוואסער רב ואב"ד דקהלת סאסוב וראש ישיבת חיי עולם בלונדון. הרב ר' יו"ט ישראל פישל סופר - שרייבער שליט"א מג"ש ורו"כ קהלת עבודת ישראל קאזניץ, שזיכני הקב"ה בידידותו המחכימה, וצעד לימיני לכל אורך כתיבת והוצאת הספר, והחכימו מעצותיו הנבונות והמחכימות, ומידיעותיו המעשירות,

וכאן המקום ליתן שבח לאכסניא של תורה, המפיצה ומאירה את דורנו בחיבורים מהודרים, וביאורים יקרים הלא היא ממלכת עוז והדר, שכשמה כן היא, היושבת בגנים עם חברים מקשיבים ועוסקת בעוזה של תורה, ובהדר לבושה, ומונהגת היא בעוז ובהדר ע"י הגה"צ ר' יהושע לייפער שליט"א נשיא ממלכת התורה עוז והדר, אשר לא חוסך מריבוי טובותיו במאומה, ונוגה השפעתו מאירה בעוז ובהדר על ממלכתו, ומחיבוריהם הנפלאים ליקטנו לנו את חלקינו ומבארה שתינו לבנות את מהלכי סוגיות אלו.

ובעודי עומד בהודאה להשי"ת על אשר זיכני להקים רעיון קודש זה, אשא כפי בהכרת הטוב למשפיע ברוחו לכל סביביו הרב יוסף [ג'ו] קרסיק זצ"ל שהשפיע רבות על אהבתי לתורה. ולהבחל"ח בנו הרב גרשון דוד שליט"א ממתפללי בית המדרש שמרחיב לבו ופעולותיו למען חזק את ידי.

וכאשר נשא אותי לבבי לתכן מתכונת ילקוט הסוגיות, עשינו פעמינו ונכנסנו אל הקודש פנימה לקחת עצה מן הזקנים, בכדי שלא תצא מכשלה מתחת ידינו, וזכינו להכנס אל הקודש פנימה אל מרן שר התורה ר' חיים קנייבסקי זצ"ל שנתן עיני קדשו בגוילים, ונתן לנו את הסכמתו ובירך אותנו שיהא נועם ה' אלקינו עלינו, ותשרה הצלחה במעשי ידינו. ומן הקודש אל הקודש זכינו להסתופף בצל ראב"ד העדה החרדית ר' משה שטרנבוך שליט"א שנשא ונתן איתנו אודות הליקוט, ומלבד ההסכמה בכתב, הרבה לעודדני בעל פה והעניק מברכות קדשו.

עודנו נמצאים לפנינו מן הקלעים, מטו רגלינו למעון קדשו של כ"ק מרן אדמו"ר מוויז'ניץ שליט"א שהרבה להתעניין בליקוט ומדוריו, ואמר לנו בשיח קדשו שאין מנהג אבותיו לכתוב הסכמות, אך איננו יכול להמנע מלהביע את התפעלותו מליקוט זה, והרחיב בברכותיו למען נצליח להרבות ולהפיץ אור התורה. כמו כן זכינו להעניק לכ"ק האדמו"ר מבעלזא שליט"א את הגוילים הראשונים של ילקוט זה, ולהתברך בעוז מברכות פיו. עוד זכינו להכנס להיכלי התורה וראשי הישיבות מרביצי התורה ומעתיקי השמועה, וזכות סיבב לנו הקב"ה לישוב בצילו של הרב איתמר גרבוז ראש ישיבת ארחות תורה שהדגיש את מעלת הספר ומטרתו בהצתת חשק הלימוד בלבבות העם, ואף עיטר את ספרנו בהסכמה. עוד זכינו להכנס להיכלו של הגאון הגדול הרב אשר וייס שליט"א בעמח"ס מנחת אשר, שעייין בספר, ומלבד הסכמתו בכתב שנתנה לנו, הרבה להאיר לנו מזיו אמרי פיו, ועידודו. כן עמדו רגלינו בשערי ביתו של הגאון הגדול הרב דוד כהן שליט"א ראש ישיבת חברון שנתן לנו הסכמתו והוסיף לומר שאין כל ספק שכל הלומד דף היומי תהיה לו תועלת מיוחדת בלימוד הספר הזה, עוד זאת הולכה אותנו הדרך העולה בית מרן הרב יצחק זילברשטיין שליט"א גאב"ד רמת אלחנן שנתן הסכמתו

וברכתו והביע את שמחתו על הופעת הספר. וכן היינו אצל הרה"ג הרב ירוחם אולשיין ראש ישיבת בית מדרש גבוה ליקווד שנתן לנו גם הוא הסכמה לספרנו.

עודי עומד בברכת ההודאה, לא אשכח ליתן הודאה לגאון הגדול הרב ר' חנוך הערנטרוי זצ"ל רב קהילת בית ישראל, דיין וראב"ד בלונדון, ראש וראשון לכל ענייני תורה וחסד ברחבי אירופה, ידיד נאמן למשפחתנו שעמד לימיני לסמכני בכל מלאכת התורה הזו, ולעומדת לצידו במלאכת הקודש הרבנית מרת רחל תליט"א. ואידי דחביבי נקיטי להו בסיפא, ה"ה ראש ישיבת עטרת ישראל הגאון האדיר מרן רבינו ברוך מרדכי אזרחי זצוקללה"ה שזכיתי לישב במעון קדשו, ולישא וליתן אודות הספר, לשמוע מפיו את התפעלותו הרבה, ועידודו החם, וכאן המקום להזכיר את בנו ממשיך דרכו הגאון הרב בן ציון אזרחי שליט"א ראש הישיבה שלא חסך ומנע ממני מאומה למען הצלחת הספר.

וייחד הכתוב להזכיר את טועני הארון והנושאים אותו על כתפיהם, כי משא הקודש עליהם בכתף יישאן, הלה הוא גיסי החשוב הרב גבריאל זאב (גארי) ליבלה, ידיד ה', ידידי וידיד המפעל שהטה שכמו לקחת חלק במפעל זה יברך ה' חילו ופעלך ידיו ירצה. ומצטרף לברכה אחי הנכבד הרב בן ציון משה (דייוויד) לנדאו אשר ידו תיכון עימי לעזרני ולסייעני במעשי ידי ופעולותי, והברכה אחת לו שתשרה הברכה וההצלחה בכל מעשי ידי, יהי רצוי אחיו וטובל בשמן רגלו, וברכת שמים תלוהו לעד.

עוד הפעם אודה ה' על אשר זיכני להסתייע בידיד אמת מלא וגדוש בתורה ובחכמה ובכל מלאכת מחשבת ה"ה הרב טוביה פריינד בעמח"ס שלמי מועד שלמי שבת שלמי שמחה שלמי ברכה, אשר עטרני בפניני ידיעותיו ואף סייעני בסלילת הדרך עדי הגיעני לליקוט מיוחד זה. ואיתו עמו אוסיף להזכיר את גיסי הרב משה זאב מוריס שזכה זה מכבר להיות עמוד התווך של הספרים הנכבדים שחיבר וערך הרב טוביה פריינד שליט"א, ושסייע רבות בעדי ובעד מפעלי זה.

ומקום מכובד בפני עצמו ינתן להרב מנדי פלדהיים, מהוצאת פלדהיים – יפה נוף, שמלוה אותנו בהוצאת דבר נאה ומתוקן זה על הצד היותר טוב, והברכה מצורפת לידיד נפשי משכבר הימים הרב אריה ויינשטיין שמלוה את היוזמה הברוכה, ועיניו נתונות למצוא אנשי מעלה למען הגדל תורה ולהאדירה בחן בכבוד וביופי. ובצאתי את הקודש אקוד על אפי ואודה לצוות מכון ליקוטי ים הנפלא והמסור שעשה ימים כלילות עבור הוצאת חיבור זה, ולעורך הראשי ברוך הכשרונות הרב משה דונט שליט"א שניצח על מלאכת בית ה', בליקוט ועריכת הסוגיות בטוב טעם ודעת. ולהרב יוסף מיכאל יוסקוביץ, מומחה יחיד בתחומו בחקר סדר הדורות, ה"ה הרב פנחס זרביב שליט"א, והרב יוסף בואנו שליט"א, ולמייפי מלאכת הקודש בבחינת זה קלי ואנוהו ה"ה מרת פריזנט ומרת זלצמן ששקדו ללא לאות לעטר את מלאכת בית ה' בכל כליל ונוי, ומדור מיוחד יתוקן על ידי מעשי מלאכת חושב של ידי הברוכות של הרב ארי יארמוש המפליא להעמיד ברוב הוד והדר את התוכן במסגרת הראויה להתכבד בה, והברכה המשולשת היא לגדול העומד על גבם איש רב המעלות וכליל השלמות הרב אהרן מרגלית שליט"א, שעשו ימים כלילות למען הוצאת חיבור יקר ונפלא זה.

מבוא

זכה דורנו להיות ספסלי מתרבי בבית המדרש, ושיעורי דף היומי פורחים ועולים כהנץ הרימונים בכל מקומות מושבות בני ישראל, ואף נתרבו החיבורים והביאורים על מסכתות הש"ס, כל ביאור וכל פירוש באופנו וסגנונו, ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד.

אין חיבור זה מתיימר להיות פירוש או ביאור על הש"ס, אלא חידוש הוא בבית המדרש, מפרי הגותו של הרב יחיאל מיכל לנדאו, אשר כרה אזנו אל בקשת העם העוסקים במלאכתם, וחפצים אף הם לדרוש את ה' ולהיות בקיאים בסוגיות הש"ס, ושיהיו מונחים ידועים ושגורים אצלם דבר דבור על אופנו. וכיון שכבר אמרו ז"ל שאין אדם למד אלא ממקום שלבו חפץ, ושבעים פנים לתורה, ואף נמנו וגמרו באיבעיית 'סיני ועוקר הרים מאן עדיף', שאין לשאלה זו הכרעה, ושמא יש לומר שאמנם לגבי מינוי לראש ישיבה חד מינייהו עדיף, אך לגבי האיבעיא מה יעשה האדם החפץ ללמוד את תורת ה' בטוב טעם ודעת, ואין דעתו ולבו סדורים בלימוד כל מסכתות הש"ס בסדר של דף ליום, לא הוכרעה ההלכה. ושמא יש לומר שכל אחד ואחד ילמד באופן שדעתו ולבו שוים אליו.

ומחמת איבעיא זו, נשא לבו של הרב יחיאל מיכל לנדאו אותו לחשוב מחשבות, ולקבץ בר מכל מסכתות הש"ס את הסוגיות החשובות, ולהטעימם בטוב טעם ודעת ולעורכם בכלי חדש ומפואר, להיות הלומד יכול הן ללמוד את רוב סוגיות הש"ס באופן השווה לו, והן להעמיק בהם, והן לאסוקי מהם שמעתתא אליבא דהלכתא. רבות מחשבות ויגיעות השקיע הרב יחיאל מיכל במלאכה זו, ואכן עלה הדבר בידו, כאשר יוצא לאור קונטרס ראשון זה מפרי יגיע כפיו, ובו כמה מסוגיות הש"ס במסכת הוריות, כאשר בכל דף ישנה סוגיא ערוכה אחת. ובנה וערך תיקן ויגע בכל סוגיא שיהיו בה כמה וכמה מדורים החל מליקוטי דברי חז"ל, ועד להלכה למעשה. הנושאים והסוגיות השונות נבחרו באופן שבסיום הלימוד בחיבור זה על כל מסכתות הש"ס, יהיה הלומד בקי ברובא דרובא מסוגיות הש"ס, ועל ידי זה יוכל להיות צורבא מרבנן לכל הפחות בבקיאות בעיקרי הסוגיות שבכל תחומי הש"ס.

המדורים

והנה אמרו חז"ל (שבת י:), כי הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו, על כן נפרט את המדורים השונים שבחיבור ואת עניינם, למען ידע כל לומד טיבותא דעבדין בהדיה.

פתחא דסוגיא: בפתח כל סוגיא וסוגיא, הבאנו מאמר קצר מאחד הראשונים או מהאחרונים העוסק בלב הסוגיא הנערכת לפנינו. מדור זה כשמו כן הוא - הפתח להיכנס לסוגיא, ודרך הפתח יוכל הלומד להכין לבבו ומוחו לגבי הסוגיא הבאה לפניו, ובזאת עשינו 'אזנים לתורה' (ראה שיה"ר א ח).

ליקוטא דתלמודא: מדור נפלא בו ליקטנו מדברי חז"ל בכמה מקומות - בדרך כלל ממסכת זו, ולעיתים ממסכתות נוספות, דברים הנוגעים לעיקרה של הסוגיא, למען ילמד הלומד את הדברים בשלימות כשכולם מכוונים יחד ומכוונים בפונדק אחד.

ביאורא דתלמודא: ביאור לדברי חז"ל שבמדור 'ליקוטא דתלמודא', מלוקט מתוך מפרשי המשנה והגמרא בלשונם. סודר בצורה קלה ונקיה, באופן שיוכל הקורא לרוץ בו ולהבינו.

האידינא אליבא דשמעתתא: בירורי הלכות היוצאות מן הסוגיא הנוגעות לזמנינו, הכל מלוקט מדברי ראשונים ואחרונים, באופן שהלומד רואה הכל מראשית הסוגיא ועד לדברי הפוסקים האחרונים. הכל מסודר לפי נושאים, וכתוב באופן בהיר ונהיר.

עומקא דסוגיא: הרחבות ופלפולים בעומקה של תורה, הן בנוגע לדברי חז"ל שבסוגיא, והן בנוגע להלכות היוצאות ממנה. הרחבות אלו מובאות לרוב בתמצית הדברים ובתוספת מראי מקומות, למען יוכל המעיין והמעמיק למצוא את מקורותיהם בקלות, ועל ידי כך להרחיב ולהעשיר את ידיעותו בסוגיא זו.

שלכם היא

כבר אמרו חז"ל (ע"ז י"ט), כי כל הלומד ומתייגע בדברי תורה, נעשית התורה 'תורתו', עבודתו הכבירה של 'ליקוטי ים' נכתבה עבור כלל הלומדים בישראל, וכל הלומד בחיבור, נשמח ונודה אם יהיו לו הערות הארות ותגובות, שישלח לנו למייל של המכון המופיע בעמוד... ונשתדל להביא את הדברים דבר בשם אומרו, למען ישוטטו הרבים ותרבה הדעת.

בברכת התורה
הרב אהרן מרגלית
הרב משה דונט
 צוות מכון ליקוטי ים

שער הסוגיות

ובו סוגיות מלוקטות ממסכת הוריות,
מבוארות בלשון צחה וברורה,
עם מדור להרחבת הסוגיא,
ובירורי הלכה בעניינים הנוגעים
למעשה.

אופן הוראת הלכה למעשה

פתחא דסוגיא

ואם הכהן המשיח יחטא בהעלם דבר הוראה עם שגגת מעשה אינו אלא לאשמת העם, ומפני זה היו גדולי החכמים ברורות הראשונים מרבים מאוד בשמוש ת"ח, ומדקדקים בזריזות גדול יתר מאוד להסתכל ולעיין אחר רבותם, מכל פרטי מעשים הנעשים מהם, כהא דברכות. וכל המרבה לשמש את רבותיו הוא הקרוש והמשובח אצלם (מעשה רב הקדמה מבעל פעולת שכיר).

ביאורא דתלמודא

תנו רבנן אין למדין הלכה - כלומר אין למדין לעשות (רשב"ם). לא מפי למוד - שאם לומד הרב דרך לימודו, ואמר מסתבר טעמא דפלוני חכם, אין תלמידיו למדין משם הלכה, דשמא אם יבא לידו מעשה ידקדק יותר ויראה טעם אחר בדבר' (רשב"ם). 'פירוש תלמוד של תנאים שאמרו במשנה הלכה כדברי פלוני, כי אולי דברי יחיד הם' (ריטב"א). ולא מפי מעשה - אם יראה רבו עושה מעשה, אל יקבע הלכה בכך, דשמא טעה בטעם של פסק דין של אותו המעשה (רשב"ם). עד שיאמרו לו הלכה למעשה - כגון שבא ושאל לחכמים מעשה בא לידי היאך הלכה כדי לעשות כך, ואמרו לו הלכה כפלוני, אף על פי שאמרו סתם זהו הלכה למעשה. (רשב"ם). שאל ואמרו לו הלכה למעשה, ילך ויעשה מעשה - כל ימיו יעשה עוד כן ולא יהא צריך עוד לשאול לכל מעשה ומעשה שבא לידו (רשב"ם). לפי שלא אמר ליה דבר הלכה למעשה אלא לאחר עיון ודקדוק, ולאחר שנתברר לו הדבר כהוגן. (חידושי הרא"ם). ובלבד שלא ידמה - לדון דבר מתוך דבר (רשב"ם). [וכל זה הוא רק] בטריפות, דבשאר דברים מדמים מילתא למילתא (ע"פ רבינו גרשום). אמר שמואל לעולם אין בית דין חייבין - בקרבן, אם טעו בדבר הוראת הלכה (ע"פ רש"י). עד שיאמרו - בית דין - להם - לציבור (רש"י). מותרין אתם - אבל אם לא אמרו מותרין אתם, אלא שנו כדרכן והלכו הקהל ועשו, הרי כל אחד ואחד מביא כשבה או שעירה (רבינו חננאל). מאי טעמא לפי שלא נגמרה הוראה - וה"ה בעלמא גבי הוראה דאין לתלמיד לסמוך על דברי רבו עד דא"ל הכי (תוספות). כרך דבר שמדליקין בו על גבי דבר שאין מדליקין בו - כגון פסול פתילות דמתניתין (רש"י). קתני מיהת - בדרבי שמעון - מדליקין - ואף על גב דאגוז לא חזי לפתילה על ידי תערובות שפיר דמי (רש"י). הא לא קשיא, מעשה רב - ואף על פי שהוא כנגד רבים (ריטב"א). הואיל ומעיד שכך היו של בית אביו עושיין, הלכה היא (רש"י).

ליקוטיא דתלמודא

אמרו ז"ל (בבא בתרא קל): באופן הוראת הלכה למעשה:

תנו רבנן אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה, שאל ואמרו לו הלכה למעשה, ילך ויעשה מעשה, ובלבד שלא ידמה.

ועוד אמרו ז"ל: (הוריות ב.) גבי גמירת ההוראה:

אמר שמואל לעולם אין בית דין חייבין, עד שיאמרו להם מותרין אתם. רב דימי מנהרדעא אמר עד שיאמרו להם מותרין אתם לעשות, מאי טעמא לפי שלא נגמרה הוראה.

ועוד אמרו ז"ל: (שבת כא.) לגבי הוראה ממעשה רב:

כרך דבר שמדליקין בו על גבי דבר שאין מדליקין בו, אין מדליקין בו. רבן שמעון בן גמליאל אומה, של בית אבא היו כורכין פתילה על גבי אגוז ומדליקין. קתני מיהת מדליקין, אמר ליה אדמותבת לי מדרבן שמעון בן גמליאל סיעינהו מדתנא קמא, הא לא קשיא, מעשה רב.

וכל
המרבה
לשמש את
רבותיו
הוא
הקדוש
והמשובח
אצלם

(פעולת שכיר)

אור תורה

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים לה' לחטאת. (ויקרא ד)

ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' ושמרת לעשות ככל אשר יודוך (דברים יז)

לא תהיה אחרי רבים לדעת ולא תענה על רב לנזות אחרי רבים להטת. (שמות כג)

האידינא אליבא דשמעתא

נוקטים שטעה בדבר משנה. אך אם איננו יודעים מה היה טעמו ונימוקו, אין להרהר אחריו שחזקה עשה כדין, וז"ל הנצרך לענינו: 'אם באנו לדון אחר בית דין של רבן גמליאל, צריכים אנו לדון אחרי כל בית דין, משמע מזה שאין להרהר אחר הוראת דין. אבל האמת יורה דרכנו אי אתא פסקא וידענו מאיזה טעם דנוהו, ויש לי עליו פרכא, בזה מיירי בבבא בתרא, אז אין לדיין אלא מה שענינו רואות. שהרי קמן שטעה בטעמו, ושגיאות מי יבין, ומכל מקום [אמר ר' חסדא] לא תקרעוני, אולי עוד תמצא פירוקא לקושיא, כמו שכתב הרשב"ם. אבל מכל מקום לא תעבוד עובדא על פי אותו הפסק. אך בר"ה לא ידעו טעמו של רבן גמליאל, ולא מקום טעותו, בזה אין להם להרהר דודאי כדין עשה, וכאשר היה באמת שהיה לו קבלה פעמים באה בארוכה פעמים בא בקצרה'.

מעשה רב והלכה

בענין מעשה רב והלכה מאי עדיף, שנו חז"ל (ב"ב קל): 'אמר ר' זריקא אמר ר' אמי אמר ר' חנינא אמר רבי הלכה כר' יוחנן בן ברוקה. אמר ליה ר' אבא הורה איתמה. במאי קמיפלג, מד סבר הלכה עדיפא, ומד סבר מעשה רב. ע"כ. וביאר שם ברשב"ם שאין הכוונה למעשה רב שעשה כן, אלא למעשה רב שהורה כן. אמנם מובא בגמרא הרבה פעמים שלמדו ממעשה רב, היינו ממעשה שעשה כן חכם בעצמו, וכמו זו שענינו גבי פתילות ושמינים שהביאו ראייה ממה שעשו בפועל בבית רשב"ג. וכן כתב בפעולת שכיר (הקדמה על ספר מעשה רב) שכל מעשה רב ואפילו מאמוראים עדיפא היא ממה שנפסק במשנה.

וגדול כוחו של מעשה רב עד שיש מי שסובר שפוסקים כמעשה רב נגד סתם משנה, וכמו שכתב בשו"ת משיב דברים (או"ח סימן ל"ז), דיש לומר דהא דאמר ר' יהודה הלכה כסתם משנה, זה דוקא אם ליכא מעשה רב נגד סתם משנה, מה שאין כן היכא דעבדו חכמים בצפורי כר' יוסי שפיה, אמר ר' יהודה הלכה כר' יוסי.

עומקא דסוגיא

ב. עיין מה שכתב בפעולת שכיר (מעשה רב הקדמה) בענין מעשה רב, דיותר יש להקשות ממעשה רב אמנותי מאשר ממתניתינאמתניתינא. ועיין עוד בביאור על ספר המצוות לר"ס ג' (מנין ע"א העונשין עונש כד כה) בענין כוחו של מעשה רב דרבים, דמעשה רב דרבים, או שנעשה ברבים, דגדול וחזק הוא כרבים הפסקו להורות כן דכללא דמילתא היא דיחיד ורבים הלכה כרבים.

איזו הוראת חכם יש לעשות, ואיזו אין לעשות

כתב בתוספות הרא"ש (הוריות ב.) שאף אם הורה חכם הלכה, אין לעשות כן עד שישאלהו בשעת מעשה, וז"ל: 'כלומר אפילו אם ישאלו לו אם הלכה כך, ויאמר הלכה כן. לא יסמכו על זה לעשות מעשה, עד שישאלו ממנו פעם שנית בשעת מעשה, לפי שכשהאיסור מזומן ליעשות מיד, אז מדקדק המורה בדבריו שלא תארע תקלה על ידו'.

אימתי אין להורות הלכה למעשה ממעשה רב

בתוספות (הוריות ב. ד"ה הכא) כתב: 'אם יאמר לך אדם ראיתי מעשה שאירע בכה"ג שהורו כן, אין לסמוך על דבריו דשמא לא עיין היטב, ושמא אותו מעשה היה קצת משונה, עד שיאמר הלכה למעשה פירוש, עד שיביא לו מתוך ההלכה דאיתא לאותו דבר מה שאומר. ע"כ. ובענין הלכה שלא נתפרשה בתלמוד כתב ר' אברהם אב"ד (שיטת הקדמונים בבא בתרא קל:), וז"ל: 'אבל במילתא דלא איתפרשא בתלמוד, בההיא אית ליה לאיניש לשיולי למי שגדול ממנו, ולא לסמוך על דעתו במקום רבו, ולא יעשה מעשה עד שיאמר לו הלכה למעשה'.

ההבדל שיש בין השומעים הלכה מפי חכם, לשומעים מהם

הנה כתב בבית אדם (שער איסור והיתר סימן י טו), בענין אותם שנהגו היתר בסירכא, מפני ששמעו היתר הוראה זו מפי השאגת אריה, וז"ל: 'זאם כן אותן ששמעו הדברים מהגאון הנזכר לעיל, היו רשאים לסמוך עליו ולאכול, אבל אותן שלא שמעו מפיו אסורין. ועוד איתא התם דרבה בר בר חנה אמר לבריה, אני שראיתי ר' יוחנן שאכל כדאי הוא ר' יוחנן [לסמוך עליו]. אתה שלא ראית לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני'.

על איזו הוראת חכם אפשר לערער

הנה כתב בחת"ס (שו"ת ח"ו ליקוטים סימן ו) שהוראת חכם שאנו יודעים טעמו, ומצאנו פירכא לדבריו, הרי שאנו

א. גבי הא דאמרינן דאין לפסוק על פי לימוד, כתב הרשב"ם (בבא בתרא קל:) דזהו הוא רק כל עוד רבו חי, אך לאחר מותו וודאי צריכים אנו לפסוק על פי הגמרא ושאר ההלכות הפסוקות, וכן גבי מה שאמרו שאין פוסקים על פי תלמוד, עיין מ"ש בריטב"א שם דהכוונה היא למשניות ברייתות ותוספתות, אך וודאי דפסקינן מן התלמוד.

הלכה כסתם משנה חוץ ממעשה רב דעדיפא (משיב דברים)

מראי מקומות

- א. ב"ב קל:
- ב. שבת כא.
- ג. תוספות הרא"ש הוריות ב.
- ד. ר' אברהם אב"ד בשיטת הקדמונים בבא בתרא קל:
- ה. בית אדם שער איסור והיתר סימן י ט"ז
- ו. שו"ת חת"ס ח"ו ליקוטים סימן נ
- ז. שו"ת משיב דברים או"ח סימן ל"ז
- ח. ביאור על ספר המצוות לר"ס ג' מנין ע"א העונשין עונש כד כה
- ט. הקדמת הפעולת שכיר למעשה רב

רובו ככולו

פתחא דסוגיא

אלא ודאי מה דאולינן בתר רוב לא שייך אלא היכי דהמיעוט מתנגד להרוב, כגון גבי סנהדרין שדעות המיעוט הם נגד הרוב, ועל כרחק אתה צריך לתפוש דעת החלק האחד, בזה אמרינן שדעות הרוב מכריעין דעות המיעוט, וכן לענין ביטול המיעוט ברוב, אמרינן דלא אולינן לדון התערובות כהמיעוט לאסור אלא כהרוב להתיר, וכן לענין מה דאולינן בתר רובא בכל הני דמייתנין בחולין, שאם אנו מסופקין אם הוא מהמיעוט טרפות או מהרוב שאינן טרפות אולינן בתר רובא, וכן בסנהדרין לענין מיעוט איילוני, וביבמות לענין רוב יולדות וכדומה, דבכל הני יש מיעוט רוב מתנגדין זה לזה ואנו דנין לילך בתר הרוב נגד המיעוט, אבל היכי שצותה התורה שיעשה דבר ודאי בעינן כולו (שו"ת בנין ציון סימן קפ).

ביאורא דתלמודא

אין חייבין עד שיורו כולן - דהיינו אותן שישבו להורות (רש"י). אלא צריך לומר דהני תלמידים שיושבין לפני חכמים ודנין לפני חכמים דאמרינן בסנהדרין י"ז: אף על פי שאינם מן הסנהדרין עצמן בכלל שישבו להורות הם, כיון שיושבין לפנייהם ודנין לפנייהם וראויים להוראה (פני שלמה). **עד שישגו כולן** - דכתיב ונעלם דבר מעיני הקהל הרי טעו בדין קאמר אם כן מאי ישגו, אלא על כרחק פירושו שיורו (באר שבע). **בכל התורה כולה קיימא לן רובו ככולו** - לאו דוקא בכל התורה כולה (באר שבע). דבכל התורה לא בעינן בשינוי דעות אלא רוב. ואחרי רבים להטות, בין לענין הוראה שהיחיד ילך ויעשה, ואפילו מיעוט אומרים שהרוב טעו מכ"מ הכלל אחרי רבים להטות. ואפילו לענין שומא הכי הוא (מרומי שדה). **והוא דאשתי רובא דכסא** - היינו כמלא לוגמיו כדפרישית

לעיל ומיהו לכתחילה צריך לשתות רביעית (תוספות). אינו צריך לשתות אלא רביעית או רוב רביעית אלא שמן הסתם אף הכוסות בשיעור זה ולכן קורהו רובא דכסא (מאירי). **רובו ככולו מדאורייתא** - ובאמת לא מצינו רובו ככולו במצוה, אלא בדבר שלא שייך במצוה, כמו בנדה דף כ"ט דרוב ולד הנוולד הוי ככולו, וכן בחולין דף ע', ושם בדף י"ט פליגי בשחיטה וס"ל לרבנן דרובו אינו ככולו. ובמאירי יש נוסחא אחרת, אר"א לא שנו אלא בנויר טמא דכתיב ביום השביעי יגלחנו, אבל בטהור לא, מדגלי רחמנא בטמא יגלחנו אלמא דבטהור רובו ככולו, מחכי עלה במערבא מכדי נזיר טמא כו'. הא בכל התורה כולה לא נזכר בזה, והיא נוסחא מיושבת (מרומי שדה). **הא בעלמא רובו ככולו** - אומר הר"ם דבעלמא קיימי מיהו פאת זקן אמר סוף פרק המצניע דמלא פי הזוג מיחייב דמשמע פורתא (תוספות).

ליקוטא דתלמודא

שנו רבותינו (הוריות ג): גבי הכלל של רובו ככולו בהוראת רוב בי"ד: **אמר רבי יונתן מאה שישבו להורות, אין חייבין עד שיורו כולן, שנאמר ואם כל עדת ישראל ישגו, עד שישגו כולן, עד שתפשוט הוראה בכל עדת ישראל. אמר רב הונא בריה דרב הושעיא הכי נמי מסתברא, דבכל התורה כולה קיימא לן רובו ככולו, והכא כתיב כל העדה, הואיל וכך, אפילו הן מאה.**

עוד שנינו (פסחים קה): גבי רוב בארבעה כוסות:

השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא. אמר רב נחמן בר יצחק והוא דאשתי רובא דכסא.

ואמרו חכמינו (נזיר מב). גבי כלל רובו ככולו בעלמא:

אמר רב אחא בריה דרב איקא, זאת אומרת. רובו ככולו מדאורייתא. ממאי, מדגלי רחמנא גבי נזיר ביום השביעי יגלחנו, הכא הוא דעד דאיכא כולו, הא בעלמא רובו ככולו.

היכי שצותה התורה שיעשה דבר ודאי בעינן כולו (בנין ציון)

אור תורה

ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ונעשו אחת מקל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו: (ויקרא יט)

וכי ימות מת עליו גפעת פתאם וטמא ראש נזרו ונלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו: (במדבר וט)

האידינא אליבא דשמעתא

במה אמרינן רובו ככולו

שנינו בסוגיא דנזיר (מב. דמאה דכתיב (במדבר ו ט) 'וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו' - ילפינן דהכא ריבתה התורה לומר שאין רובו ככולו, אך בשאר התורה כולה, דין רובו ככולו. וברש"י שם כתב דהוי דינא דאורייתא, וז"ל: 'מדקתני או ששיירו שתי שערות לא עשה כלום זאת אומרת דרובו חשוב ככולו מדאורייתא דמדכתב הכא וגילח את ראשו ביום השביעי ולא מיצטרך ליה למיכתב ביום השביעי יגלחנו לומר דלא חשיב גילוח עד דאיכא כולו שיער מגולח מכלל מדאיצטרך ליה קרא לאשמועינן דליגלח כולו דאי לאו האי קרא הוה אמינא דברובו סגי ליה דרובו ככולו דאורייתא. ע"כ. ובשיטה מקובצת שם ביאר דגם היכא דריבתה התורה תיבת 'כל' כדכתיב גבי מצורע 'כל שערו', וגבי לויים 'כל בשרם', באה התורה להפקיע מדין רובו ככולו.

ובבנין ציון (סימן ק"ט) כתב דלא יתכן לומר שבכל שאר המצוות אמרינן רובו ככולו, ונאמר שהאוכל רוב כזית מצה, או פדה בכורו ברוב ה' סלעים שיצא, אלא דאמרינן רובו ככולו או במקום שצריך לנקוט בדעת הרוב, או היכא דדנין ביה מדין ביטול ברוב כי היכא דתגלחת וטבילה וכדומה.

דין רובו ככולו בשאר מצוות התורה

בארבעה מינים: שנינו גבי הדס (סוכה לג.) גבי רוב עבות בהדס, וז"ל: 'תנו רבנן יבשו רוב עליו ונשאר בו שלשה בדי עלין לחין כשה. ואמר רב חסדא, ובראש כל אחד ואחד. ע"כ. ובר"ן שם הובאו ב' דעות גבי האי כולו עבות, והסיק דבעינן עבות ככולו בפועל, וז"ל הנצרך לעניינו: 'הדס דעלמא שנשרו מקצת עליו לא נתפרש דינו, ויש מי שאומר שצריך שיהא כולו עבות, ואם נשר מכל שיעורו אפילו עלה אחד פסול. אבל הרא"ה ז"ל סובר דכי אמרינן בעינן כוליה עבות היינו שיהא כל השיעור ממין עבות,

דקיימי תלתא בחד קינא, ואי איכא בכוליה שיעורא חד קינא דלא הוי עבות פסול. אבל כל שהוא ממין עבות אלא שנשרו מקצת עליו, כל שנשאר רוב בכל קן וקן והיינו שני עלין כשר דשפיר מיקרי עבות, ואין ראוי להקל בכך שאין ראייתו ברורה. ע"כ. וברא"ש (סוכה פ"ג ס"י) הביא את דעת הראב"ד דלמצוה מלכתחילה בעינן כולו עבות, ולעיכובא שפיר כשר ברובו. וכדעה זו פסק השו"ע (או"ח סימן תרמ"ו ס"ה).

ד' כוסות: אמרו ז"ל (פסחים קח:) שצריך שישתה רוב כוס מארבעת הכוסות, ובתוספות (שפ ד"ה רובא) כתב דמלכתחילה צריך שישתה כל הכוס, ביש בו רביעית. ובבית יוסף (או"ח סימן תע"ב) הביא בשם הכלבו שאם היה כוס גדול שיש בו שתי רביעיות, שותין בו שנים זה אחר זה ויוצאין. עוד כתב בשם הרמב"ן שצריך לשתות רוב מכל כוס, אפילו מחזיק כמה רביעיות. ובשו"ע (או"ח סימן תע"ב ס"ט) הביא ב' הדעות, וז"ל: 'שיעור הכוס, רביעית לאחר שימזוגנו, אם רוצה למזוג, וישתה כולו או רובו. ואם יש בו הרבה רביעיות, שותין ממנו כל כך בני אדם כמנין רביעיות שבו. ויש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס, אפילו מחזיק כמה רביעיות. ע"כ. ובמשנה ברורה (סק"ל) כתב שלכתחילה לדעה המחמירה ובדיעבד לדעה המקילה, וז"ל: 'היינו כולו לכתחלה או רובו בדיעבד. ע"כ. והא דצריך ליש אומרים לשתות רוב כוס אף במחזיק כמה רביעיות הוא דבארבעה כוסות חמיר טפי.

פאת הזקן: בתוספות (נזיר מב. ד"ה אמר) כתב התוספות דבפאת הזקן אין דין רובו ככולו, וז"ל: 'מיהו פאת זקן אמר סוף פרק המצניע דמלא פי הזוג מיחייב דמשמע פורתא. ע"כ. אמנם בשטמ"ק שם חלק על דעתו, וז"ל: 'זאת אומרת רובו ככולו דאורייתא, פירוש בפאת זקן, דאמר רחמנא לא תשחית, אפילו לא גלח אלא רוב הפאות, חייב כאלו גלח כולן. וכן כתב בשו"ת בנין ציון (סימן ק"פ).

עומקא דסוגייתא

תורה, עיין בדברי חז"ל (נעמים פ"ד מ"ד) דשלשה מגלחין ותגלחתי מצוה הנזיר המצורע והלויים וכולן שגלחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות לא עשו כלום, ומדבריהם משמע ששערה אחת אינה מעכבת ונחשבת ככולו. ועיין עוד בענין זה בדבר אברהם (ח"א סימן כ"ד אות ז) שביאר דלשערה אחת אין כלל חשיבות, ומטעם זה אינו חייב בשבת על גזיזת שערה אחת.

א. גבי הא דאין מיעוט הפסול פוסל בד' מינים, עיין בתוספות (סוכה לה. ד"ה אתיא) שביאר דגבי טבל אף מיעוטו פוסל ואף בדיעבד כיון דהוא חסרון ב'לכם', וכן הוא לענין מצה. ועיין ברמב"ן שם שחלק על דבריו ולטעמיהו אין הפסול משום לכם אלא מטעם אחר, ע"ש.

ב. גבי נזיר מצורע והלויים שהיו צריכים לגלח 'כל' שערם מהא דריבתה

תלמידים שיושבין לפני חכמים ודנין בכלל שישבו להורות הם (רש"י)

מראי מקומות

- א. פסחים קח:
- ב. נזיר מב.
- ג. שו"ת בנין ציון סימן ק"פ
- ד. סוכה לג.
- ה. רא"ש סוכה פ"ג ס"י
- ו. שו"ע או"ח סימן תרמ"ו ס"ה
- ז. פסחים קח: תוד"ה רובא
- ח. בית יוסף או"ח סימן תע"ב ס"ט
- ט. שו"ע או"ח סימן תע"ב ס"ט
- י. משנה ברורה שם סק"ל
- יא. נזיר מב. תוד"ה אמר
- יב. סוכה לה. תוד"ה אתיא
- יג. נעמים פ"ד מ"ד
- יד. שו"ת דבר אברהם ח"א סימן כ"ד אות ז

**בדיעבד
יצא אם
מתפלל
מנחה
עד צאת
הכוכבים**

(רמ"א)

בין השמשות

פתחא דסוגיא

וצאת הכוכבים דפסחים הוא צאת כל הכוכבים הנראים בלילה, שהוא זמן מאוחר הרבה והוי ד' מילין אחר התחלת השקיעה, ואף על גב שנראה לעינים שמשך בית השמשות שהוא עד צאת הכוכבים הוא הרבה יותר מג' רבעי מיל, הוא כמו שכתב הגר"א בבאורו ששעור הגמרא נאמר רק על אופק בבל או ארץ ישראל, ובמדינותינו שנטה יותר לצפון מתארך יותר, ולכן לענין סוף בין השמשות אין לנו משך זמן מסוים מן הגמרא על אופק שלנו, ורק תלוי לפי הראות מתי הוא ג' כוכבים בינונים אבל לא גדולים, ולפי שאין אנו בקיאים איזהו בינונים צריך להמתין עד קטנים כמ"ש סימן רצ"ג, וע"ש מה שכתבנו עוד בענין זה, ולשיטת הגר"א הנ"ל מיד אחר שקיעת גוף השמש מעל הארץ הוא בין השמשות גמור וכנ"ל. ובאמת שיטתו זאת לאו חדשה היא דכבר הסכים כן בתשובת מהר"ם אלשקר סימן צ"ו דמיד אחר שקיעת גוף השמש הוי בין השמשות גמור (ביאור הלכה סימן רס"א).

ביאורא דתלמודא

הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון - כל זמן שפני מזרח מאדימין כלל ואפילו נסתלקה אדמימות מן התחתון עדיין בין השמשות הוא עד שיכסיף העליון שאין שם אדמימות כלל, ומכלל זה דהכספה שאמרנו היינו הסתלק האדמימות (רשב"א). בין השמשות כהרף עין - פירש רשב"א דאין להסתפק בו אלא כשהוא כהרף עין ולא בזמן גדול כמו שמסתפק בו תנא קמא (תוספות). הלבנה בתקופתה - כשהלבנה באמצע החדש וזהו תקופתה שאז דרכה לעלות בתחילת הלילה (פני משה). התחיל גלגל חמה לשקע - מתחילת השקיעה כבר נקרא בין השמשות ואז הוא גם כן התחלת גלגל לבנה לעלות (פני משה).

ליקוטא דתלמודא

שנו רבותינו (שבת לד:) גבי גדר בין השמשות:

תנו רבנן בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה, ספק כולו מן היום, ספק כולו מן הלילה מטילין אותו לחומר שני ימים. ואיזהו בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות, הכסיף העליון והשוה לתחתון זהו לילה, דברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל. רבי יוסי אומר בין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא, ואי אפשר לעמוד עליו.

עוד אמרו חכמינו (ירושלמי ברכות פ"א ה"א) בזמני בין השמשות

רבי אומר הלבנה בתקופתה התחיל גלגל חמה לשקע ותחילת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות. אמר רבי חנינא סוף גלגל חמה לשקע ותחילת גלגל לבנה לעלות. ותני שמואל כן אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת ולא שוקעת בשעה

שהחמה זורחת. רבי שמואל בר חייא בר יהודה בשם רבי חנינא התחיל גלגל חמה לשקע אדם עומד בראש הר הכרמל ויורד וטובל בים הגדול ועולה ואוכל בתרומתו חזקה ביום טבל.

ושנו חכמינו (הוריות ד) גבי המביא אשם בבין השמשות:

משל דסומכוס למה הדבר דומה, לאדם שהביא כפרתו בין השמשות, ספק מבעוד יום נתכפר לו ספק משחשכה נתכפר לו, שאין מביא אשם תלוי. ולא מבעיא למאן דאמר בית דין מביאין, דלא אפרסמא מלתא, אלא אפילו למאן דאמר צבור מביאין, דמפרסמא מלתא והווי אמדינן ליה, דהכא בספק מבעוד יום ספק משחשכה, אי שאיל לא אשכח אינש דמשייליה.

לסוף בין השמשות אין לנו משך זמן מסוים מהגמרא על אופק שלנו

(ביאור הלכה)

מראי מקומות

- א. שבת לד:
- ב. ירושלמי ברכות פ"א ה"א
- ג. הריות ד.
- ד. שבת לה.
- ה. פסחים צד.
- ו. שם תר"ה ר"י
- ז. ביאור הגר"א א"ח סימן רס"א ס"ב
- ח. שו"ע א"ח סימן רס"א ס"ב
- ט. משנה ברורה שם סק"ג
- י. שולחן ערוך א"ח סימן רס"א ס"א
- יא. ר"ן שבת טו. מדפי הרי"ף
- יב. רמ"א א"ח סימן רל"ג ס"א
- יג. משנה ברורה שם סק"ד
- יד. שער הציון סקב"א
- טו. ספר ידאים סימן ק"ב

האידינא אליבא דשמעתא

כוכבים בינונים והוא לילה מהתורה לכל דבר.

מה מותר לעשות בבין השמשות

בין השמשות ערב שבת: כתב רש"י (שבת לה) בהגדרת בין השמשות ובהלכתו, וז"ל: 'הא מילתא דמספקא לן אי בין השמשות ימא או ליליא במילתא דרבנן איתרע לך, בעירובי תחומין דרבנן, וכל ספקא דרבנן לקולא'. ע"כ. וכן כתב בשולחן ערוך (או"ח סימן רס"א ס"א) שבבין השמשות אין מעשרים את הודאי, ואין מטבילין את הכלים, ואין מדליקין את הנרות, ואין מערבין עירובי תחומין. אבל מעשרין את הדמאי וטומנין את החמין ומערבין עירובי חצרות, ומותר לומר לנכרי בין השמשות, להדליק נר לצורך שבת; וכן לומר לו לעשות כל מלאכה שהיא לצורך מצווה, או שהוא טרוד ונחפז עליה. אמנם גבי ספיקא דאורייתא יש להחמיר וכמו שכתב הר"ן (שבת טו) וז"ל: 'ובין השמשות ספק כרת הוא וחייב אשם תלוי'.

מנחה: זמן תפילת המנחה הוא בין הערביים, אמנם בדיעבד מותר להתפלל גם בבין השמשות, היינו עד צאת הכוכבים, וכמו שפסק הרמ"א (או"ח סימן רל"ג ס"א), וז"ל: 'ובדיעבד או בשעת הדחק יצא אם מתפלל מנחה עד הלילה, דהיינו עד צאת הכוכבים'. ע"כ. אמנם במ"ב (שם סק"ד) כתב דיש מי שחולק על כך, לפיכך אין להקל לכתחילה, וז"ל: 'ודע דאף שמהמחבר והרמ"א משמע דלדידן דנוהגים להתפלל מעריב אחר צאת הכוכבים, מותר להתפלל מנחה אפילו אחר שקיעה עד סמוך לצאת הכוכבים, יש פוסקים רבים שחולקים בזה, ודעתם שתפלת המנחה הוא רק קודם שקיעת החמה, ולכן לכתחילה צריך כל אדם לזהר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא'. ע"כ. ובשער הציון (סק"א) כתב דאף דדעת המחבר היא כדעת ר"ת, ולכך התיר בדיעבד להתפלל אף בבין השמשות, מכל מקום בדיעבד אף הפוסקים כשיטת הגאונים יש להם להקל בדיעבד ולסמוך אשיטת ר' יוסי הסובר שהשקיעה עצמה מתחלת כהרף עין לפני צאת הכוכבים, ולכך אף לשיטתם בדיעבד יש להתפלל מנחה עד צאת הכוכבים.

הגדרת בין השמשות

שינוי בסוגיא דשבת (ד:): שבין השמשות הוא ספק יום וספק לילה ומטילין עליו חומרא דשני הימים. והובאו ג' דעות גבי אותו הזמן של בין השמשות, והנה מבואר (שבת לה) דבין השמשות של ר' יוסי מתחיל כשבין השמשות של ר' יהודה נגמה, ונקטינן לחומרא היינו שבין השמשות מתחיל בזמן ר' יהודה ומסתיים בזמנו של ר' יוסי. וגבי אורך זמנו של בין השמשות נחלקו אמוראי (שבת לה): דלחד הוי ג' רבעי מיל, ולאידך ב' חלקי מיל. ועיין בפסחים (צד): שם הובאו דברי ר' יהודה עצמו שבין השמשות הוא ד' מילין, ועיין בתוספות (פסחים שם ד"ה ר"י) שמבאר את דעת ר"ת דהוי ב' שקיעות אחת הנראית ואחת שאינה נראית ובאמת הזמן הוא ד' מילין, וזוהי שיטת ר"ת הידועה גבי זמן צאת הכוכבים. ועיין בגר"א (שו"ע או"ח סימן רס"א סק"ב) שביאר שאמנם הזמן מהשקיעה ועד אחר צאת הכוכבים הוא ד' מילין, אמנם יש ב' צאת הכוכבים הראשונה היא הכוכבים הקטנים והיא ג' רבעי מילין אחר תחילת השקיעה, והשניה היא צאת כוכבים גדולים והיא אחר ד' מילין מתחילת השקיעה.

ההכרעה להלכה

בשו"ע (או"ח סימן רס"א ה"ב) כתב גבי תוספת שבת, וז"ל: 'מתחילת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ, עד זמן בין השמשות, והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע, רצה לעשותו כולו תוספת עושה, רצה לעשות ממנו מקצת עושה, ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום, מחול על הקודש'. ע"כ. ומדבריו משמע שפוסק כשיטת ר"ת שהרי כתב שבין השמשות הוא ג' מילין ורביע. אולם המשנה ברורה (סק"ג) פסק כדעת הגאונים והגר"א, וז"ל: 'והנה השו"ע הזכיר בסעיף זה דעת ר"ת וסייעתו, אבל הרבה מהראשונים סבירא להו וגם הגר"א הסכים לשיטתם דבין השמשות מתחיל תיכף אחר תחלת השקיעה, היינו משעה שהחמה נתכסה מעינינו ונמשך זמנו כדי ג' רבעי מיל, ואחר כך בסמוך לו יוצאין הג'

עומקא דסוגיא

ולשיטתו זמן בית השמשות הוא הארוך ביותר, אך ב' הדעות האלו לא נתקבלו. ועיין בביאור הגר"א (או"ח סימן רס"א ס"ב) שמבאר בשיטת ר' יוסי דהא דאמרין דהוי כהרף עין דאו דוקא, שהרי הוא משך זמן של בין דקה אחת לג'.

א. גבי השיטות של בין השמשות הנה מצינו עוד כמה דעות בענין עיין בירושלמי (ברכות פ"א ה"א) שכתבו בזמן בין השמשות הוא בעת שהתחיל לגלג חמה לשגוע וגלגל לבנה לעלות, והוא כזמן שלוקח לטיפת דם הנתונה על פי חוד הסייף לנטוף הימנה, ועיין עוד בספר ידאים (סימן ק"ב) שכתב שתחילת בין השמשות הוא ה' מילין קודם צאת הכוכבים,

מתעסק

פתחא דסוגיא

וענין מתעסק משתגל, כלומר אם לא היתה מטרתו וכוונתו לאותה הפעולה דוקא, אלא היתה כוונתו להתעסק ולשחק ואין הברל בעיניו אם יהיה אותו דבר עצמו שהוא מתעסק בו או זולתו, הרי זה פטור בשבת בלבד, לפי שהכלל הנכון מתעסק בחלבים ובעריות חייב, בשבת פטור מלאכת מחשבת אסרה תורה, ופירוש דבר זה שאם אכל אדם אחד הדברים האסורים, או בעל אחת האסורות דרך שחוק והתעסקות, הרי זה חייב, ואם עשה מלאכה בשבת דרך שחוק הרי זה פטור כמו שבארנו בשבת. ואמר ר' יהודה שהוא פטור לדעת ר' יהושע ואפילו מאשם לפי שאמר ה' במי שחייב אשם תלוי ולא ידע, פרט לזה שידע שחטא, שהמסתפק אם חטא או לא חטא הוא אשר יביא אשם תלוי, אבל זה שברור לו ודאי שחטא אלא שאין חטאו מסויים אינו חייב אשם תלוי, ואף לא חטאת לפי שלא ידע במה חטא. וכך היא ההלכה אינו חייב אשם תלוי ואפילו על עשיית מלאכה בין השמשות ופירוש המשניות לרמב"ם כריתות פ"ד מ"ג.

ביאורא דתלמודא

הכתיב אשר חטא בה - משמע דמתכוין לעשות החטא פרט למתעסק בשבת כגון שנתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר דפטור אבל מתעסק בחלבי' ובעריות חייב שכבר נהנה כדאמר בפ' ד' מיתות (רש"י). **הוא מיבעי ליה פרט למתעסק** - אף על פי שהוא מתכוין לחתיכה מכל מקום הואיל ולא נעשית מחשבתו פטור לא חייבה תורה אלא במלאכת מחשבת והרי זה אינו אלא כמתעסק (מאירי). **אי אשתו נדה בעל חייב, אי אחותו בעל חייב** - בא על האחת כסבור זו אשתו וכסבור שטהורה היא ונמצא שאשתו היתה נדה ועוד ספק על איזו מהן בא. **שכן נהנה** - היינו כשנתכוין מיהא להנות אלא שטעה ונתחלף לו בין היתר לאיסור או אפילו בין איסור לאיסור מה שאין כן הכא שלא נתכוין להנות כלל לעולם דכאנוס דמי (פני יהושע).

אמר לו רבי יהושע הרי הוא אומר אשר חטא בה, עד שידוע לו במה חטא. ורבי אליעזר האי בה מאי עביד ליה, מיבעי ליה פרט למתעסק. מתעסק דמאי, אי דחלבים ועריות חייב, דאמר רב נחמן אמר שמואל המתעסק בחלבים ועריות חייב, שכן נהנה, ואי מתעסק בשבת פטור, מאי טעמא, מלאכת מחשבת אסרה תורה.

ליקוטה דתלמודא

שנו רבותינו (הוריות ה.) גבי דין מתעסק בחלבים:

אמר ר' אליעזר מה נפשך, אם חלב אכל חייב, נותר אכל חייב. רב אשי אמר אפילו תימא רבי אליעזר, שאני הכא, דכתיב אשר חטאו עליה. התם נמי הכתיב אשר חטא בה, ההוא מיבעי ליה פרט למתעסק.

עוד שנינו (כריתות יט.) בדין מתעסק במלאכת שבת:

אמר רבי יהודה אפילו נתכוון ללקוט תאנים וליקט ענבים, ענבים וליקט תאנים, שחורות וליקט לבנות, לבנות וליקט שחורות, רבי אליעזר מחייב חטאת, ור' יהושע פוטר. אמר רבי שמעון תמיהני אם פטר בה ר' יהושע. אם כן למה נאמר אשר חטא בה, פרט למתעסק.

עוד אמרו שם חכמינו בדין מתעסק בעריות:

תניא, אמר רבי אליעזר מה נפשך, אי חלב אכל חייב, אי נותר אכל חייב, אי אשתו נדה בעל חייב, אי אחותו בעל חייב, אי בשבת עשה מלאכה חייב, אי ביום הכיפורים עשה מלאכה חייב,

על כורחך דמתעסק לעולם עבירת עשה מן התורה וצריך כפרה

(חלקת יואב)

אור תורה

וְנִדְעָה חֲטָאתָ אֲשֶׁר חָטָאתָ
עָלֶיךָ וְהִקְרִיבוּ הַקֹּהֵל פֶּרֶן בֶּן
בְּקָר לְחֲטָאת וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ
לְפָנֵי אֱהֱל מוֹעֵד: (ויקרא ד יז)

או הוֹדַע אֱלֹו חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר
חָטָאת בָּהּ וְהֵבִיֵא אֶת קָרְבָּנוֹ
שְׁעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים:
(ויקרא ד כג)

האידינא אליבא דשמעתא

מתעסק באיסור:

נחלקו רבותינו (כריתות יט:): גבי נתכוון לחתוך את התלוש וחתך את המחובר האם פטור משום מתעסק, לרבא פטור דהא לא איכוון לחתיכא דאיסורא, ולאביי חייב מכל מקום. והנה לדעת רש"י שם שיטת אביי אינה שיטת כולם, שכן לדעת רב נחמן בר שמואל פטור בשבת אף במתעסק באיסור שכן מלאכת מחשבת אסרה תורה. אמנם תוספות (שבת ע"ב ד"ה נתכוון) סובר שלדעת כולם מתעסק פטור רק אם מתעסק בהיתר ולא באיסור. וכן כתבו הרמב"ן והר"ן וכן כתב המגיד משנה (הלכות שבת פ"א ה"ח), וז"ל: 'ופסק כרבא, ויש שפירשו נתכוון לחתוך תלוש זה וחתך מחובר זה ועיקר הפירוש הוא נתכוון לחתוך איזה דבר כסבור שהוא תלוש ונמצא שהוא מחובר, ואפילו הכי פטור ולזה הסכים רמב"ן'.

ובאור שמח (שם) הרחיב לבאר שמתעסק בדבר שיש בו היתר מלכתחילה במה שהתכוון כגון נתכוון לתלוש או נתכוון לשומן, שם הקילו מה שאין כן בענין מילת תינוק בשבת, שאם יעשה יותר מהצריך הרי שהוא חובל באיסור, שם צריך לאזדהורי טפ, וז"ל: 'וצריך לחלק בין אכילת שומן למילה, שבנתכוון לשומן אילו היה החתיכה שומן כפי כוונתו, אין בו כלל דררא דאיסור, ולא הוה ליה למירמי אנפשיה ולאזדהורי ביה, מה שאין כן במילה, דאטו אין על התינוק דררא דאיסור של מלאכת איסור, הרי דאם יחבול בו יותר מכפי מה שהוא צריך למצוות מילה הרי הוא חייב. אם כן יש בתינוק חיובא דחובל בשבת, והוה ליה לאזדהורי ולמרמי אנפשיה, ולכן הוי בגדר שגגה ולא בגדר מתעסק'.

האם מתעסק צריך כפרה

אמרה תורה גבי קרבן פסח (שמות יב מו) 'ועצם לא תשברו בו', וכתב התוספות (פסחים קכ. ד"ה ומפטירין) בשם הירושלמי שלטעם זה אוכלים הפסח על השובע, וז"ל: 'ואם תאמר אחר הפסח מאי טעמא אין מפטירין הא נפיש טעמיה טפי ממצה יש לומר כדמפרש בירושלמי דמשום הכי נאכל על השובע שלא יבא לידי שבירת עצם וכתוב ועצם לא תשברו בו ומשום הכי אין אוכלין שום דבר'. ע"כ. ובחלקת

עומקא דסוגיא

יואב (או"ח סימן ז) הסיק מסוגיא זו דאף שהמתעסק פטור מכל מקום צריך לכפרה, וז"ל: 'ופשט הכוונה שהעצם יהיה נשבר בשוגג על ידי שיאכל הבשר שסביב העצמות בכח, ואם כן, מה בכך הלא יהיה מתעסק, ועל כורחך דמתעסק לעולם עבירת עשה מן התורה וצריך כפרה'.

אמנם הרעק"א (סימן ח) הביא בשם המקור חיים שלדעתו אין מתעסק כלל בגדר עבירה, והוא עצמו חלק על דבריו וכתב שמתעסק הוא עבירה, אך עבירה בשוגג. והביא שם נפקא מינה לב' הדעות, גבי שביתת עבדו, וז"ל: 'נפקא מינה עוד לדינא במה דקיי"ל דמצווה על שביתת עבדו, דאם רואה עבדו שרוצה לקצור תבואה ממחובר והעבד אמר שרוצה לקצור זה התלוש והרב ידע שהוא מחובר דאם מתעסק לא הוי מלאכה כלל לא שייך בזה שביתת עבדו דהא העבד אינו עושה מלאכה כיון דחושב שהוא תלוש ואין רבו עובר משום שביתת עבדו, אבל אם מתעסק הוי שגגת עבירה כיון דהרב ידע שהוא מחובר יש בו משום שביתת עבדו דהא מלאכת מחשבת מקרי כיון דנעשה מחשבתו של עבד לקוצרו אלא דפטור משום מתעסק כמ"ש התוס' שבת שהבאנו בתחלת דברינו וכיון דמתעסק הוי שגגת עבירה יש בזה משום שביתת עבדו'.

אמנם דעת הפני יהושע (שבת עב:) היא שכל המתעסק בדבר היתר ועלתה בידו איסור, אינה כלל שגגת עבירה אלא אונס גמור, ונראה לפי דבריו שלא יצטרך כפרה. אמנם בשאר דיני מתעסק שנתכוון לדבר איסור אחד, ועלתה בידו דבר איסור אחד, זהו שגגה הנצרכת לכפרה. ובקהלת יעקב (שבת סימן ל"ד) הביא להסתפק האם האיסור הוא מעשה אכילה או הנאת האכילה. ובבית שערים (מכתבי יד סימן פט) כתב להכריע שבאינו מתכוין כלל, אין צריך אף לכפרה, וז"ל: 'אבל באופן הב' שלא נתכווין למעשה איסור כלל במקום דל"ש טעמא דנהנה ופטור מחטאת אין צריך כפרה כלל, דהוי דבר שאין מתכווין דמותר אפילו לכתחילה, אלא דאופן זה של אין מתכווין לא שייך לכתחילה, דאם הולך לעשות כן לכתחילה הרי הוא מתכווין, אבל בדעיבד על כל פנים אין מתכווין מקרי ואין צריך כפרה כלל'.

רש"י (בבא קמא ט.) שלדברי ר' אשי זורה רוח מסייעתו בשבת יהיה חייב שכן מלאכת מחשבת אסרה תורה, ונתקיימה מחשבתו, ובנוקין יהיה פטור שכן גרמא הוא. ויש שביארו שזהו הטעם שבמעילה אין פטור של מתעסק שכן נתקיימה מחשבתו ומעילתו.

כיון דמתעסק הוי שגגת עבירה יש בזה משום שביתת עבדו (רעק"א)

מראי מקומות

- א. הוריות ה.
- ב. כריתות יט.
- ג. שבת עב: תוד"ה נתכוון
- ד. מגיד משנה הלכות שבת פ"א ה"ח
- ה. אור שמח שם
- ו. פסחים קכ. תוד"ה ומפטירין
- ז. חלקת יואב או"ח סימן ז
- ח. שו"ת רעק"א ישנות סימן ח
- ט. פני יהושע שבת עב:
- י. קהלת יעקב שבת סימן ל"ד
- יא. שו"ת בית שערים מכתבי יד סימן פט
- יב. פסחים לג.
- יג. רש"י בבא קמא ט.

מי הם הנקראים קהל

פתחא דסוגיא

והלכך כל ששגגו שבעה שבטים על פי הוראת הבית דין, ר"ל בית דין הגדול, מביאין כל השבטים פר, דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר כל השבטים מביאין פר לכל שבט ושבט, שאף אלו שלא חטאו מביאים על ידי אותם שחטאו, כאלו היה רוב צבור, אחד שיש כאן רוב שבטים. ור' שמעון אומר שמנה וכו', ואלו שלא חטאו ולא כלום, אלא אם כן היה שם רוב צבור, והלכה כר' יהודה. הורו בית דין של אחד מן השבטים, ושגג אותו השבט על פיו, ולא היה בו רוב צבור, אותו השבט חייב, שהדי לענין בית דינו רוב הוא. ושאר השבטים פטורים, שהדי אין כאן לא רוב צבור ולא רוב שבטים, דברי ר' יהודה. ופירשו בגמרא שלדעתו שבט אחד בהוראת בית דין הגדול, כל השבטים מביאים. הואיל ושבט אחד אקרי קהל, ואף על פי שאין באותו השבט רוב צבור, ואין הלכה כמותו בשני אלו. וחכמים אומרים שאפילו היה אותו השבט רוב צבור, אין חייבין אלא על הוראת בית דין הגדול של שבעים ואחד, והלכה כחכמים. (מאירי הוריות ד).

כל שיש לו אחוזה איקרי קהל ושאין לו אחוזה לא איקרי קהל

(הוריות ו:)

ביאורא דתלמודא

אמר ליה רב יוסף, כהנים קא אמרת שאני כהנים, דאיקרו קהל - דאתקש לקהל (רש"י). דכתיב על הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר - וכיון דאיקרו קהל, משום הכי קאמר רבי שמעון דפר חטאת דידהו כחטאת שעיר דקהל דמי (רש"י). אלא מעתה - דכהנים איקרו קהל - ניותו פר בהוראה (רש"י). כיון דחשיבי עם לעצמם כנגד עם הקהל (תוספות הרא"ש). וכי תימא הכי נמי טפי להו שבטים - לר' שמעון הויין י"ג שבטים, ותנן רבי שמעון אומר י"ג פרים פר לכל שבט ושבט ופר לב"ה, דלא הוו אלא י"ב שבטים. (רש"י). אלא אמר רב אחא ברבי יעקב שבטו של לוי לא איקרו קהל - דכל אותן שלא נטלו חלק בארץ, אינם קרוים קהל (תוספות הרא"ש). והוא הדין לכהנים דלא איקרו קהל, דכהנים הויין בכלל שבט לוי (רש"י). דכתיב הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים - [נסמך ליה] ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחרית אחזת עולם (בראשית מח ד). כל שיש לו אחוזה איקרי קהל וכל שאין לו אחוזה לא איקרי קהל - כהנים ולוים אין להם אחוזה (רש"י). אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי - לדעת האומר ששבט לוי אינו קרוי קהל, על כרחך אי אתה מוצא שנים עשר פרים בפר העלם דבה, אלא שתחשוב אפרים ומנשה בשני שבטים (מאירי). לנחלה חוקשו ולא לדבר אחר - אלא שמעינן מינה דלוי איקרי קהל, וכהנים לא איקרי קהל (רש"י). מכאן אמרו - מדאמר בוידוי ואת האדמה אשר נתת לנו - ישראל ומזורים מתודים (פירוש הריב"מ ז). ר' יוסי אומר יש להם ערי מגרש - ויכולים להתודות על המעשרות שמביאין ממגרש הערים שלהן (פירוש הרע"ב). והלכה כר' יוסי (פירוש המשניות להרמב"ם).

ליקוטא דתלמודא

אמרו ז"ל (הוריות ו:) גבי כהנים המביאים יחד חטאת:

אמר ליה רב יוסף, כהנים קא אמרת, שאני כהנים, דאיקרו קהל, דכתיב על הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר.

עוד אמרו ז"ל (שם ע"ב) בענין כהנים ולוויים האם נקראים קהל:

אלא מעתה, ניותו פר בהוראה, וכי תימא הכי נמי, טפי להו שבטים. אלא אמר רב אחא ברבי יעקב שבטו של לוי לא איקרו קהל, דכתיב הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים וגו', כל שיש לו אחוזה איקרי קהל, וכל שאין לו אחוזה לא איקרי קהל. אם כן, חסרי להו י"ב שבטים, אמר אביי אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. אמר רבא, והא כתיב על שם אחיהם יקראו בנחלתם, לנחלה חוקשו ולא לדבר אחר.

עוד אמרו ז"ל (מעשר שני פ"ה מ"ד) גבי מי שאין לו אחוזה:

מכאן אמרו ישראל ומזורים מתודים אבל לא גרים ולא עבדים משוחררים, שאין להם חלק בארץ. ר' מאיר אומר אף לא כהנים ולוים, שלא נטלו חלק בארץ. ר' יוסי אומר יש להם ערי מגרש.

אור תורה

ואם כל עדת ישראל יטעו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מקל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו. ונודעה החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד. (ויקרא ד-יג)

ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחרית אחזת עולם. (בראשית מח ד)

והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחיטוש הנה ושתחו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים. (שמות יב ו)

האידינא אליבא דשמעתא

לשחוט הפסח כשחלק מהקהל בטומאה

בענין אדם שהיה טמא לנפש ולא יכל לעשות הפסח במועדו, אמרה תורה (במדבר ט י-יא) 'דבר אל בני ישראל לאמה, איש איש כי יהיה טמא לנפש, או בדרך רחקה לכם, או לדרתיכם, ועשה פסח לה'. בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו, על מצות ומרורים יאכלהו'. ע"כ. וזהו רק אם יחיד הוא הנטמא, אך אם הקהל נטמא, ייעשה הפסח בטומאה, כמו שאמרו ז"ל (פסחים פ"ז מ"ו), וז"ל: 'נטמא קהל או רובו, או שהיו הכהנים טמאים והקהל טהורים, יעשה בטומאה. נטמא מיעוט הקהל, הטהורין עושין את הראשון, והטמאין עושין את השני'. ע"כ. ונחלקו חז"ל (פסחים פ) בהגדרת קהל לענין זה, וז"ל: 'לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך. רבי שמעון אומה, אפילו שבט אחד טמא ושאר כל השבטים טהורים, הללו עושין לעצמן והללו עושין לעצמן. מאי טעמא דרבי שמעון, קסבר שבט אחד איקרי קהל. רבי יהודה אומר אפילו שבט אחד טמא ושאר כל השבטים טהורין, יעשו בטומאה, שאין קרבן ציבור חלוק. רבי יהודה סבר שבט אחד איקרי קהל, והווי להו פלגא ופלגא, ואין קרבן ציבור חלוק, ועבדי כולהו בטומאה'. ע"כ. הרי שדין זה שייך גם לגבי כהנים או לויים שנטמאו כולם, דנחלקו האם נקראים קהל לגבי ענין זה.

הקרבת קרבן ציבור בשבת

לגבי חשיבותם של כל שבט ושבט אמרו ז"ל (הוריות ו), וז"ל: 'אמר אביי אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. אמר רבא, והא כתיב על שם אחיהם יקראו בנחלתם, לנחלה הוקשו ולא לדבר אחר. ולא, והא חלוקין בדגלים, כנחלתן כן חנייתן. כדי לחלק כבוד לדגלים'. ע"כ. ברבינו חננאל ביאר הענין, וז"ל: 'פירוש כי כל דגל היו לו ג' נשיאים, ואילו לא נחלק שבט יוסף, היה נשאר דגל אחד בב' נשיאים בלבד, כי שבט לוי לא פוקד, דכתיב והלויים לא התפקדו'. ע"כ. ועדיין צריך

להבין מהו המשמעות שהם נקראים שבט לעצמם, ועיין בפנים יפות (במדבר ז ב), שמבאר שהנפקא מינה הוא לענין הקרבת קרבן ציבור בשבת, וז"ל: 'אלא דאמרינן בהוריות שבטו של לוי לא איקרי קהל, אם כן חסרו להו י"ב שבטים, אמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, לנחלה הוקשו ולא לדבר אחר, ולא, והא חלוקין בדגלים, כדי לחלוק כבוד לדגלים. אם כן יש לומר דאיצטריך, דהוא אמינא כיון דנשיא אפרים הקריב בשבת, לא הוי קרבן ציבור דלא איקרי שבט אלא לנחלה, והודיעם הקדוש ברוך הוא, אפילו הכי דוחה שבת, ומזה ידע שסדר הקרבה לפי הדגלים, שיהיה יום השבת לנשיא אפרים'.

לגבי דיורים בחוץ לארץ

אמרו ז"ל (שכל טוב בראשית לו לו) גבי מי שדר בחוץ לארץ, וז"ל: 'ת"ר לעולם ידור אדם בארץ ישראל, ואפילו בעיר שרובה גוים, ואל ידור בחוצה לארץ, אפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שקיבל עליו מלכות שמים, שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים, וכל הדר בחוץ לארץ, דומה כמי שאין לו אלוה'. ע"כ. אמנם לא רק לענין זה נשתנה הדר בחוץ לארץ ממי שדר בארץ ישראל, וכמו שכתב בבאר שבע (הוריות ג), וז"ל: 'אלא גלוי מילתא בעלמא הוא דיושבי חוצה לארץ לא מקרי קהל להיכא דמצריך קרא קהל, ולכן אין צורך שיאמר הכתוב בפירוש דיושבי חוץ לארץ לא מקרי קהל לענין הוראה, אלא די שיאמר דיושבי חוצה לארץ לא איקרו קהל אהיכא דמצריך קרא קהל. והשתא נחזי אנן בקרא היכא דמהדר אקהל ונוציא הנהו דחוצה לארץ, וכיון דאשכחן בתורה גבי הוראה דבעי דלהוי קהל, נתמעטו הנהו דחוץ לארץ משום דאשכחן בקרא אחרניא דלא איקרו קהל'.

עומקא דסוגיא

ב. יש לעיין לגבי נס שנעשה לכל שבט לוי או לכהנים האם הוא נקרא נס ליחיד או שהם נקראים קהל ולכן הוא נס לרבים, ועיין מ"ש ז"ל (ירושלמי ברכות פ"ט ה"א), שאין מברכין על הנס שנעשה ליחיד, וגבי נס שנעשה לשבטי ישראל תלו ז"ל הדבר במחלוקת מי מקרי קהל. ועיין עוד בפנ"י (במדבר טו ה) שכתב דאף שבט לוי לא איקרי קהל מכל מקום איקרי עדה, ובוה ביאר דברי קרח אל משה 'כי כל העדה כולם קדושים', ע"ש דבריו.

א. עיין בתוספות הרא"ש (קידושין עג) שכתב דאף למ"ד ששבט לוי לא איקרי קהל הני מילי היכי שנאמר קהל ישראל, אך היכי שנאמר בקהל ה' וודאי הכהנים בכלל הקהל. ולענין האם יש לכהנים אחוזה בארץ ישראל, עיין מה שאמרו ז"ל (תוספתא ביכורים פ"א ה"ב), שכשם שנטלו לויים כן נטלו כהנים בין מדבר מרובה בין מדבר מועט. ועיין עוד מ"ש ברש"י (יומא ג) דאותם כהנים שנטלו נחלה איקראו קהל.

כי אי אפשר שכל ישראל יסכימו בחטא (רבינו בחיי)

מראי מקומות

- תוספות הרא"ש הוריות ו;
- רבינו בחיי ויקרא ד יד
- תולדות יצחק ויקרא ד יד
- תוספות הרא"ש קידושין עג.
- תוספתא ביכורים פ"א ה"ב
- פסחים פ"ז מ"ו
- פסחים פ.
- פנים יפות במדבר ז ב
- שכל טוב בראשית לו לו
- באר שבע הוריות ג.
- ירושלמי ברכות פ"ט ה"א

אשם תלוי

פתחא דסוגיא

וטעם אשם תלוי, מפני שבעליו סבור שאין עליו עונש כי לא נודע שחטא, מפני זה החמיר עליו הכתוב בספקו יותר מודא, והצריכו איל בבספ שקלים, ואלו נודע חטאו היה מביא חטאת בת דנקא. וקראו אשם לאמר שהוא בשני סלעים כאשמות החמורים, לרמוז לו שאם יהיה נקל בעיניו ולא יביא כפרתו שמים יהיה בעונו. וזה טעם אשם הוא אשם אשם לה'. יאמר כי הקרבן הזה אף על פי שהוא בא על הספק אשם הוא, כי אשום אשם לה' הודע כל תעלומות, ואם אולי חטא לו יענישנו. וכן מה שאמר למעלה, והביא את אשמו, בעבור כי מן הנזכרים מזידין, כגון שבועת העדות, יזכיר בו אשם, והוא חטאת ורמב"ן ויקרא ה טו.

אחר פרשת
החטאת
לא יאמר
יהי רצון
לפי שאינה
באה נדבה

(טור)

ביאורא דתלמודא

מתנדב אדם אשם תלוי - דכל עצמו של אשם תלוי נדבה הוא. דאי סלקא דעתך חובה הוא, כי מתידע ליה שחטא אמאי מייתי חטאת, אלא שמע מינה נדבה הוא (רע"ב). שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום - לאו דוקא, דהרי בשבת ויו"ט אסור להקריב קרבן יחיד (תפארת ישראל). חוץ מאחר יום כיפורים - דאימת יום הכפורים עליו ולא היה בא לידי היסח הדעת בענין שיכנס לספק חטא (הון עשיר). וחכמים אומרים אין מביא אשם תלוי - דהיינו טעמא דמייתי אשם תלוי מקמי דמתידע ליה, להגן עליו מן היסורים עד שיוודע לו, שהתורה חסה על גופו של ישראל, ואין אשם תלוי בא בנדבה. והלכה כחכמים (רע"ב). דהתורה חסה על גופן של ישראל - חייבה התורה להביא ולא רשות הוא בידו אם ירצה הגנה מיסורין או לא לכן קאמר דהתורה חסה על גופן של ישראל וכמו שאסור לאבד עצמו לדעת כדכתיב ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש כמו כן אסור לסכן עצמו במקום דהתורה רצתה לחוס על גופן של ישראל (ערוך לנדו). ושזין שאין מביא אשם תלוי - משום דגבי אשם תלוי כתיב (ויקרא ה) על שגגתו אשר שגג, משמע, מי שמביא חטאת על הודע דשגגת מעשה, מביא אשם תלוי על לא הודע, יצא משוח שאין מביא חטאת אלא בהעלם דבר (רש"י סנהדרין סא).

ליקוטה דתלמודא

נחלקו חכמינו (כריתות כה). האם מותר לאדם להתנדב אשם:

רבי אליעזר אומר מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום ובכל עת שירצה, הוא היה נקרא אשם חסידים, אמרו עליו על כבא בן בוטא שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום, חוץ מאחר יום כיפורים יום אחד, אמר המעון הזה, אילו היו מניחין לי הייתי מביא, אלא אומרים לי המתין עד שתכנס לבית הספק. וחכמים אומרים אין מביא אשם תלוי אלא על שזדונו כרת ושגגתו חטאת.

עוד שנינו שם בטעמם של רבי אליעזר וחכמים:

מאי טעמא דר' אליעזר, אי סלקא דעתך חובה היא, מתיידע ליה אמאי מייתי חטאת, אלא שמע מינה נדבה היא. ורבנן, עולה ושלמים הוא דאתו בנדר ונדבה, אבל חטאת ואשם חובה נינהו, ואשם תלוי היינו טעמא דמייתי מקמי דמתידע ליה, להגן עליו, דהתורה חסה על גופן של ישראל.

עוד שנינו (הוריות ז): גבי משיח שאינו מביא אשם:

דתניא משיח בעבודת כוכבים, רבי אומר בשגגת מעשה, וחכמים אומרים בהעלם דבר, ושזין שבשעירה, ושזין שאין מביא אשם תלוי.

אור תורה

אָשָׁם הוּא אָשָׁם שְׁאֵם לֵה: (ויקרא ה יט)

או הודע אֵלָיו חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהִבִּיא קֶרְבָּנוֹ שְׁעִירֵת עֹזִים תְּמִימָה נִקְבָּה עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא: (ויקרא ד כח)

וְהִבִּיא אֵיל תָּמִים מִן הַצֹּאן בְּעֶרְבֹף לְאָשָׁם אֶל הַכֹּהֵן וְכִפֵּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שְׁגִגְתוֹ אֲשֶׁר שָׁגָג וְהוּא לֹא יָדַע וְנִסְלַח לוֹ: (ויקרא ה יח)

לא משמע לרבינו לדחוקי נפשיה דעל ספק ספיקא מביא אשם תלוי (לחם משנה)

האידינא אליבא דשמעתא

לומר פרשת הקרבנות ולאחריהן יהי רצון, וז"ל: 'טוב לומר פרשת הקרבנות כגון פרשת העולה ומנחה ושלמים וחטאת ואשם, אמנם פרשת הקרבנות טוב יותר לאומרה ביום שהם במקום הקרבת הקרבן שזמנו ביום, וכשיסיים פרשת העולה יאמר רבן העולמים יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב ומקובל לפניך כאילו הקרבתי עולה בזמנה, וכן יאמר בפרשת המנחה והשלמים והאשם, ואחר פרשת החטאת לא יאמר כן לפי שאינה באה נדבה'. ע"כ. ומדבריו מוכח כפי שהעלה כן בבית יוסף שהכריע להלכה כרבי אליעזר שאפשר להביא אשם בנדבה.

על מה מביאים אשם תלוי

שנינו בסוגיין דעל לא הודע לו אם חטא או לא, מביא אשם תלוי, והני מילי אם יש ספק בעצם הדבר אם חטא או לא, אך אם עשה איסור אך אינו יודע איזה מהם, אינו מביא אשם תלוי, וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות שגגות פ"ח ה"ב), וז"ל: 'וכן הבא על אשה שהיא ספק נדה או ספק ערוה של קירוב בשר פטור מאשם תלוי'. ע"כ. ולכאורה הטעם הוא כמו שהובא בעומקא דסוגיא טעמו של הערוך לנר שכן זה שוודאי חטא, וודאי מצטער בנפשו ושב בתשובה, אך זה שספק חטא ספק לא חטא אינו מצער ליבו על כך.

ונחלקו ראשונים אם חייב אשם תלוי על ספק ספיקא כגון שהיו שתי חתיכות, אחת של חלב ואחת של שומן, ואכל אחת מהן ואינו יודע איזה מהן אכל, וגם אינו יודע אם אכל כשיעור זית או אכל פחות מכשיעור, דלדעת התוספות (כריתות יז: ד"ה מדסיפא) אף בכגון הא חייב אשם תלוי. ועיין בשער המלך (הלכות טומאת מת פ"ט ה"ב) שביאר שכיון שהוקבע האיסור חייב אף בספק ספיקא. אמנם לדעת רש"י (כריתות יז:). אינו חייב בספק ספיקא, וכן הכריע הרמב"ם (הלכות שגגות פ"ח ה"ב), וכמו שהבין בדבריו בלחם משנה, וז"ל: 'ולא משמע ליה לרבינו לדחוקי נפשיה ולומר דעל ספק ספיקא מביא קרבן אשם תלוי'.

כפרת אשם תלוי

אמרו ז"ל (כריתות פ"א מ"ב) שעל ל"ו ספק כריתות [חוץ מן המטמא מקדש וקדשיו] חייבים על לא הודע שלהם אשם תלוי, ובסוגיין הובא שמטרת קרבן האשם הוא למנוע ממנו היסורים עד שיוודע לו אם חטא ויביא חטאת, או שלא חטא ופטור. עוד אמרו ז"ל (יומא פה:). גבי כפרת אשם תלוי, וז"ל: 'הנך מכפרי כפרה גמורה, אשם תלוי אינו מכפר כפרה גמורה. אי נמי הנך אין אחר מכפר כפרתך, אשם תלוי אחר מכפר כפרתך. דתנן חייבי חטאות ואשמות ודאין שעבר עליהן יום הכפורים חייבין, אשמות תלוין פטורין'. ע"כ. וכן אמרו ז"ל (כריתות כו:). גבי כפרת יום הכיפורים על אשם תלוי, וז"ל: 'חטא שאין מכיר בו אלא המקום יום הכיפורים מכפר, ומינה, חטא שאין מכיר בו אלא המקום הוא דיום הכיפורים מכפר, אבל דידיע בה לא מכפר'.

ובספר החינוך (מצווה קכ"ח) מבואר שעצם הספק שנכנס אליו אם חטא או לא, הוא עצמו כבר חטא, וז"ל: 'ומלת תלוי נאמרה על כל דבר שראוי לבוא אחריו ענין שיגלה בו מה שלא נודע בו מקודם, כגון שאם יודע אל החוטא שהחלב אכל, הרי נגלה לו שהראשון לא הספיק לו וצריך להביא עוד קרבן אחר הנקרא חטאת קבועה לתשלום כפרתו. ואם נודע אליו שההיתר אכל, הרי נגלה לו שהראשון הספיק לו ואינו צריך עוד לקרבן אחר אחריו'.

אשם תלוי בנדבה

נחלקו חכמינו (כריתות פ"ו מ"ג) שלדעת רבי אליעזר אדם יכול להביא אשם תלוי נדבה בכל זמן שירצה. וחכמים חולקים וסוברים שאסור להביא אשם תלוי נדבה. אלא רק בספק עבירה שזדונה כרת ושגגתה חטאת. ובפירוש המשניות להרמב"ם שם ביאר שכיון שהטעם הוא להשקיט רוחו של האדם מפחד העונש, לכן תקנו להביא אשם תלוי, ולהלכה הכריע כדעת חכמים.

אמנם הטור (או"ח סימן א) כתב שתקנו בנוסח התפילה

עומקא דסוגיא

שאשם הוא ב' שקלים וחטאת אפילו בת דנקא, הוא כיון שמי שבוודאי חטא מצטער וצעריו הוא כפרתו, מה שאין כן זה שספק לו אם חטא אינו מצטער כל כך ולכן החמירה בו תורה.

א. בטעם שם קרבן האשם עיין ברמב"ן (ויקרא ה ו) שביאר שקרבן זה בא על עון שבעבורו נתחייב להיות שמש, והם עבירות שזדונם בכרת. עוד כתב (שם טו) שנתחייב בקרבן אף שהוא בספק חטא, כיון שהאדם מדמה בנפשו שלא חטא. ועיין עוד בערוך לנר (כריתות כג.) שביאר שהטעם

מראי מקומות

- א. כריתות כה.
- ב. הוריות ז:
- ג. כריתות פ"א מ"ב
- ד. יומא פה:
- ה. כריתות כו.
- ו. ספר החינוך מצווה קכ"ח
- ז. כריתות פ"ז מ"ג
- ח. טור או"ח סימן א
- ט. רמב"ם הלכות שגגות פ"ח ה"ב
- י. כריתות יז: תד"ה מדסיפא
- יא. שער המלך הלכות טומאת מת פ"ט ה"ב
- יב. רש"י כריתות יז.
- יג. רמב"ן ויקרא ה ו
- יד. שם טו
- טז. ערוך לנר כריתות כג.

חייב לקבל דעתם אחר ההסכמה על כל פנים (רמב"ן)

בית דין ששגג בהוראה

פתחא דסוגיא

אפילו תחשוב בלבך שהם טועים, והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך, תעשה כמצותם, ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אחרוג האיש הנקי הזה, אבל תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצוה שאעשה בכל מצותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו ישעו, וזה כענין רבי יהושע עם ר"ג ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונן, והצורך במצוה הזאת גדול מאד, כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע הוא שלא ישתנו הדעות בכל הדברים הנולדים, והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות. וחתך לנו הכתוב הדין, שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה (רמב"ן דברים יז יא)

ביאורא דתלמודא

הורו בית דין לעבור - מתניתין ר' יהודה היא דאמר יחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור. ואינה הלכה. אלא כרבנן דאמרי יחיד שעשה בהוראת בית דין חייב. ואינו פטור עד שיהו העושים על פי בית דין רוב יושבי ארץ ישראל או רוב השבטים, ואז בית דין מביאין פר העלם דבר של צבוח, והעושים על פיהם פטורים (רע"ב). והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם - לאפוקי היכא שלא תלה בהוראת בית דין, כגון שהורו בית דין שחלב מותה, ונתחלף לו חלב בשומן ואכלו, שזה חייב, שהרי לא על פי בית דין אכל (רע"ב). או תלמיד והוא ראוי להוראה - ומסקינן בגמרא דאי ראוי להוראה לא צריכא דמה לי הוא מה לי אחד מהן אלא משנה יתירה קמ"ל דאפילו גמיר ולא סביר סביר ולא גמיר שאינו ראוי להוראה אפ"ה חייב (תוספות יום טוב). זה הכלל - לאתווי מבעט בהוראה, שאין דרכו לעשות על פי הוראתם, ועשה כהוראת בית דין לא מפני שסמך על הוראתם אלא מפני שנדמה לו בדעתו שזה מותה, הרי זה חייב (רע"ב). אין בית דין חייבין - קרבן אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, ואם הורו בדבר שחייבין אשם ודאי פטורין דכתיב באשם ודאי ואם נפש אחת וב"ד אין הם בכלל נפש אחת ועוד דבאשמות אין בהן דין העלם דבר דחייבין אשם ודאי על המזיד כשוגג (רש"י).

ליקוטא דתלמודא

שנו דבתינו (הוריות ב.) גבי יחיד שעשה כהוראת טעות של בית דין הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה, והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם, בין שעשו ועשה עמהן, בין שעשו ועשה אחריהן, בין שלא עשו ועשה פטור, מפני שתלה בב"ד. הורו ב"ד, וידע אחד מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה, והלך ועשה על פיהן, בין שעשו ועשה עמהן, בין שעשו ועשה אחריהן, בין שלא עשו ועשה הרי זה חייב, מפני שלא תלה בב"ד. זה הכלל התולה בעצמו חייב, והתולה בב"ד פטור.

ואמרו בגמרא שם מה נקרא הוראת בית דין

אמר שמואל לעולם אין ב"ד חייבין עד שיאמרו להם מותרין אתם. רב דימי מנהרדעא אמר עד שיאמרו להם מותרין אתם לעשות, מאי טעמא לפי שלא נגמרה הוראה. אמר אביי, אף אנן נמי תנינא חזר לעירו, שנה ולימד כדרך שלימד פטור, הורה לעשות חייב.

עוד שנינו (הוריות ח.) גבי ב"ד שטעו מתי חייבים קרבן:

אין בית דין חייבין עד שיוורו בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, יכול יהו חייבין אפילו על דבר שאין זדונו כרת ושגגתו חטאת, נאמר כאן מעיני ונאמר להלן מעיני, מה להלן דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, אף כאן דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת.

אור תורה

ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו: (ויקרא יט)

והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה ליהיה ניחח לה' ומנחתו ונסכו כמשפט וישעיר עזים אחד לחטת: (מנדר טו כז)

ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם: (ויקרא כז)

על פי התורה אשר יורוק ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יצו לך ימין ושמאל: (דברים יז יא)

האידינא אליבא דשמעתא

החייב לעשות כהוראת בית דין

אמרו חכמינו (ספרי דברים פסקא קנד) גבי החייב לשמוע בקול חכמים, וז"ל: 'על פי התורה אשר יורוך, על דברי תורה חייבים מיתה ואין חייבים מיתה על דברי סופרים. ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, מצות עשה. לא תסור מן התורה אשר יגידו לך, מצות לא תעשה, ימין ושמאל, אפילו מדאים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם'. ע"כ. וכן פסק הרמב"ם (הלכות ממרים פ"א ה"ב) כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה שנאמר לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל'. ע"כ. וכתב הרמב"ן (דברים יז א): 'אפילו תחשוב בלבך שהם טועים, והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימין לשמאלך, תעשה כמצותם'.

יחיד וציבור שראו שבית דין טעו בהוראה

שנינו בסוגיין שבית דין שטעו בהוראה אין העם חייב קרבן, שכן בית דין מביאים עליהם קרבן, ונתנו חכמינו כלל בדבר: 'זה הכלל התולה בעצמו חייב והתולה בבית פטור'. ע"כ. ובגמרא דנו היכא אפשר יחיד שעשה על פי עצמו ואינו שוגג, שהרי אמרו ז"ל שאף שנראה בעיניו שאמרו על ימין שהוא שמאל שצריך לשמוע אליהם, וכתב הרמב"ן (השגות על ספר המצוות שורש א) לבאר ענין זה, וז"ל: 'ויש בזה תנאי יתבונן בו המסתכל בראשון של הוריות בעין יפה, והוא שאם היה בזמן הסנהדרין חכם וראוי להוראה והורו בית דין הגדול בדבר אחד להיתר והוא סבור שטעו בהוראתם אין עליו לשמוע דברי החכמים ואינו רשאי להתיר לעצמו הדבר האסור לו אבל ינהג חומר לעצמו וכל שכן אם היה מכלל הסנהדרין יושב עמם בבית הדין הגדול. ויש עליו לבא לפניהם ולומר טענותיו והם ישאו ויתנו עמו, ואם הסכימו כולם ב בטול הדעת ההוא שאמר ושבו עליו סברותיו יחזור וינהג כדעתם אחרי כן לאחר שסלקו אותו ויעשו הסכמה בטענתו. וזהו העולה מן ההלכות ההם ומ"מ חייב לקבל דעתם אחר ההסכמה

עומקא דסוגיין

א. גבי תלמיד הרואה שרבו טועה מה יעשה, עיין בעירובין (ס"ז) שהביאו שם מעשה רב בענין זה, ועיין עוד בדברי הרמ"א (יו"ד סימן רמ"ב ס"ב) שכתב שאם רואה תלמיד את רבו בדבר שנראה לעיניו שהוא טעות בהוראה א הוי מעשה מדאורייתא יקשה לרבו קודם המעשה, ואם המעשה ההוא מדרבנן יניח לו לעשות המעשה ואחר כך יקשה לו. וכל

על כל פנים'. ע"כ. ומדברי הרמב"ן משמע שרק ביחיד כל שלא הסיקו בית דין לטענותיו צריך שיחמיר לעצמו, ולאחר שדנו בכל טענותיו עליו לשמוע בקולם. וכן כתב בספר החינוך (מצוה תצ"ו).

והנה במתניתין דהוריות (ד): משמע שדין זה הוא גם בכל ישראל, וז"ל: 'הורו ב"ד שוגגין ועשו כל הקהל שוגגין מביאין פה, מזידין ועשו שוגגין מביאין כשבה ושעירה, שוגגין ועשו מזידין הרי אלו פטורין'. ע"כ. והיכא תמצוי שבית דין טעו בשוגג וכלל ישראל הזידו בה, אלא אם כן נאמר שכל העם ידעו שבית דין טעו, ולכן לא היה להם לילך אחר דברי הסנהדרין, וכן כתב הרמב"ם (הלכות שגגות פי"ג ה"ו), וז"ל: 'הורו בית דין להתיר דבר האסור בזדון ועשו הקהל על פיהם בשגגה בית דין פטורין מן הקרבן מפני שהן מזידין, וכל אחד ואחד מן העושים על פיהם חייב קרבן בפני עצמו מפני שהוא שוגג, הורו בית דין בשגגה וידעו הקהל שטעו ושאיין ראוי לקבל מהן ואעפ"כ עשו הקהל על פיהם, אלו ואלו פטורין מן הקרבן, בית דין פטורין שהרי לא עשו הקהל מפני הוראתן שהטעתם, וכל העושים פטורין מן הקרבן מפני שמזידין הם שהרי ידעו שטעו ושאיין ראוי לעשות'.

אמנם מכל הדברים האלו יקשה על מה שאמרו ז"ל שלא תסור מן הדרך אשר יאמרו לך ימין ושמאל אפילו שיאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין. ובבאר שבע (הוריות ב) כתב לבאר מתי צריכים לילך אחר דבריהם אף שנראים כטעות ומתי לא, וז"ל: 'דהא דאמרו בספרי אפילו מדאים בעיניך על שמאל שהוא ימין הכי פירושו אפילו תחשוב בלבך על פי שקול הדעת שטעו בדין ואמרו על שמאל שהוא ימין, אבל לא שהוא יודע בודאי שטעו בדין, וכן דייק הלשון אפילו מראים בעיניך וכו'. והא דקתני בברייתא שהבאתי לעיל יכול אם יאמרו לך וכתב היינו שידעו בודאי שטעו בדין להתיר את האסור כן נראה לי'.

זה הוא רק באינו יודע וודאי שהוא איסור, אלא שאין הדבר מבורר בעיניו. ועיין עוד בתשובות הרדב"ז (ח"ד סימן י"ט אלף צ"ג) שכתב שכל דין זה הוא רק אם יודע התלמיד שהרב יודע הדין ואינו מסתפק בו, אך אם לדעת התלמיד מסתפק הרב עצמו בדין, ועושה כפי שנראה כעת לעיניו, אף בדבר שהוא מדרבנן צריך הוא לשאול את הרב קודם מעשה.

על שמאל שהוא ימין, אבל לא שהוא יודע בודאי שטעו בדין

(באר שבע)

מראי מקומות

- א. הוריות ב.
- ב. הוריות ח.
- ג. ספרי דברים פסקא קנד
- ד. רמב"ם הלכות ממרים פ"א ה"ב
- ה. רמב"ן דברים יז א
- ו. רמב"ן השגות על ספר המצוות שורש א
- ז. ספר החינוך מצוה תצ"ו
- ח. הוריות ד.
- ט. רמב"ם הלכות שגגות פי"ג ה"ו
- י. באר שבע הוריות ב.
- יא. עירובין ס"ז.
- יב. רמ"א י"ד סימן רמ"ב ס"ב
- יג. שו"ת הרדב"ז ח"ד סימן י"ט אלף צ"ג

טומאת מקדש וקדשיו

פתחא דסוגיא

כתיב בטומאת מקדש וקדשיו או נפש אשר תגע בכל דבר טמא, ונעלם ממנו, ונאמר על הכל בסוף הענין והביא את אשמו. ולא בא בכתוב מפורש שחיוב הטמא שנאמר שם יהיה בהכנסו במקדש או באוכלו בשר קודש, אלא מפי השמועה שמענו שהוא מדבר על זה, ואע"פ שהדבר מפי הקבלה, מצאנו בפירוש במקום אחר חיוב כרת לטמא שאכל קודש או נכנס למקדש, שנאמר והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה, וכתוב אחר אומר בטמא הנכנס למקדש כי את מקדש ה' טמא ונכרתה, ואחר שנכתב כרת בזדון יש קרבן בשגגתו, עם הכלל שלנו שכל שבזדון כרת יש בשגגתו חטאת. וכתוב בשבועות ביטוי או נפש כי תשב על לבטא בשפתים, ונעלם ממנו, והביא את אשמו. ומנין שהחיוב בה בקרבן עולה ויורד, שכתוב שם בפרשה ואם לא תשיג ידו וספר החינוך מצוה קכג.

ביאורא דתלמודא

חייבין עליה על ביאת מקדש - אם נטמא באותה טומאה ונכנס למקדש, או אכל קדשים קודם שטהר מטומאתו, חייבין עליה כרת אם היה מזיד, או קרבן עולה ויורד אם היה שוגג (רע"ב). וכפר את מקדש הקדש זה לפני ולפנים - כפר בדמים הללו על טומאה שאירעה לפני ולפנים, אם נכנס אדם שם בטומאה ואין בה ידיעה בסוף אבל הוה ידיעה בתחילה, וילפינן מקראי בפרק קמא דשבועות ששעיר זה תולה עליה להגין מן היסורין עד שיודע לו, ויביא בעולה ויורד (רש"י). אהל מועד זה היכל - על טומאה שאירעה בהיכל (רש"י). מזבח כמשמעו - על טומאה שאירעה לאדם במזבח, ושהה כדי השתחויה, שזהו שיעור שהייה למי שנטמא בעזרה (רש"י). כך דם הפר מכפר על הכהנים - בלא וידוי מכפר על הכהנים בטומאת מקדש וקדשיו (רש"י). בית דין פטורין - דאמר לעיל אין חטאת צבור אלא בקבועה והני עולה ויורד נינהו (רש"י). והיחיד והנשיא והמשיח חייבין - בשמיעת קול ובטוי שפתים וטומאת מקדש וקדשיו דכולן בכלל נפש אחת הן (רש"י). אין כהן גדול משיח חייב על טומאת מקדש וקדשיו - משיח דומיא דב"ד מה ב"ד פטורים מכולהו משמיעת הקול ובטוי שפתים וטומאת מקדש וקדשיו דצבור אין חטאתו אלא בקבועה אף משיח פטור מכולהו (רש"י).

ליקוטא דתלמודא

שנינו (נזיר פ"ז מ"ד) גבי הטומאות שחייבים בהם בביאת המקדש:

אמר רבי אליעזר משום רבי יהושע כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה, חייבין עליה על ביאת מקדש, וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה אין חייבין עליה על ביאת מקדש.

ונחלקו חכמינו (יומא סא.) גבי כפרת טומאת מקדש וקדשיו לישראל ולכהנים: תנו רבנן וכפר את מקדש הקדש, זה לפני ולפנים, אהל מועד זה היכל, מזבח כמשמעו, יכפר אלו עזרות, הכהנים כמשמעו, עם הקהל אלו ישראל, יכפר, אלו הלויים הושוו כולן לכפרה אחת, שכולן מתכפרין בשעיר המשתלח בשאר עבירות, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר כשם שדם השעיר הנעשה בפנים מכפר על ישראל בטומאת מקדש וקדשיו, כך דם הפר מכפר על הכהנים בטומאת מקדש וקדשיו.

עוד שנינו (הוריות ט.) גבי כפרת טומאת מקדש וקדשיו גבי בית דין וכהן משיח: ועל טומאת מקדש וקדשיו בית דין פטורין, והיחיד והנשיא והמשיח חייבין, אלא שאין כהן גדול משיח חייב על טומאת מקדש וקדשיו.

באלו הפעולות תתמיד היראה ויגיע ההתפעלות המביא לכניעה המכוונת (רמב"ן)

אור תורה

וכפר על הקדש משמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם: (ויקרא טו טז)

או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנגלת תיה טמאה או בנגלת בהמה טמאה או בנגלת שרץ טמא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם: (ויקרא ה ב)

והביא את אשמו לה' על חטאתו אשר חטא וקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן מחטאתו: (ויקרא ה ה)

והנפש אשר תאכל בשר מנבח השלמים אשר לה' וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה: (ויקרא ז ב)

ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את מקדש ה' טמא מי נדה לא יזק עליו טמא הוא: (במדבר ט ז)

האידינא אליבא דשמעתא

חומרת טומאת מקדש וקדשיו:

כתב באזנים לתורה (ויקרא ט"ז כ"ב) להקשות על כפרת כל חטאי בני ישראל, למול כפרת טומאת מקדש וקדשיו, וז"ל: 'שעיר המשתלח מכפר עם התשובה על קלות וחמורות, עשה ולא תעשה, כריתות ומיתות בי"ד, שוגג מזיד, ואילו שעיר הנעשה בפנים אינו מכפר אלא על טומאת מקדש וקדשיו. והביאור לענין זה הוא על פי מה שכתב הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פמ"ז) שהוא לענין התמדת היראה, וז"ל הנצרך לענינו: 'כבר העירו החכמים ז"ל על זה הענין ואמרו שאין טוב להכנס למקדש בכל עת שירצה, וסמכו זה לאמרו הוקר רגלך מבית רעך, ומפני שהיתה זאת הכונה, הזהיר השם יתברך הטמאים מהכנס למקדש עם רוב מיני הטומאות, עד שכמעט שלא תמצא אדם טהור רק מעטים. וכבר ידעת אמרם אין אדם נכנס לעזרה לעבודה ואפילו טהור עד שהוא טובל, באלו הפעולות תתמיד היראה ויגיע ההתפעלות המביאה לכניעה המכוונת'. ע"כ.

ובמהר"ל (חידושי אגדות גיטין נו): ביאר טעם הדבר בענין הפרוכת שגידדו טיטוס עד שיצא הימנו דם, וז"ל: 'דע כי הדם שיצא הוא ענין נפלא, כי בטול הקדושה שהיה לפרוכת נחשב זה שפיכת דם, כדאיתא במס' יומא גבי שני כהנים שהיו רצים בכבש המזבח והרג האחד לשני בסכין קודש ובא אביו ומצאו מפרפר ואמר הריני כפרתכם הרי עדיין בני מפרפר ועדיין לא נטמא הסכין ומסיק ללמדך שחמורה עליהם טהרתם של כלים יותר משפיכת דמים, פי' כי סלוק קדושה על ידי טומאה יותר נחשב ממה שנחשב שפיכת דמים'.

ולטעם זה החמירו מאוד רוב הפוסקים בזמנינו שלא להכניס עצמנו בספק חומר האיסור, וכמו שכתב בהרחבה

עומקא דסוגיא

א. גבי הא דאמרינן משמם של רוב הפוסקים שאסרו להכנס להר הבית, לא הרהבנו שכן קצר המצע מהשתרע, אך עיין בדברי המאירי (שבועות טו). שכתב שמנהג פשוט הוא להיכנס למקום המקדש, ויש מועטים שהתירו בימינו וסמכו דעתם על ידיעתם בבירור עד היכן היא העזרה, ועוד סמכו דעתם שאף לדעת הרמב"ם שקדושת המקדש קיימת בימינו, מ"מ כתב (בית הבחירה פ"ז ה"ז) שלא יכנס אלא למקום שמותר וכו', והרי אף טמא מת מותר לו להכנס להר הבית שלא במקום העזרה והחיל. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר (ח"ה י"ד סימן כ"ז) שכתב שאף בתיבת זכוכית אסור להכנס לא לתוך הר הבית ולא מעליו.

ביחווה דעת (ה"א סימן כ"ה), ונביא מעט מלשונו: 'לפיכך צריך להזהיר את העולים לירושלים, לבל יהינו לעלות להר הבית, שהוא איסור חמור מאד. ולא יסתמכו על מי שרוצה לתקוע עצמו לדבר הלכה, ולהורות נגד רוב ככל הפוסקים אשר מפייהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים'.

טומאת מקדש וקדשיו בזמנינו:

כתב הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"ו הט"ז) דקדושת מקדש קיימת גם בזמנינו, וז"ל: 'ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה'. ע"כ. ולפי דבריו איסור כרת על כניסה למקדש בטומאה היינו ללא אפר פרה, שייכת גם בזמנינו. אמנם הראב"ד בהשגותיו (שם הי"ד) השיג על דברי הרמב"ם, וז"ל הנצרך לענינו: 'אמר אברהם סברת עצמו היא זו ולא ידעתי מאין לו, דבגמ' אמרו דנפול מחיצות אלמא למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא לא חלק בין מקדש לירושלים לשאר א"י ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא לא אמר אלא לשאר א"י אבל לירושלים ולמקדש לא אמר לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת'. אמנם נמנו וגמרו רוב הפוסקים שאין להכנס להר הבית מחמת שאינו יודעים בבירור היכן הוא מקום המקדש עצמו, וזאת בכדי שלא להכניס עצמו לספק איסור כרת. שכן מקום ספק העזרה הוא ספק דאורייתא ומקום ספק החיל הוא ספק דרבנן.

ב. כפרת טומאת מקדש וקדשיו הוא על ידי דם השעיר הנעשה בפנים ביום הכיפורים, וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות שגגות פ"א ה"ט). ועיין עוד בדברי הרמב"ם (שם פ"א ה"ה) שמבואר בדבריו שהכפרה היא על המקדש שנטמא, ולא על האדם שכן הוא עצמו בכרת. ועיין עוד בדברי הרמב"ם (פ"א ה"ט) שנתבאר שהנכנס בשוגג בטומאה למקדש ולא הודע לו, גם לו מכפר דם השעיר עד שיוודע לו. ועיין עוד בדברי הרש"י (שבועות ב:) שכתב שעל הכהנים שנכנסו בשוגג ובלא הודע מכפר פר החטאת הנעשה ביום הכיפורים.

כי סלוק קדושה על ידי טומאה יותר נחשב ממה שנחשב שפיכת דמים (מהר"ל)

מראי מקומות

- א. נזיר פ"ז מ"ד
- ב. יומא סא.
- ג. הוריות ט.
- ד. אונים לתורה ויקרא ט"ז כ"ב
- ה. מורה נבוכים ח"ג פמ"ז
- ו. מהר"ל חידושי אגדות גישן נו.
- ז. שו"ת יחוה דעת ח"א סימן כ"ה
- ח. רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ז הט"ז
- ט. השגות הראב"ד שם הי"ד
- י. מאירי שבועות טו.
- יא. רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ז ה"ז
- יב. שו"ת יביע אומר ח"ה י"ד סימן כ"ז
- יג. רמב"ם הלכות שגגות פ"א ה"ט
- יד. רמב"ם שם פ"א ה"ה
- טו. רמב"ם שם פ"א ה"ט
- טז. רש"י שבועות ב:

השלמות הנמשך אל המצוה איננו מצד המעשה אלא מצד הכוונה (העיקרים)

גדולה עבירה לשמה

פתחא דסוגיא

כי בעשית כל מצוה ומצוה יש שתי בחינות, האחד מצד העשות מעשה המצוה והגיעה אל הפעל השלם, והשנית מצד כונת העושה אותה. והשלמות הנמשך אל המצוה איננו מצד המעשה, שהרי אמרו רבותינו ז"ל במסכת נזיר גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה (העיקרים מאמר ג פרק כח).

ביאורא דתלמודא

כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בס
ו**פושעים יכשלו בס** - כיצד יכשלו בס
הרשעים, אם הם ישרים דרכי ה' (ע"פ
מהרש"א). משל ללוט ושתי בנותיו, הן
שנתכוונו לשם מצוה - צדיקים ילכו בס,
והותרו בנותיו לבוא בקהל ישראל. שהרי
דרשו ז"ל עמוני ומואבי ולא עמונית
ומואביה. הוא שנתכוון לשם עבירה
ומושעים יכשלו בס ולכן אסורים הזכרים
לבוא בקהל (מהרש"א). זה שנזדמנה לו
אשתו, צדיקים ילכו בס, וזה שנזדמנה לו
אחותו, ומושעים יכשלו בס - לכאורה מה
שייך צדיק ופושע בדבר שנזדמנה לו, ויש
לפרש למאי דסלקא דעתך השתא, על
דרך לא יאוונה לצדיק כל און, ואיירי דזה
היה מתכוין לאשתו. והשם יתברך הזמין
לו אשתו, כי צדיקים ילכו בס. וזה נתכוין
לאחותו, ונזדמנה לו (מהרש"א). גדולה
עבירה לשמה - היינו לשם מצוה (ע"פ חנוכה
התורה ליקוטים ד"ה במסכת יומא). וללא שנהגה
ממנה (ע"פ תוספות כתובות ג). כלומר לשום
מצוה [הרי היא] כמצוה שלא לשמה, והיא
עדיפא ממצוה שלא לשמה כשנהגה ממנה
(ע"פ תוספות הרא"ש הרי"ת שם). לעולם יעסוק
אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמן

- אלא לשם כבוד (ע"פ באר שבע שם). או כדי שיהיה לו די מחייתו, כדי שיוכל לעסוק בתורה לשמה (פנים יפות שמות כה יב).
שמתוך שלא לשמן יתן לו ה' שכרו, על ידי זה שיבוא לקיימן לשמן (ע"פ באר שבע הרי"ת שם). אלא אימא - שאיננה עדיפא
ממצוה שלא לשמה, אלא שווה - כמצוה שלא לשמה (רש"י נזיר כג). שטן, כיון דחזיא להקדוש ברוך הוא דנטיה דעתיה בתר
איוב - שראה שהפליג הקב"ה בשבחו של איוב יותר מבאברהם (ע"פ מהרש"א ב"ב טו), אמר חס ושלום, מינשי ליה לרחמנותיה
דאברהם - וישכח ח"ו את אהבתו לאברהם, לכן ניסה את איוב (ע"פ תורת חיים ב"ב טו). פנינה דכתיב וכעסתי צרתה גם כעס
בעבור הרעימה - שתתרעם על שהיא עקרה ותתפלל (רש"י ב"ב טו).

ליקוטא דתלמודא

שנינו (הרי"ת י): לגבי עשיית עבירה לשם מצוה:

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב כי ישרים דרכי ה'
ו צדיקים ילכו בס ומושעים יכשלו בס, משל ללוט ושתי בנותיו, הן
שנתכוונו לשם מצוה, צדיקים ילכו בס, הוא שנתכוון לשם עבירה,
ומושעים יכשלו בס. אמר ליה ריש לקיש דשע קרית ליה, נהי דלא
עביד מצוה מן המובחה, פסח מי לא קאכיל, אלא משל לשני בני
אדם, זה אשתו ואחותו עמו בבית וזה אשתו ואחותו עמו בבית, אחד
נזדמנה לו אשתו ואחד נזדמנה לו אחותו, זה שנזדמנה לו אשתו,
צדיקים ילכו בס, וזה שנזדמנה לו אחותו, ומושעים יכשלו בס.

עוד שנינו (נזיר כג): שעבירה לשמה עדיפא ממצוה שלא לשמה:

אמר ר' נחמן בר יצחק גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה,
והאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו
שלא לשמן, שמתוך שלא לשמן בא לשמן, אלא אימא כמצוה שלא
לשמה.

עוד שנינו (בבא בתרא טו): לגבי עשיית עבירה לשם מטרע טובה:

אמר ר' לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו. שטן, כיון דחזיא
להקדוש ברוך הוא דנטיה דעתיה בתר איוב, אמר חס ושלום, מינשי
ליה לרחמנותיה דאברהם. פנינה, דכתיב וכעסתי צרתה גם כעס
בעבור הרעימה.

אור תורה

מי חכם ויבן אלה נבון וידעם
פי ישרים דרכי ה' וצדיקים
ילכו בס ומושעים יכשלו בס.
(הושע יז)

וכעסתי צרתה גם כעס
בעבור הרעימה פי סגור ה'
בעד רחמה. (שמואל א א)

לא יבא עמוני ומואבי בקהל
ה' גם דור עשירי לא יבא להם
בקהל ה' עד עולם. (דברים כד)

צריך אדם להקדים עצמו במצוה המקודשת בכל מיני קידום (של"ה)

מראי מקומות

- א. העיקרים מאמר ג פרק כח
- ב. הוריות י:
- ג. נזיר כג:
- ד. בבא בתרא טז:
- ה. חנוכה התורה ליקוטים ד"ה במסכת יומא
- ו. תוספות הרא"ש הוריות י:
- ז. פנים יפות שמות כה יב
- ח. משיבת נפש בראשית פ"ג
- ט. פנים יפות שמות לב לא
- י. פנים יפות שמות כה יב
- יא. תוספות כתובות ג: ד"ה ולדרוש
- יב. תוספות הרא"ש הוריות י: ד"ה גדולה
- יג. דרשות ר"י אבן שועיב פרשת כי תצא
- יד. באר שבע הוריות י:
- טו. שלי"ה וירא דרך חיים תוכחת מוסר אות לט
- טז. קרן אורה נזיר כג: ג.
- עיי"ב
- יז. בית יששכר בחלק דרך מקיף

האידינא אליבא דשמעתא

האומר אחטא ואשוב פעם אחת, מספיקים בידו לעשות תשובה, כי כוונתו היה כדי לקיים מצות תשובה כנוכר לעיל. אבל האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב שני פעמים, אז אין מספיקים בידו לעשות תשובה, כי לא היה צריך לכל זאת. ובעוד אופן מותר לו לאדם לעבור עבירה לשמה, כמו שמבאר בפנים יפות (שמות כה יב), וז"ל: 'והקשה בתוספות הא אמרין כל הלומד תורה שלא לשמה, נוח לו שלא נברא. ותו איתא בנזיר גדולה עבירה לשמה, יותר ממצוה שלא לשמה. ומקשה מהאי דלעולם יעסוק אדם, ומשני אימא כמצוה שלא לשמה, ואינו מובן הקושיא, ונראה לפרש דהיינו כשלומד שלא לשמה בשביל הנאת ממון או כבוד, באמת ראוי שלא נברא. כדאמר במתניתין דאבות ודאשתמש בתגא חלף, והיינו כשתכלית הלימוד שלא לשמה, אבל אם תכלית הכוונה להרויח ממון כדי שיוכל לעסוק בתורה ובמצוות בלי טרדות קשות הפרנסה, וכן מפני כבוד כדי שיהיה דבריו נשמעין בעבודת השם יתברך, אם כן כיון שתכלית כוונתו הוא לשמה, הוא מקובל לפני השם יתברך, אף על פי שאין זה ממש לשמה, מכל מקום תכלית כוונתו לשם שמים'.

האם מותר ליהנות מעבירה לשמה

כתב בתוספות (כתובות ג: ד"ה ולדרוש) שמה שאמרו ז"ל על יעל שגדולה עבירה לשמה, היינו בתנאי שאין נהנים מן העבירה, וז"ל: 'ודרשינן בנזיר גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, ופריך דייעל נמי הוה עבירה שלא לשמה, דהא מתנהיא מעבירה. ומשני דלא מתנהיא, ועשתה עבירה לשמה כדי להציל את ישראל'. ע"כ. וכן כתב בתוספות הרא"ש (הוריות י: ד"ה גדולה), וז"ל: 'מה שנבעלה יעל לסיסרא לא להנאתה נתכוונה, אלא לתשש כוחו שירדם ותהרגהו. אבל בעילת האמהות והנאתן, הלכך קרי להו מצוה שלא לשמה'. ע"כ. מכאן למדנו שמה שאמרו ז"ל שעבירה לשמה עדיפא ממצוה שלא לשמה, הוא רק כאשר במצוה יש הנאה, ואילו בעבירה אין הנאה.

עומקא דסוגי'א

וכליות יודע האם כוננת האדם היא באמת לשם שמים, וההוכחה היא שכאשר תבוא לידו מצוה ירוץ לקראתה, ועיין עוד מה שכתב בקרן אורה (נזיר כג:) שצריך האדם תמיד לשקול בפלס מעשים אלו מאי עדיף ממאי, דהפרש יש בין עשיית מעשה אחד שיכול להיות לשם מצוה ויכול להיות שלא לשם מצוה דהתם וודאי אדיף שיעשנה מכל מקום, וכן יש לשקול בין מידת הענוה שלא להוכיח את עמיתו, לבין תועלת התוכחה.

הטעם שפנינה נענשה

הנה יש לתמוה שבהיות שגדולה עבירה לשמה, מדוע זה נענשה פנינה. וראה מה שכתב בזה במשיבת נפש (בראשית פ"ג) וז"ל: 'כי פשיטא רחמנא ליבא בעי והעושה עבירה לשמה גדול ממצוה שלא לשמה, ואין ספק שכר טוב לרבקה ולפנינה בעולם הבא ובעולם הזה, אכן בכדי שלא ישלחו בהן רבים ללכת בעקבותיהם בלתי ידוע בין טוב לרע, יגיעם אל עונש מפורסם שלא ילמדו ההמון ללמוד ממעשיהם' ע"כ. ובהמשך דבריו מבאר עוד שיש חשש שמא לא תהיה כוונתו לגמדי לשם שמים, וז"ל: 'ובאולי לא ידקדקו ויבחנו שלשם שמים עשו כדרך שעשו, על כן מביא עליהן יסורים במפורסם מפני ההמון ויראו עליהן'. וכן כתב בפנים יפות (שמות לב לא) שרק במשה רבינו ע"ה היה וודאי שכוונתו לשם שמים, וז"ל: 'ויש לפרש בזה מה שאמר השם יתברך מי אשר חטא לי, שכיון שכוונת משה היה לשם שמים אין עליו עונש, דגדולה עבירה לשמה. והיינו דקאמר לו בלשון תמיה מי אשר חטא לי, פירוש, לי לשמי, אמחנו [לעוון]. כיון שכוונתך היה לשמה אין עליך שום עונש'.

מתי מותר לעשות מלכתחילה עבירה לשמה

על פי הנראה מרוב המפרשים, ענין גדול עבירה לשמה, היא בעיקר בהצלת נפשות רבות מישראל כיעל וכבנות לוט. והנה כתב בחנוכת התורה (ליקוטים תהלים ד"ה במסכת), די ש שמונתר לו לאדם לעשות עבירה אחת לשמה, אך לא ישוב עליה שנית, וז"ל: 'במסכת יומא דהאומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב שני פעמים, אין מספיקים בידו לעשות תשובה. אבל אם אומר רק פעם אחת, אז מספיקים בידו לעשות תשובה, עיין שם. וצריך טעם למה. ויש לומר דהנה ידוע דתשובה היא אחת מהתרי"ג מצוות כדאיתא ברמב"ם, וכן כתב הרמב"ן בפרשת נצבים, כי המצוה הזאת קאי על הפסוק דלעיל ושבת עד ה' אלהיך, עיין שם. והנה כל אדם צריך לקיים התרי"ג מצוות, אם כן צריך לעשות עבירה לשמה כדי לקיים גם מצוות תשובה. לזה אמר

א. בענין עבירה לשמה עיין בדרשות ר"י אבן שועיב (פרשת כי תצא), שהביא ב' דעות בענין, די ש מי שאמרו דהכוונה לדברים הגורמים לעבירות, ויש מי שפירשוהו בעבירה ממש. ועיין עוד בבאר שבע (הוריות י:) שפירש בעבירה לשמו, היינו לשמו הגדול, וכינוהו חכמינו באופן שיש לפרשו לשם מצוה, דרך כבוד.

ב. עיין בשל"ה (וירא דרך חיים תוכחת מוסר אות לט) שמבאר שרק הבוחן לבות

היכא דאיכא מחלוקת בעי משיחה (רש"י)

ירושה בשדרה וברבנות

פתחא דסוגיא

כשימות המלך או כהן גדול, מעמידין בנו תחתיו או הראוי ליורשו. הנה בחתם סופר סימן י"ב הוכיח מדצריך קרא בכהן גדול דבנו קודם, מכלל דהא דבן יורש את אביו הוא דוקא במלכות וכדומה מינוי שדרות, אבל לא במינוי קדושה והרבצת תורה, וכדעת מהרשד"ם סימן ה' הביאו המגן אברהם סימן נ"ג, וכן לדעת בעל עשרה מאמרות חקור דין פ"ט. ולכן במשיח מלחמה דליכא קרא, אין בנו מתמנה תחתיו. ולי נראה להשיב דשאני כהן גדול דצריך משיחה, אם כן הוה אמינא דלכן אין מעמידין בנו, דלא שייך דבא בירושה, כיון שאין ממלא רק על ידי משיחה לכן צריך קרא, ומהאי טעמא מיעטה תורה במשיח מלחמה. אבל במלך דאין בנו צריך משיחה, לכן בנו קודם. וחילי דידי הוא, דהא דבכהן גדול בנו קודם, דרשינן מקרא דהעומד לכהן תחת אביו, וכמו שלמדו בתורת כהנים, והאי טעמא דצריך קרא, יען דכתיב הכהן המשיח תחתיו מבניו (מעשי למלך הלכות כלי המקדש פ"ד ה"כ).

ביאורא דתלמודא

ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה - שהרי מכל מקום לא מצד ירושה באה לו אלא מצד שהוא הגון לה' (מאירי). מפני מחלוקתו - דהיכא דאיכא מחלוקת בעי משיחה (רש"י). שהיה גדול ממנו שתי שנים - מדכתיב בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו, ושלשה חדשים מלך. וביהויקים כתיב בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו, נמצא יהויקים גדול מיהואחז שתי שנים. כך שנויה בסדר עולם (באר שבע). על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל - משמע ירושה היא להם כאדם שמוריש ירושה לבניו (רש"י). אף על פי ששמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא - יראה דרבי שהיה תורה וגדולה במקום אחד, על כרחך לא היה בימיו גדול ממנו בתורה, והיה הוא נשיא וגם ראש ישיבה. ולאחר מותו לא היה אחד מבניו ראוי לראש ישיבה, כי אם לנשיאות שהוא להם בירושה. על כן נתנו לר' חנינא בר חמא (חתם סופר). ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור - קצת קשה היאך קאמר דממלא מקום אבותיו הוה, דהיינו יהושפט שהיה מלך כשוה וביהורם כתיב ויהרוג את כל אחיו, וכתיב וילך בדרך מלכי ישראל וגו'. וי"ל דבחי אביו יהושפט כשר היה ואחר כך סרח (מהרש"א).

ליקוטא דתלמודא

אמרו ז"ל (הוריות יא): גבי ירושת כהן גדול ומלך לבנו:

ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה, ואין מושחים מלך בן מלך. ואם תאמר מפני מה משחו את שלמה, מפני מחלוקתו של אדוניו. ואת יואש מפני עתליה, ואת יהואחז מפני יהויקים, שהיה גדול ממנו שתי שנים. ואותו שמן קיים לעתיד לבוא, שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם, זה בגימטריא שנים עשר לוגין הוה. אמר מד ואפילו כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה. מנלן, דכתיב והכהן המשיח תחתיו מבניו, נימא קרא והכהן מתחתיו מבניו, מאי המשיח, קמ"ל, דמבניו דכהן גדול אי הוי משיח הוי כהן גדול, ואי לא לא הוי כהן גדול. אמר מד ואין מושחין מלך בן מלך. מנלן, אמר רב אחא בר יעקב, דכתיב למען יאריך ימים על ממלכתו, ירושה היא לכם. ומנלן דכי איכא מחלוקת בעי משיחה, ולא כל דבעי מלכא מורית מלכותא לבניה, אמר רב פפא, אמר קרא הוא ובניו בקרב ישראל, בזמן ששלום בישראל קרינא ביה הוא ובניו, ואפילו בלא משיחה.

עוד אמרו ז"ל (כתובות קג): בהגדרת ממלא מקום אבותיו:

הכי קאמר [ר' יהודה] אף על פי ששמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא. אמר לוי צריכא למימא, אמר רבי שמעון בר רבי צריכא לך ולמטלעתך. מאי קשיא ליה, הא קרא קאמר ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור. ההוא ממלא מקום אבותיו הוה, ורבן גמליאל אינו ממלא מקום אבותיו הוה. ורבי מאי טעמא עבד הכי, נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה, ביראת חטא ממלא מקום אבותיו הוה.

אור תורה

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים לה' לחטאת. (ויקרא ד)

לבלתי רום לזבו מאתיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל. (דברים יב)

והכהן הגדול מאתיו אשר יצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבוש את הקנדים את ראשו לא יפרע וקנדי לא יפרס. (ויקרא כא)

בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם ושם אמו חמוטל בת ירמיהו מלכנה. (מלכים ב כג לא)

אין יורש שררה רשאי למוכרו לאחר (מהר"ם מרוטנבורג)

האידינא אליבא דשמעתא

כתב שבני העיר שלא רצו לקבל את בנו של רבם שנפטר, יכולים לומר שהם פוסקים כמו הנך שסוברים שאין כתר תורה ירושה. ובמהרש"ם (דעת תורה תשובה ז) כתב שאמנם מלכתחילה עדיפא למנות את בנו של הרב, בכדי לעשות נחת רוח לנפטר.

וגבי שליח ציבור שרוצה למנות את בנו, כתב הרמ"א (שו"ע או"ח סימן נג סכ"ה) דיכול למנות את בנו, וז"ל: 'שליח ציבור שהזקין ורוצה למנות בנו לסייעו לפרקים, אף על פי לב שאין קול בנו ערב כקולו, אם ממלא מקומו בשאר דברים, בנו קודם לכל אדם ואין הצבור יכולין למחות בידו'. ע"כ. ובמשנה ברורה (שם סקפ"ג) הביא דעתם של החולקים. ועיין עוד בשו"ת וידבר דוד (יו"ד סימן ב) שהביא להוכיח דכן הדין גבי שוחטים מוהלים וגבאים דאם אין בבניהם פסול, יורשים הם מקום אביהם, וקודמים לאחרים.

מכירת המינוי על ידי היורש

כתב מהר"ם מרוטנבורג (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ח"ד סימן קלט) דאין היורש רשאי למכור המינוי שירש מאביו, דכל הסכמת הקהל מלכתחילה הוא רק שהוא ימלא תחת אביו, וז"ל: 'וששאלת על ראובן ושמעון שיש להם ירושה מאבותיהם, שאין שום אדם רשאי לבנות שום דבר בבית הכנסת וזולתם. עתה בא ראובן למכור חלק ירושתו בזה לעשיר אחר, לאו כל כמיניה שהרי הקהל לא הסכימו ולא השליטו באותה מצוה, אלא פלוני וזרעו לדורות. אבל לא למכור לאחרים, ודמי לההוא דאמר גבי כהן גדול מבניו, שבנו קודם לכל אדם, יכול אף על פי שאינו ממלא מקום אבותיו, תלמוד לומר אשר ימלא את ידו, בזמן שממלא מקום אבותיו, ואם לאו יבא אחר וישמש תחתיו, כל שכן שאינו רשאי למכור לאחר בלא רשות הקהל. וכן כל מיני שררה ומלכות כהונה גדולה ולויה, וכיוצא בזה לאו כל כמיניה למכור.

דין ירושה במלכות ובכהונה גדולה

אמרו ז"ל (הוריות יא:): שהמלכות עוברת בירושה, וילפינן ממה שנאמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו אחריו בקרב ישראל. וכן גם הכהונה הגדולה עוברת בירושה כמו שאמרו ז"ל (יומא ה.). והנה לגבי נשיאות מצאנו (כתובות קג:): לר' יהודה הנשיא שקרא לחכמי ישראל לפני מותו, ואמר להם גמליאל בני נשיא. אף ששמעון בני חכם. ונתבאר בהמשך הסוגיא שמשום בכורתו של רבן גמליאל מינהו ר' יהודה לנשיא, משום שהוא ממלא מקום אבותיו ביראת חטא, אף אם לא בחכמה. ומכוח סוגיא זו פסק הרמב"ם (הלכות מלכים פ"א ה"ז) שהמלוכה, הכהונה וכל שאר המינויים שוים לענין זה, שהקטן קודם לגדול, אם הוא ממלא מקום אביו ביראת שמים, ואף אם אינו חכם מלמדים אותו, וכך נפסק ברמ"א (שו"ע יו"ד סימן רמ"ה סכ"ב).

דין ירושה בהרבצת תורה

כתב במגן אברהם (שו"ע או"ח סימן נ"ג סקל"ג) שמינויים של הרבצת תורה אינם ירושה, וז"ל: 'ורשד"ם כתב דבחסם הממונה להרביץ תורה או לדין לא אמרינן כן. עכ"ל. ובספר עשרה מאמרות [כתב] דכל המינויין שהם כתר תורה, אין בניהם קודמין. רק מהלל הנשיא ואילך, נהגו שבניהם קודמין'.

דין ירושה בשררה וברבנות

כתב החת"ס בתשובה אחת (שו"ת או"ח סימן יב) כשיטת הרשד"ם, שאין כתר תורה ירושה. אמנם בתשובה אחרת (שו"ת או"ח סימן יג) כתב כשיטת הרמ"א דכתר תורה ירושה היא, וז"ל הנצרך לענינו: 'עכשיו הרב הוא משועבד לקהל לעשות צרכיהם בשכר ולא גרע מש"צ, ואטו מפני שהוא גם כן שר התורה מגרע גרע. וב"ה שזכיתי להפך בזכות דת"ח ובניהם אחריהם'. ע"כ. ובדברי חיים (יו"ד ח"א סימן נ"ב)

עומקא דסוגיא

ב. עיין בהמשך תשובת החת"ס (שו"ת או"ח סימן י"א) לחלק בין כתר תורה דאינה ירושה אלא אם כן ממלא מקום אבותיו בכחמה, מה שאין כן בכתר כהונה גדולה דירושה היא לבניו, אלא אם כן אינו כלל ביראה, ובוה מבאר מאי טעמא ירש אלעזר את אהרן בכהונה, ואילו בני משה רבינו ע"ה לא ירשו אביהם בכתר תורה.

א. עיין מה שכתב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"א ה"ז) לגבי מינוי הבן, דאם הוא ממלא מקום אבותיו ביראה ולא בחכמה, מלמדין אותו עד שיהא חכם, אך אם אינו ירא שמים, אין ממנין אותו לשום מינוי מן המינויים בישראל. וכן כתב הרמ"א (שו"ע יו"ד סימן רמ"ה סכ"ב) דהיראה עיקר והחכמה טפלה לה, ואין להוריד מינוי מגדולתו אם הוא חכם קצת.

מראי מקומות

- א. הוריות יא:
- ב. כתובות קג:
- ג. יומא ה.
- ד. כתובות קג:
- ה. רמב"ם הלכות מלכים פ"א ה"ז
- ו. שו"ע יו"ד סימן רמ"ה סכ"ב
- ז. מגן אברהם שו"ע או"ח סימן נ"ג סקל"ג
- ח. שו"ת חת"ס או"ח סימן יב
- ט. שו"ת חת"ס או"ח סימן יג
- י. דברי חיים יו"ד ח"א סימן נ"ב
- יא. מהרש"ם דעת תורה תשובה ז
- יב. שו"ע או"ח סימן נג סכ"ה
- יג. משנה ברורה שם סקפ"ג
- יד. שו"ת וידבר דוד יו"ד סימן ב
- טו. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ח"ד סימן קלט

מצות עשה לעשות שמן המשחה שיהיה מוכן לדברים שצריכים משיחה

(רמב"ם)

אור תורה

והקטרת אשר תעשה במתנתה לא תעשו לכם קדש תתקן לך לה: ושמת ל לך

על בשר אדם לא יסוף ובמתנתה לא תעשו קמהו קדש הוא קדש יתקן לכם: (שמת ל לך)

ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אתו לקדשו: (ויקרא ח יב)

שמן המשחה

פתחא דסוגיא

והמצוה הל"ה היא שצונו שיהיה לנו שמן עשוי על המתכונת המיוחדת מוכן למשוח בו כל כהן גדול שיתמנה כמו שאמר והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה. וכן ימשחו בו קצת המלכים כמו שהתבאר בדין מצוה זו. וכבר נמשח בו המשכן וכל כליו. ולא ימשחו בו הכלים לדורות כי בבאור אמרו בסיפרי שבמשיחתן שלאילו כלומר כלי המשכן הוקדשו כל הכלים לעתיד לבא. אמר יתעלה ויתברך שמו שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. וכבר התבארו משפטי מצוה זו בראשון מכריתות (ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה לה).

ביאורא דתלמודא

המפטס את השמן - לטוך ממנו חייב דכתיב אשר ירקח כמוהו (רש"י). **והסך ממנו פטור** - אחר שלא פטמו (רש"י). קטרת שפטמה לחציין חייב - לאו דוקא לחצאין, אלא הוא הדין אם פטמו לשליש ולרביע לפי משקלות אלו חייב כרת, כדמוכח בהדיא לקמן גבי תנו רבנן אחת לששים ושבעים שנה היו מפטמין אותה לחצאין וכו', וכדפירש רש"י שם (באר שבע). **כיצד מושחין את המלכים כמין נזר** - כשמושחין את המלכים מושחין אותם כמין נזר והוא שמקיפין את ראשו באצבע הטבול בשמן הקף כגון זה (מאירי). **כמין כף יוני** - והוא כ שפתחה כנגד הפנים ושלשה צדי הראש משוחים שני צדדים שבצד המצח וצד שאחורי הפנים כגון זו (מאירי). **נותנין לו שמן בין ריסי עיניו** - משמע דהיו נותנין שני פעמים שמן, פ"א על ראשו ואח"כ נותנין שמן בין ריסי עיניו, כמו למ"ד משיחה תחלה דהיו ב' מתנות שמן. אבל הרמב"ם ז"ל כתב דמאותו השמן עצמו שיצקו על ראשו מזה היה מושחו בין ריסי עיניו (קרו אורה). **דכתיב ויצוק משמן המשחה** - והדר וימשח (רש"י). **שכן אתה מוצא אצל כלי שרת** - דהוה משיחה ולא יציקה (רש"י).

ליקוטא דתלמודא

שנו רבותינו (כריתות ה.) גבי האיסור לעשות במתכונת שמן המשחה, ולסוך ממנה:

תנו רבנן המפטס את השמן ללמוד בו או למוסרו לציבור פטור, לסוך חייב, והסך ממנו פטור, לפי שאין חייבין אלא על סיכת שמן המשחה שעשה משה בלבד. אמר מר ללמוד בו או על מנת למוסרו לציבור פטור. מנלן, אתיא מתכונתו מן במתכונתה דקטרת, וכתוב לגבי קטרת לא תעשו לכם, לכם הוא דאסור, אבל למוסרו לציבור פטור, גבי שמן נמי למוסרו לציבור פטור. ותיהדר קטרת ונילף משמן, מה שמן כי מפטס לחציין פטור, אף קטרת נמי כי מפטס לחציין פטור, אלמה אמר רבא קטרת שפטמה לחציין חייב, שמן שפטמו לחציין פטור. אמר לך רבא, גבי שמן כתיב ובמתכונתו לא תעשו כמוהו, כמוהו הוא דאסור, אבל חציו שפיר דמי, גבי קטרת דכתיב והקטרת אשר תעשה, כל עשייה דקטרת, אפשר דמקטיר פרס שחרית ופרס בין הערבים.

ואמרו חכמינו (הוריות יב.) באופן המשיחה בשמן המשחה:

תנו רבנן כיצד מושחין את המלכים, כמין נזר, ואת הכהנים כמין כף. מאי כמין כף, אמר רב מנשיא בר גדא כמין כף יוני. תני חדא בתחלה מוצקין שמן על ראשו, ואחר כך נותנין לו שמן בין ריסי עיניו, ותניא אחריתי בתחלה נותנין לו שמן בין ריסי עיניו, ואחר כך מוצקים לו שמן על ראשו, תנאי היא, איכא דאמרי משיחה עדיפא, ואיכא דאמרי יציקה עדיפא. מאי טעמא דמאן דאמר יציקה עדיפא, דכתיב ויצוק משמן המשחה על ראש אהרן

וימשח אותו לקדשו. ומאן דאמר משיחה עדיפא, מאי טעמא, קסבר שכן אתה מוצא אצל כלי שרת. והכתיב ויצוק, ובסוף וימשח, הכי קאמר מאי טעם ויצוק, משום דוימשח.

כאן בשמן המשחה גילה לו ה' כי יחפץ בשל משה בפרטים אלו (אור החיים)

האידנא אליבא דשמעתא

עשיית שמן המשחה בזמנינו:

נחלקו רבותינו הראשונים בענין שמן המשחה האם הוא מצוה לדורות או שנהגה רק בדורו של משה רבינו, וז"ל הרס"ג (פערלא בביאור על ספר המצוות מנין ע"א העונשין עונש יא יב יג) הנצרך לענינו: 'וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל וז"ל שאין ראוי למנות ההקדמות אשר הם לתכלית אחת מן התכליות. דע כי פעמים יבאו צוויין בתורה ואותן הצוויים אינן מצוה. אבל הם הקדמות לעשות המצוה כאילו הוא מסר איך ראוי שתעשה המצוה ההיא. וכן קח לך בשמים ראש לא ימנה. ואמנם ימנה הצוויי שצוה שנמשח כהנים גדולים ומלכים וכלי הקדש בשמן המשחה וכו' עכ"ל עיין שם. ולדעת התוס' שם ודאי בלא"ה לא יתכן למנות פיטום שמן המשחה במנין המצוות. שהרי לפי דעתם הו"ל מצוה שאינה נוהגת לדורות. ולא נצטוו בה ישראל אלא משה בלבד פעם אחת. ומשעשה השמן שעשה נפסל כל שמן זולתו שיעשו אחריו. ואפילו הוא עצמו. ע"כ.

ואכן כתב הרמב"ם (הלכות כלי המקדש פ"א ה"א): 'מצות עשה לעשות שמן המשחה שיהיה מוכן לדברים שצריכים משיחה שנאמר ועשית אותו שמן משחת קודש'. ע"כ. אמנם בספר המצוות (עשה לה) כתב שהמצוה היא למשוח בשמן המשחה ולא לעשותה, וכבר ביאר הרס"ג פערלא שם שיש מצוות שלא נתפרש הכנתם. והנה אמרו חכמינו (כריתות ה): דבתחילה לא היה אלא י"ד לוג, וכולו קיים לעתיד לבא שנאמר שמן משחת קודש יהיה זה לי לדורותיכם. ולדעת התוספות הרי שאין צורך בהכנת שמן המשחה.

אמנם בין אם אותו שמן המשחה עשה משה יהיה קיים לדורות ובין אם לאו אין המשיחה מעכבת לא מינוי כהן גדול ולא מינוי מלך, וכמו שכתב בפסקי רי"ד (מגילה ט:), וז"ל: 'עד יאשיהו היו נמשחין כהנים גדולים בשמן המשחה, ומימות יאשיהו ואילך שנגזרה צלוחית שמן המשחה לא היה נעשה כהן גדול אלא בריבוי בגדים שלובש שמונה בגדים ודינן שוה לכל דבר'.

מי נמשח בשמן המשחה:

כתב הרמב"ם (ספר המצוות מצות עשה ל"ה) מי הם הנמשחים

לדורות בשמן המשחה, וז"ל: 'שצונו שיהיה לנו שמן עשוי על המתכונת המיוחדת מוכן למשוח בו כל כהן גדול שיתמנה כמו שאמר והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה. וכן ימשחו בו קצת המלכים כמו שהתבאר בדין מצוה זו. וכבר נמשח בו המשכן וכל כלי. ולא ימשחו בו הכלים לדורות כי בבאור אמרו בסיפרי שבמשיחתן שלאילו כלומר כלי המשכן הוקדשו כל הכלים לעתיד לבא. ע"כ. וגבי משיחת המלכים אמרו ז"ל (כריתות ה): שכאשר יש מחלוקת בישראל מושחין אף את המלכים, וכאשר אין מחלוקת אין מושחין את המלכים. וכתב הרמב"ם (הלכות כלי המקדש פ"א ה"ז): 'אין מושחין ממנו לדורות אלא כהנים גדולים ומשוח מלחמה ומלכי בית דוד בלבד'. ע"כ.

אופן עשיית שמן המשחה:

באופן עשיית שמן המשחה כתב במנחת חינוך (מצוה ק"ז) וז"ל הנצרך לענינו: 'וכך עשה מרע"ה במדבר לקח ד' מיני בשמים מר דרוך וקנמן בושם וקנה בושם וקדה כמ"ש בתורה. המור הוא דם הצרור בחיה שבהודו והראב"ד כתב אין דעתי שיקנס במעשה הקודש שום דם חיה ומכ"ש טמאה ודעתו דמור הוא מין עשב או מין אילן, משקל המור היה ת"ק שקל בשקל הקודש, וקנמן בושם היינו קנמון והר"מ כתב דהוא העץ שבא מאיי הודו שריחו טוב וערש"י תשא וברמב"ן שכ' שלא כדברי כולם אלא הוא מין אחר והי' ג"כ משקלו ת"ק שקל, וקדה מבואר בר"מ דהוא קושט ובכ"מ תמה דהתרגום פי' דהוא קציעה וכפירש"י והרמב"ן והי' ג"כ משקלו ת"ק שקל, וקנה בושם הם קנים הדקים וריחם טוב הבאים מאיי הודו והי' משקלם ר"ג שקל עולה משקל כולם אלף ותש"נ שקל. והי' לוקח שמן זית הין והיינו י"ב לוג ויש פלוגתא בש"ס ח"א ששלקו בו את העיקרין ור"י סובר דלסוך העיקרין אינו מספיק כיצד עושה הביאו העיקרין ושראן במים והציץ עליהם בשמן המשחה וקפחו וערש"י והר"מ פי' בד"א דשוחק כ"א לבדו ומערב ושורין אותן במים זכים עד שיצא כל כחן במים ונותן על המים שמן זית הין ומבשל באש עד שאבדו המים ונשאר השמן'.

עומקא דסוגיא

ב. גבי אופן עשיית שמן המשחה עיין בדברי האור החיים (שמות ל כג) שכתב שהציווי היה שיעשה משה שמן המשחה מפרטים המצויים אצלו דוקא, וכן לדורות שהרי עתיד משה לעמוד ולשרת. ועיין עוד במלבי"ם (במדבר יט ג) שחלק על כך וכתב שצריך שיהיו הפרטים משל ציבור.

א. גבי משיחת מלך בן מלך בעת המחלוקת עיין בדברי רש"י (כריתות ה): שביאר דאז מתבטלת דין הירושה והוי כמלך חדש, ועיין עוד ברמב"ם (הלכות כלי המקדש פ"א ה"א) שביאר שהטעם הוא רק כדי לסלק המחלוקת.

מראי מקומות

- א. כריתות ה.
- ב. הוריות יב.
- ג. ביאור על ספר המצוות מנין ע"א העונשין עונש יא יב יג
- ד. רמב"ם הלכות כלי המקדש פ"א ה"א
- ה. ספר המצוות לרמב"ם עשה לה
- ו. כריתות ה:
- ז. פסקי רי"ד מגילה ט:
- ח. רמב"ם הלכות כלי המקדש פ"א ה"ז
- ט. רש"י כריתות ה:
- י. רמב"ם הלכות כלי המקדש פ"א ה"א
- יא. אור החיים שמות ל כג
- יב. מלבי"ם במדבר יט ג

בגולה אינך מוזהר על לוי יותר מעניי ישראל (רש"י)

דיני קדימת כהן ולוי

פתחא דסוגייתא

אלא סדר הענין כפי שבא בקבלה הוא כמו שאבאר, הכהן קודם ללוי והלוי לישראל ואמר ה' וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב, ובא בקבלה לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון ולטול מנה יפה ראשון. נצטוו ישראל להבדיל ולקדש את המובחרים בעם הם הכהנים והלוויים, וטעם הדבר הוא כיון שנבחרו לשרת בקודש, והבדלה זו הוא על ידי שנותנים להם זכות קדימה לברך ולעלות לתורה (פירוש המשניות להרמב"ם גיטין פ"ה מ"ח).

ביאורא דתלמודא

ובדיני קדימה אלו יש בכלם רמז, או מן המשנה או מן המקרא או מן הסברא (בית הבחירה למאירי). ישראל קודם לממזר - תניא בתוספתא ישראל קודם לחלל, וחלל לשתוקי, ושתוקי לאסופי, ואסופי לממזר (באר שבע). ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ - היינו שאיננו שווה לו בחכמה, אבל לאו דווקא עם הארץ (באר שבע). ממזר ת"ח קודם לכהן גדול ע"ה - לא רק להחיותו ולכסותו ולהקדימו בקריאה, אלא לכל דבר וענין (באר שבע). וכל זה רק אם הת"ח הוא מזרע ישראל, אבל נתין וגר ועבד משוחרר שאינם מזרע ישראל, אף שיהיו ת"ח לא יקדמו לכהן ע"ה (הגהות הרש"ש). כהן קודם ללוי דכתיב ויבדל אהרן - אלמא כהן עדיף מלוי (רש"י). שאף שגם משה נבדל מישראל בהיותו לוי, והתקדש בקדושת לוי, מכל מקום אהרן הובדל ממשה עצמו וקדושתו הוא קודש קודשים ולכן כהן עדיף מלוי (ע"פ המהרש"א). ואף שיש עוד מקומות בתורה עצמה שהכהנים קודמים ללוויים, מכל מקום למדו מפסוק זה שהוא מדברי קבלה, כיון שכאן מפורש בהדיא שבני אהרן הכהנים הובדלו לקדושה מכל בני לוי (באר שבע). בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת - היינו שהבדיל את שבט הלוי מתוך בני לוי לייחדם לשאת את ארון ברית ה' (באר שבע). יקרה היא מפנינים, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. - מדכתיב בסיפא דקרא וכל חפציק לא ישוו בה, על כרחך רישא דקרא ייתורא הוא ואתיא לדרשא זו (מהרש"א). ומשום שהתורה נקנית במ"ח מעלות, יקרה היא מהכחונה שנקנית בכ"ד מעלות (משך חכמה במדבר י"ט). כהן קודם ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום - רבנן תקנו סדר הקוראים שלא יבואו אחרים לחלוק ביניהם ולומר שגם הם רוצים לקרוא ראשון (ע"פ רש"י). לפתוח ראשון. - בכל דבר כבוד בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר בראש (רש"י). ולברך ראשון - בסעודה (רש"י). וליטול מנה יפה ראשון - אם בא לחלוק עם ישראל בכל דבר לאחר שיחלקו בשווה, אומר לו ברור וטול איזה שתמצא (רש"י). א"ל דאורייתא - היא, היינו שענין זה שאמרו שהוא מן התורה, הוא מהטעם של - דרכי שלום (ע"פ רש"י). היינו שאין זה דין מעיקר התורה, ומצאו לזה רמז וסמך, וטעם הדבר הוא רק מפני דרכי שלום, וקרי ליה דאורייתא משום דדרכיה דרכי נועם (ע"פ המאירי).

ליקוטא דתלמודא

אמרו ז"ל (הוריות יג.) בדיני קדימת כהן לוי וישראל:

כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתו, בזמן שכולם שוים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ. מנא הני מילי, אמר ר' אחא ברבי חנינא, דאמר קרא יקרה היא מפנינים, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. תניא, רבי שמעון בר יוחאי אומר בדין הוא שיקדים עבד משוחרר לגר, שזה גדל עמנו בקדושה, וזה לא גדל עמנו בקדושה, אלא זה היה בכלל ארוה, וזה לא היה בכלל ארוה.

עוד דרשו ז"ל (גיטין נט.) בענין דיני קדימה:

אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קודם ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל, מפני דרכי שלום, ר' חייא בר אבא אמר, מהכא וקדשתו, לכל דבר שבקדושה. תנא דבי רבי ישמעאל וקדשתו, לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון. אמר ליה אבבי לרב יוסף מפני דרכי שלום, דאורייתא היא. אמר ליה דאורייתא, ומפני דרכי שלום.

אור תורה

וקדשתו פי את לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה לך פי קדוש אני ה' מקדשכם. (ויקרא כא ח)

בני עמקם אהרן ומשה ויבדלו אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד עולם. (דברי הימים א כג ג)

בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' לעמד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה. (דברים יח)

יקרה היא מפנינים וכל חפציק לא ישוו בה. (משלי ג טו)

האידינא אליבא דשמעתא

דיני זכות קדימה ללוי בזמן הזה

בירושלמי (נויר פ"ז ה"א) משמע דהשתא דליכא דוכן אינו קודם לישראל. וכן פרש"י בהדיא (דברים יב יט) בפסוק 'השמר לך פן תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך'. וז"ל: 'על אדמתך אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל'. אמנם במקום אחר (ירושלמי פ"ה ה"ד) משמע שיש ללוי דין קדימה לברך לפני ישראל במקום שאין שם כהן, אפילו השתא דליכא דוכן, מדקאמר שם רבי יהושע בן לוי 'מימי לא ברכתי לפני כהן ולא ברך ישראל לפני', משמע מדבריו שיש דין קדימה ללוי אף בזמן הזה. ובטור (או"ח סימן רא) הביא ב' שיטות הראשונים בענין זה וז"ל: 'ויראה לכאורה שיש ללוי דין קדימה לברך לפני ישראל במקום שאין שם כהן, והר"מ מרוטנבורק כתב שאין לו דין קדימה, והא דקאמר שלא בירך ישראל לפניו מצד גדולתו ולא מצד לוייה'. ע"כ. ובשו"ע (או"ח סימן רנא ס"ט) נפסק כדעה הראשונה. ובפנים יפות (דברים יב יט) הכריע לחלק בין מצוות התלויות בארץ, שנהגים קדימה רק כאשר אתה על אדמתך. לבין שאר הדברים שאינם תלויים בארץ, כגון צדקה ועליה לתורה, שבהם אני דורש 'פן תעזוב את הלוי כל ימיך'. ובהזאת מתיישב סתירת הירושלמי.

באלו עניינים שייך זכות קדימה

כתב בבאר שבע בסוגיין דזכות הקדימה היא לכל דבר וענין, וז"ל הנצרך לענינו: 'ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, ובירושלמי איתא סברין למימר לפדות ולהחיות ולכסות הא לשיבה לא, א"ר אבון אף לשיבה. ומיניה נשמע דהא דתנן כהן קודם ללוי, היינו לכל מילי, ומפני כך תנא סתם כהן קודם ללוי'. ע"כ. ומדברי רש"י (גיטין נט.) נמי משמע שזכות הקדימה הוא לכל דבר וענין, ולא דווקא לדבר שבקדושה. וז"ל: 'לפתוח ראשון בכל דבר כבוד בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר בראש'. ע"כ. ובתוספות (גיטין נט: ד"ה וליטול) חלק על דברי רש"י לגבי דיני קדימה בדברים שאינם בקדושה, שלדעת התוספות אין בהם זכות קדימה.

עומקא דסוגיא

א. עיין בתוספות (ע"ז ג. ד"ה הרי הוא) שכתב דהא דממזר ע"ה גדול הוא מכהן ת"ח, אינו רק לדיני קדימה, אלא דחשיב טפי. ועיין עוד מה שכתב בחת"ס (גיטין נט.) דכל דין קדימה דיש ללוי הוא רק מחמת כבודו של מרע"ה שנתנה תורה על ידו.

מתי אין זכות קדימה

א: אם הלוי מופלג מהכהן בזקנה ובחכמה, הלוי קודם לכהן, וכמו שמובא בגמרא (סוכה מא:): 'ומעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא, שהיו באין בספינה, ולא היה לולב אלא לרבן גמליאל בלבד, שלקחו באלף זוז. נטלו רבן גמליאל ויצא בו, ונתנו לרבי יהושע במתנה, נטלו רבי יהושע ויצא בו, ונתנו לרבי אלעזר בן עזריה במתנה, נטלו רבי אלעזר בן עזריה ויצא בו, ונתנו במתנה לרבי עקיבא, נטלו רבי עקיבא ויצא בו והחזירו לרבן גמליאל'. ע"כ. והקשה החת"ס (שם) על סדר הנטילה, שהרי ראב"ע כהן היה, א"כ מדוע הקדימו ר' יהושע בן חנניה שהיה לוי, וז"ל ביישוב הדברים: 'וצריך לומר הפלגת תורה וזקנה מהני להקדים לוי לכהן שהוא מדרגה אחת, אבל לא להקדים ב' מדרגות. ר' עקיבא [שהיה] ישראל, לפני ראב"ע הכהן, זה לא אמרינן והוא חידוש דין'.

ב: במקום שאיננו מכובד, כגון בית שאין בו מזווה, או בית הכסא, או מקום הטיונות, או בדרכים, כתב המשך חכמה (במדבר ב ז) שלא שייך דין קדימה.

ג: במקום שאין הכהן או הלוי יודעים לקרות, אין זכות קדימה כלל וכמו שנפסק בשו"ע (או"ח סימן קמ"ג ס"ה). אמנם ע"פ דברי הרמ"א (סימן קלט ס"ב) משמע שאף אם אינם יודעים לקרות שייך דין קדימה, ועיין במ"ב (סקל"ג) מה שכתב בענין זה להלכה.

ד: אם הכהן קטן, לדעת המג"א (שו"ע או"ח סימן רפ"ב סקל וחומר) אין קטן בכלל דיני קדימה, כיון שהטעם של 'וקדשתו', הוא משום ש'את לחם אלהיך הוא מקריב', לכן 'והיה קודש', וקטן לאו בר הקרבה הוא. ולכן אף שפסק המחבר (שם ס"ג) שקטן יכול לעלות בכלל השבעה קרואים, מכל מקום לדעת המג"א אין לו זכות קדימה בעליה לתורה. אך הרע"א (בגליון שם) חולק עליו וכתב שיש גם בכהן קטן זכות קדימה, וכמו שכתב בספר החינוך (מצוה רס"ט), שאין לענין זכות הקדימה שייכות לענין כשרות העבודה במקדש.

ב. עיין מ"ש הרמב"ם (פירוש המשניות גיטין פ"ה מ"ח) דמה שנהגו בכל מקום להקדים כהן לקריאה מכל מקום, אין יסוד לדבר כלל, דמדינא דתלמודא יש להקדים ת"ח. ועיין עוד בתוספות (חולין פז. ד"ה וחייבו), וכן במחצית השקל (או"ח סימן ר"ס סקב"ח) ובמג"א (שם סק"ב). ולדבריהם כל ענין זה הוא רק מדברנן.

כהן קודם ללוי לכל מילי

(באר שבע)

מראי מקומות

- א. הוריות יג.
- ב. גיטין נט.
- ג. ירושלמי ניר פ"ז ה"א
- ד. דברים יב יט
- ה. ירושלמי פ"ה ה"ד
- ו. או"ח סימן רא
- ז. שו"ע או"ח סימן רנא ס"ט
- ח. פנים יפות דברים יב יט
- ט. תוספות גיטין נט: ד"ה וליטול
- י. סוכה מא:
- יא. משך חכמה במדבר ב ז
- יב. שו"ע או"ח סימן קמ"ג ס"ה
- יג. רמ"א שו"ע או"ח סימן קלט ס"ב
- יד. משנה ברורה סקל"ג
- טו. מג"א או"ח סימן רפ"ב סקל וחומר
- טז. גליון רעק"א
- יז. ספר החינוך מצוה רס"ט
- יח. שו"ת מהר"ט ח"א סימן קב"ה
- יט. עבודה זרה ג. תור"ה הרי הוא
- כ. חתם סופר גיטין נט.
- כא. פירוש המשניות להרמב"ם גיטין פ"ה מ"ח
- כב. חולין פז. תור"ה וחייבו
- כג. מחצית השקל או"ח סימן ר"ס סקב"ח
- כד. שו"ת הריב"ש סימן צד
- כה. חרדים פ"ב אות מ עשין מהר"ת פ"ד
- כו. פרי חדש או"ח סימן קל"ה סק"ב

קשה לשכחה

פתחא דסוגיא

מכיון שהחכמה היא עקר גדול ויתד שכל היחסים תלויין בה, צריך אדם להשתדל בה תכלית ההשתדלות, ולהיות תורתו קבע ושאר הדברים עראי. וכן שירגיל עצמו באכילת הדברים המעמידים את הלמוד, הן במאכל התמידי כלחם ובשר, שיהא מזונו בדקים ובמבושלים כתקנו, ובאותן שאין מטמטמין את הלב. הן ביין וברקחי הסמים, הידועים להועיל בכח הזכרנות, והוא אמרם חמרא וריחני פקחין. וכן לשמור עצמו מהדברים המשכחים והמטמטמים את הלב, כלב בהמה וזיתים מלוחים וכיוצא באלו הענינים, על הדרכים שהתבאר ענינם בספרי הרפואות. ואם תגבר בו ליחה, עד שלא יספיקו התמדות מזונו במאכלים הדקים, יקח לפעמים דברים לטהר הראש, ויאכל מן המרקחות, ובלבד שיזהר מן ההרכבות היוצאות מן הגדר, ומן הבטוחים שבהם (מאירי הוריות יג).

החכמה עקר גדול ויתד שכל היחסים תלויין בה (מאירי)

ביאורא דתלמודא

ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח - ממה שנשאר מאכילת פיו או ממה שנפל מפיו, אבל אם אוכל מכבר שנשך ממנו ונשאר מן הככר וקולף האדם מקום נשיכתו, ודאי אין בו משום שכחה (ש"ת מילי דאבות). **האוכל לב של בהמה - שעיקר החכמה הוא בלב, ואבר מכוון כנגד אבר (ש"ת האלף לך שלמה). צריך לזהר במאד מאד שלא לאכול שום לב בהמה וחיה ועוף, כי שם תכלית שורש התקשרות נפש הבהמית, ואם יאכלהו האדם, מתקשרת בו נפש הבהמית ההיא לגמרי, והיצר הרע מתקשר בו. ומטעם זה גם כן אמרו רבותינו ז"ל שהאוכל לב בהמה גורם לו שכחה וטיפשות הלב (שער המצות פ' וילך). והשותה מים של שיורי רחיצה, והרוחץ רגליו זו על גבי זו - כחדא חשיב להו, הואיל ושניהם איירי מענין רחיצה (באר שבע). ויש אומרים אף המניח כליו - מלבושיו - תחת מראשותיו (רש"י). והא דתנן בריש תמיד ומניחין אותן תחת ראשיהן, הא אוקימנא התם דלאו דוקא תחת ראשיהן ממש אלא כנגד ראשיהן. ומיהו התם מפרש טעם אחר, משום שיש בבגדי כהונה שיש בהן כלאים כגון אבנט, ואין מותר להשתמש בהן אלא בשעת עבודה (באר שבע). עשרה דברים קשים ללימוד - שהעושה אותן יהא קשה לשמוע (רש"י). העובר תחת הגמל, וכל שכן תחת גמל עצמו - העובר תחת אפסר גמל, ותחת גמל עצמו כחדא חשיב להו (רש"י). והעובר מתחת ריח רע של נבילה - כלומר ההולך ומריח ריח נבילה דכל ההולך ומריח הוא עובר תחת אותו ריח שהריח הולך ועולה (רש"י). והאוכל בשר מזהמא ליסטרון - אותו כף שבוחשין את הקדרה קרי להו הכי על שם שמעבדין הזוהמא לצדדין [תרגום של צד הוא סטרון] (רש"י). ויש אומרים אף הקורא כתב שעל גבי הקבר - כשהכתב בולט (טעמי המצוות ר"ח ויטאל פ' ויחי). אויר מגדל משכח - מי שעומד סביב למגדל ורואה אוירה ומראה גובה שלו (רש"י). וטעם הדבר הוא כיון שמרדו בהקב"ה ובנו אותו להכעיס, מי שישן באוירו משכח למודו (הערוך).**

ליקוטא דתלמודא

אמרו חז"ל (הוריות יג). לגבי דברים המביאים לידי שכחת תלמודו:
ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח, האוכל עכבר עצמו על אחת כמה וכמה.

ועוד אמרו (שם ע"ב) גבי מאכלים הקשים לשכחה:

תנו רבנן חמשה דברים משכחים את הלימוד, האוכל ממה שאוכל עכבר וממה שאוכל חתול, והאוכל לב של בהמה, והרגיל בזיתים, והשותה מים של שיורי רחיצה, והרוחץ רגליו זו על גבי זו. ויש אומרים אף המניח כליו תחת מראשותיו. עשרה דברים קשים ללימוד העובר תחת הגמל, וכל שכן תחת גמל עצמו, והעובר בין שני גמלים, והעובר בין שתי נשים, והאשה העוברת בין שני אנשים, והעובר מתחת ריח רע של נבילה, והעובר תחת הגשם שלא עברו תחתיו מים מ' יום, והאוכל פת שלא בשל כל צרכו, והאוכל בשר מזהמא ליסטרון, והשותה מאמת המים העוברת בבית הקברות, והמסתכל בפני המת, ויש אומרים אף הקורא כתב שעל גבי הקבר.

עוד אמרו ז"ל (סנהדרין קט). גבי מגדל:

אמר רבי יוחנן מגדל [שבבל], שלישי נשדף שלישי נבלע שלישי קיים.
אמר רב אויר מגדל משכח.

אור תורה

רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראוי עיניך ופן יסורו מלכתך כל ימי חייך והודיעתם לכתוב ולקני בניך. (דברים ט)

ויתמדר על הגלגל שלש פעמים ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. (מלכים א' כ"א)

האידינא אליבא דשמעתא

אכילת לב של עוף

איתא בספר התשב"ץ (תשב"ץ קטן סימן תקנח) שהמהר"ם מרוטנבורג לא היה אוכל לב של עוף, אע"פ שבגמרא מוזכר רק לב של בהמה שהוא קשה לשכחה. והנה מדברי הרמ"א (שו"ע יו"ד סימן י"א ס"ד) נראה שאין לחשוש לזה, וז"ל: 'מקצת שוחטים נוהרים שלא לשחוט שום אווז בטבת ושבת, אם לא שאוכלים מלבה. משום שקבלה היא בידם שיש שעה א' באותם חדשים, שהשוחט בה אווז ימות השוחט אם לא יאכל ממנה. ונוהגים לאכול מן הלב'. ע"כ. אמנם בש"ך (יו"ד סימן עב סק"ב) מביא דברי התשב"ץ, ומוסיף לומר שראה שכן נוהרין בזה. ובדרכי תשובה (שם) כתב שאין הכרח שהש"ך חולק על הרמ"א, שאפשר לומר שהרמ"א כתב ענין זה רק לאלו הנוהגין לאכול לב של עוף, אך לאלו שנהגו איסור בזה יתנו להם ממקום הכבד והרגל וכמו"ש הש"ך (יו"ד סימן יא סק"ד).

אמנם כל זה הוא רק מצד דיני איסור ההיתר, אך מצד ענייני קבלה כבר כתב האריז"ל (שער המצות פר' וילך), שאין לאכול לב של עוף, וז"ל: 'צריך לזהר במאד מאד שלא לאכול שום לב בהמה וחיה ועוף, כי שם תכלית שרש התקשרות נפש הבהמית, ואם יאכלהו האדם מתקשרת בו נפש הבהמית ההיא לגמרי, והיצה"ר מתקשר בו'. ע"כ. והוסיף עוד לומר בספר נגיד ומצוה (ד"ח ע"ב). 'שלפעמים יתגלגל איזה רוח באותה בהמה או חיה ועוף, ואז ידבק באוכל אותם, כי נודע שמשכן הרוח הוא בלב'. עכ"ל. וכך גם הכריע במג"א (או"ח סימן ק"ע סק"ט).

אכילת כבד

ולגבי ענין אכילת כבד, הנה מצאנו לחז"ל שאכלוהו. כמו"ש ז"ל (חולין מה). שר' שמעון היה אוכלו. וכמו שפירש רש"י שם, דקסבר שהנשמה תלויה בו, ולכן אכלו משום בריאות. אמנם אפשר לומר שזהו רק במקום הצורך, ובלאו הכי איכא חשש שכחה. אך מדברי הפמ"ג (יו"ד סימן ק"י סק"ג) משמע שאין לחשוש בכבד כלל משכחה. אולם עיין בכף החיים (סימן קנו ס"ק כח), שמבאר שלפי דברי האריז"ל שעיקר גילוי

הנר"ץ הנפש רוח נשמה הם במוח לב כבד ושם מושבם, נראה שאין לאכלם. אמנם כבר העירו על ענין זה כמה תשובות האחרונים, שמצאנו לגדולי ישראל שנהגו לאכול כבד, ולא מצאנו בפירוש בדברי האר"י לאסור. וכמו שהביא במשנה הלכות (ה"ג סימן ס"ב), וז"ל: 'והדברים צ"ע דמעולם לא ראינו נוהרים בזה ואדרבה הצדיקים נוהגים דוקא לאכול כבד בש"ך'. ע"כ. וכן כתב בתשובות והנהגות (ח"ה סימן רמ"א) 'ויפה תמה, למה לא שמענו מעולם שיש איזה חשש לאכול כבד בהמה או עוף מפני שמטמטם הלב, ולמה לנו לעבור על דברי קדוש כמוהו ולא נחוש לטמטום הלב'. ע"כ.

האם יש איסור באכילת דברים המשכחים לימודו

כתב בקונטרס התעוררות תשובה (סימן א) שכיון שאמרה תורה (דברים ד ט) רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים וגו', ומיניה למדו ז"ל (אבות פ"ג מ"ד) דכל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. לכן נראה שכל מי שעושה דברים אלו שקשים לשכחה המובאים בהוריות, כיון שעושה מעשה שעל ידי זה שוכח לימודו, עובר על הפסוק רק השמר לך וכו'. שהוא גורם שיסורו ד"ת מלב. וכן כתב ברוח חיים (ח"ב דף ק"ס ע"ד) שכל מי שעושה כל הני דברים המוזכרים בשולחן ערוך (שו"ע או"ח סימן ד ס"ח) הגורמים לשכחת תלמודו, הרי הוא מתחייב בנפשו.

אמנם בספר חסידים (סימן תתר"ח) לא סבר כן, וז"ל: 'אחד שאל מחכם, ואמר, עכברים אכלו מלחמי אם אוכל לאכול מן הלחם. אמר לו ולמה לא תאכל. אמר לו פן אשכח תלמודי, ואני נוהר מלאכול כל מה שמשכח התלמוד, ועתה אני רעב. אמר לו החכם אינך חייב עד שישב ויסירם מלב. ואני רואה אותך שאינך עוסק בתורה ואתה פנוי ובטל מדברי תורה, ומוטב לך שלא היית נוהר מדברים המשכחים, כדי שתשכח דברים בטלים שאתה עוסק בהם'. ע"כ. ומבואר בדבריו שאין בזה איסור, ולא דמי ליושב ומסירם מלב. ונראה לדעתנו הוא הדין לאותם הדברים שזכרו בשו"ע, שאין זה אלא גרמא בעלמא.

עומקא דסוגיא

אדרבא נותנים בו זכירה. ועיין עוד בנגיד ומצוה (דף י"ח ע"ב) שכתב שיכוין בשמות אל אלקים מצפץ שעולים כמנין זית. ועיין עוד בשו"ת שלמת חיים (פ"א סימן מא) שכתב דמכל מקום אין ראוי להרגיל בזה במה שמפורסם בש"ס, אבל יאכל אותם עם שמן זית, ואז מה טוב לכוין. ועיין עוד בכף החיים (סימן קנ"ז סק"ז) שהאריך בזה.

א. גבי הא דאין נוהרין בזיתים כתב במור וקציעה (סימן קע) שעיקר טעמן הוא משום דמשמע להו שלא נאמרו דברי הגמרא אלא באוכלין לחיים חיים, וקובע סעודתו עליהן, משא"כ באלו הכבושים שאין אוכלין אותן אלא לקינוח. וראיה לדבר מר"י בן גודגדא ביבמות. ור' יוחנן דאכל זית מליח. ועיין עוד בשער המצות (פ' ואתחנן), דמה שכתוב דגורם שכחה אין זה אלא במי שאוכלם בלא כוונה כעם הארץ, אך כל מי שמכוין באכילתו,

עיקר החכמה בלב ואבר מכוון כנגד אבר (האלף לך שלמה)

מראי מקומות

- א. הוריות יג.
- ב. הוריות יג.
- ג. סנהדרין קט.
- ד. תשב"ץ קטן סימן תקנח.
- ה. שו"ע יו"ד סימן י"א ס"ד.
- ו. ש"ך יו"ד סימן עב סק"ב.
- ז. ש"ך יו"ד סימן יא סק"ד.
- ח. שער המצות פ' וילך.
- ט. נגיד ומצוה דף י"ח.
- י. מג"א או"ח סימן ק"ע סק"ט.
- יא. חולין מה.
- יב. פמ"ג יו"ד סימן ק"י סק"ג.
- יג. כף החיים סימן קנו ס"ק כח.
- יד. שו"ת משנה הלכות ח"ג סימן ס"ב.
- טו. תשובות והנהגות ח"ה סימן רמ"ג.
- טז. התעוררות תשובה סימן א.
- יז. רוח חיים ח"ב דף ק"ס ע"ד.
- יח. שו"ע או"ח סימן ד ס"ח.
- יט. ספר חסידים סימן תתר"ח.
- כ. מור וקציעה סימן קע.
- כא. שער המצות פ' ואתחנן.
- כב. שו"ת שלמת חיים פ"א סימן מא.
- כג. כף החיים סימן קנ"ז סק"ז.
- כד. ברכות מה.
- כה. אגרא דכלה פ' תצוה ר"ה וזה הדבר.
- כו. רלב"ג מלכ"א יז כא.

סתם שיבה ואינו חכם צריך לעמוד בפני היניק (ריב"א)

כבוד ראש הישיבה ואב"ד

פתחא דסוגיא

משרשי המצוה, לפי שעיקר היות האדם נברא בעולם הוא מפני החכמה, כדי שיכיר בוראו, על כן ראוי לבני אדם לכבד מי שהשיג אותה, ומתוך כך יתעוררו האחרים עליה. ומזה השורש פירש איסי בן יהודה בגמרא בקידושין שאפילו זקן אשמאי, כלומר שאינו חכם, הוא בכלל המצוה, שראוי לכבדו מפני שברוב שניו ראה והכיר קצת במעשי השם ונפלאותיו, ומתוך כך ראוי לכבדו. והיינו דאמר רבי יוחנן שם בקידושין, הלכה כאיסי בן יהודה. וזה שאמרו, בתנאי שלא יהיה בעל עבירות, שאם כן מנע עצמו מכבודו. (ספר החינוך מצוה רנז).

ביאורא דתלמודא

כל העם עומדים - כל השורות כולן אפילו הן מאה (רש"י). **ואין יושבים עד שאומר להם שבו** - אף על גב שהוא עומד עדיין, והטעם דמהני משום דנשיא שמחל על כבודו כבודו מחול (מרומי שדה). **כשאב ב"ד** - הוא המשנה לנשיא (חומת אנך שמואל א כ"ג). **עושים לו** - שתי שורות בלבד (רש"י). **כשחכם** - היינו ראש הישיבה (מהרש"א כתובות ג). **נכנס, אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו** - שבוש הוא וצריך להיות אחד עומד ואחד יושב. ע"כ. והיינו כאשר החכם נכנס אותו שהוא קרוב אליו עומד, אבל אותו שעדיין לא הגיע אליו החכם עדיין יושב, כך קם כל אחד רק כאשר עובר החכם על פניו ולא כל השורה (ע"פ באר שבע). **תלמיד חכם** - היינו תלמידו של החכם (ע"פ הטור או"ח סימן תקעה). **בזמן שרבים צריכים להם** - לבני החכמים ולבני תלמידי חכמים (דרישה יו"ד סימן רמ"ד סק"ה). **מפסיעים על ראשי העם** - שהיו יושבים על הארץ, וכיון שיצא באונס (באר שבע).

ולצורך הרבים מותר, אך לא מלכתחילה (ב"ח חו"מ סימן ח). **יצא לצורך** - עצמו, וברשות (ע"פ באר שבע). **יכנס וישב במקומו** - אף על פי שפוסע על ראשי עם קודש, כיון שיצא ברשות - **בני ת"ח** - היינו בניהם של החכמים וכמו שגרסינן לעיל: עושין אותן - לבני חכמים שממונים אביהם פרנס על הצבור (ע"פ רש"י). **נכנסים ויושבים לפני אביהם** - כתוב בספרים אחרים אחורי אביהם, והיינו מול עורך אבותיהם ופניהם כלפי העם, וכן עיקר (באר שבע). **ואחוריהם כלפי העם** - וכל זה מפני כבוד אביהם התירו לאביהם לקחם למקום מושבם, אך לא לפסוע על ראשי עם הקודש (ט"ז יו"ד סימן רמ"ד סק"ט). **אף בבית המשתה עושים אותם** - לבני חכמים שממונים אביהם פרנס על צבור (רש"י). **סניפין סניפין** - שמושיבין אותן בצד הזקנים מפני כבוד אביהם, והיינו סניפין לזקנים כסניף זה שמצניפין לקורה גדולה (רש"י). **ועל זה אמר רבא שהוא [רק] בחיי אביהם בפני אביהם** - הא דעושים סניפין מפני כבוד אביהם (רש"י).

ליקוטא דתלמודא

אמרו ז"ל (קידושין לב): בהגדרת זקן:

תנו רבנן מפני שיבה תקום, יכול אפילו מפני זקן אשמאי, תלמוד לומר זקן, ואין זקן אלא חכם, שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. רבי יוסי הגלילי אומר, אין זקן אלא מי שקנה חכמה.

עוד אמרו ז"ל (הוריות יג): גבי כבוד תלמידי חכמים:

תנו רבנן, כשהנשיא נכנס, כל העם עומדים, ואין יושבים עד שאומר להם שבו. כשאב בית דין נכנס, עושים לו שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן עד שישב במקומו. כשחכם נכנס, אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו. בני חכמים ותלמידי חכמים, בזמן שרבים צריכים להם מפסיעין על ראשי העם, יצא לצורך יכנס וישב במקומו. בני תלמידי חכמים שממונים אביהם פרנס על הצבור, בזמן שיש להם דעת לשמוע, נכנסים ויושבים לפני אביהם ואחוריהם כלפי העם, בזמן שאין להם דעת לשמוע, נכנסים ויושבים לפני אביהם ופניהם כלפי העם. רבי אלעזר בר ר' צדוק אומר אף בבית המשתה עושים אותם סניפין. ועל זה אמר רבא בחיי אביהם בפני אביהם.

אור תורה

מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת פאלהיך אני ה' (ויקרא יט טז)

ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו ולקחת אתם אל אהל מועד והתעבנו שם עמך. (במדבר יא טז)

רב מופלג הרי הוא כרבו מובהק (תוספות)

מדאי מקומות

- א. קידושין לב:
- ב. הוריות ג:
- ג. שרע י"ד סימן רמ"ד ס"א
- ד. סוטה מו:
- ה. בבא קמא מ"א: תורה לרבות
- ו. ש"ך י"ד סימן רמ"ד ס"א
- ז. שרע י"ד סימן רמ"ב ס"ד
- ח. חיי אדם ח"א כלל סט
- ט. ארחות חיים הלכות ת"ת הכ"א
- י. ריב"א וקרא יט לב
- יא. סמ"ק מצוה נב
- יב. ש"ך י"ד סימן רמ"ד סק"א
- יג. שרית שלמת חיים י"ד סימן פ"ו
- יד. שרע י"ד סימן רמ"ד ס"ד
- טו. רמב"ם הלכות ת"ת פ"ה ה"א
- טז. טור י"ד סימן רמ"ד
- יז. שרע י"ד סימן רמ"ד ס"ב
- יח. רמב"ם הלכות סנהדרין פ"א ה"ג
- יט. מהרש"א כתובות קג:
- כ. טור א"ח סימן תקע"ה
- כא. דרישה י"ד סימן רמ"ד אות ה
- כב. רא"ש קידושין פ"א סימן נט

האידינא אליבא דשמעתא

יניק וחכים

מקור הדבר שצריך לקום ולכבד תלמיד חכם הוא ממה שאמרה תורה (ויקרא יט לב) 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ודנו חז"ל (קידושין לב): באופן הלימוד מפסוק זה, שלדעת רבנן כוונת הפסוק להורות שצריך לקום מפני זקן תלמיד חכם, ולדעת ר' יוסי זקן הכוונה מי שקנה חכמה אפילו הוא יניק וחכים, וכך נפסק בשו"ע (י"ד סימן רמ"ד ס"א). ועיין בש"ך (שם) שמבאר שיניק הכוונה שעדיין לא הגיע לגיל מצוות.

רבו מובהק

אמרו ז"ל (סוטה מו): שצריך לכבד רבו מובהק, ללא שיעור וגבול. ועיין בתוספות (ב"ק מא: ד"ה לדבות) שמבאר שגם רב שהוא מופלג מוגדר כרבו מובהק. ובש"ך (י"ד סימן רמ"ד ס"א) כתב שהכוונה שהוא מופלג יותר משאר חכמים שבדורו. ובשו"ע (י"ד סימן רמ"ב ס"ד) פסק שרבו מובהק הכוונה היא שכל חכמתו הימנו. אמנם בחיי אדם (ח"א כלל סט) כתב שאף שצריך לעמוד בפניו כמלוא עיניו, מכל מקום לא כתב את כל הדינים הנוהגים ברבו מובהק כיון שאין שכיח כלל בזמנינו 'רבו מובהק'. ויש לבאר הדברים על פי מה שכתב בארחות חיים (הלכות ת"ת הכ"א) שהיות שבזמנינו עיקר לימודו של האדם הוא מן הספרים הנדפסים, על כן אין לנו לומר עוד 'מורא רבן כמורא שמים'.

מי צריך לקום מפני מי

הובא לעיל שצריך לקום אף מפני יניק וחכים. אמנם צריך לדעת מתי צריך היניק לקום מפני השיבה, ומתי שניהם פטורים, ומתי צריך השיבה לקום מפני היניק. וכתב הריב"א (ויקרא יט לב) שכאשר מדובר משיבה וחכם, ודאי צריך היניק לקום מפני כבודו, שהרי אמרה תורה 'מפני שיבה תקום', וכאשר הם שוים ולא למד היניק מהשיבה מאומה, אין צריך היניק לקום לכבודו. וסתם שיבה ואינו חכם צריך לעמוד

מפני היניק. ועיין בשו"ע (י"ד סימן רמ"ד ס"א) שסתם אדם גם צריך לקום מפני סתם שיבה, ובלבד שלא יהא רשע.

דין ראש ישיבה ואב"ד

מדברי הגמרא בהוריות שהובאו לעיל, משמע שצריך לכבד כל ראש ישיבה ואב בית דין. אמנם בסמ"ק (מצוה נב) כתב שבימינו אין צריכים לכבד לאב"ד ורה"י, וכתב ע"ז הש"ך (י"ד סימן רמ"ד סק"א) שבימינו אין להם אלא דין חכם בלבד, ולכן לא עושים להם שורה. ועי"ש בדבריו בארוכה שנשאר בצ"ע. אמנם הגרי"ח זוננפלד כתב (שו"ת שלמת חיים י"ד סימן פ"ו) כמה טעמים בדב, ראשית כתב שאם הדבר מפריעו מכוונתו בתפלה אפשר שפטרוהו מלבדוק מהו הגדרת החכם הנכנס והאם צריך לעמוד מפניו. זאת ועוד שאף שמלכתחילה אין לזלזל כלל בכבוד התורה ולומדיה, מיהו היכא דנהגו הרי שויתרו מלכתחילה הת"ח על כבודם, ורב שמחל על כבודו כבודו מחול.

ואכן בשו"ע (י"ד סימן רמ"ד ס"ד) נפסק שכולם שמחלו על כבודם, כבודם מחול. אך עיין בדברי הרמב"ם (הלכות ת"ת פ"ה ה"א) שסובר שענין זה שת"ח רשאי למחול על כבודו, אינו שייך ברבו מובהק, שכן אף שמחל, מכל מקום מוטל על התלמיד להמשיך להדר לכבודו.

בעל מעשים

אמרו ז"ל (קידושין שם) שמלבד מה שצריך לכבד ת"ת, והוא מדין שצריך לכבד התורה ולומדיה, צריך לכבד אף בעל מעשים טובים. ויותר מכך כתב הר"ן (על הרי"ף שם) שאף בעל תורה צריך לכבד בעל מעשים, שכן כל מה שצותה התורה בחכם, הוא מפני שהחכמה מביאתו לידי מעשים. ובטור (י"ד סימן רמ"ד) פסק שאף החכמים צריכים לעמוד בפני בעל המעשים, ובשו"ע (י"ד סימן רמ"ד ס"ב) פסק שהחכם רשאי לעמוד בפניו.

עומקא דסוגיא

הם עצמם לא חכמים, וכמו שכתב בדרישה (י"ד סימן רמ"ד אות ה).

ב. עיין בדברי הרא"ש (קידושין פ"א סימן נט) שמבאר שמה שאמרו בגמרא (קידושין לב) שבחכם עומד מלפניו ד' אמות, ובאב בית דין כמלוא עיניו, אינו סותר את מה שנאמר כאן בהוריות, כיוון שכאן איירי בביהמ"ד ושם איירי ברה"י. ועיין בבאר שבע בסוגיא דהוריות שמבאר שההכרעה כסוגייתו היה רק בימי רשב"ג, אך בימינו ההכרעה היא כסוגיית דקידושין.

א. בהגדרת ראש הישיבה, חכם, ולתמיד חכם עיין מ"ש הרמב"ם (הלכות סנהדרין פ"א ה"ג), שהוא הגדול בחכמה והוא שקוראין אותו החכמים נשיא בכל מקום. ועיין במהרש"א (כתובות קג) שכתב דאפשר דראש הישיבה מכוונה חכם. ובהגדרת חכם עיין מה שכתב בטור (א"ח סימן תקע"ה), שכתב דכל תלמיד יכול להחזיק עצמו תלמיד חכם. ותלמיד הוא מי ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה ואפילו במסכת כלה. ובענין בני החכמים שמפסיעים על ראשי עם הקודש בזמן שרבים צריכים להם, כוונתם אף אם

כבוד חכמים

פתחא דסוגיא

תקנת כבוד חכמים, צריך להיות אך ורק לשם שמים בלבד. וכמו שמצינו באותו מעשה של רבן שמעון בן גמליאל הנשיא ור' מאיר שהיה חכם, ור' נתן שהיה אב"ד, וזה היה רק באותו הדור כי לא מצינו בדור הזה שהיה כוונתו לשם שמים. כמו שמצינו שהתקין רבן גמליאל כבוד לעצמו וכבוד לנשיא וכבוד לאב בית דין, ואחר כך כשראו רבי מאיר ורבי נתן, התיעצו לבטל הדבר, ובודאי לא היו כוונתם ח"ו בשביל כבוד עצמם, אלא בשביל כבוד ה' יתברך' (לקוטי מוהר"ן מהר"ב סימן פ).

ביאורא דתלמודא

בימי רשב"ג נישנית משנה זו - הא דתניא לעיל כשהנשיא נכנס. (רש"י). נתקין מילתא כי לדידן - לומר לו שילמדנו דבר שאינו יודע ללמוד ויתבייש. (רש"י). לא בעי היכרא בין דילי לדידהו - ודאי דעביד נמי היכרא בין ר"נ ובין ר"מ כדלעיל, ושלא יאמרו דמשום כבודו עשה כן אלא משום היכרא בעלמא, לפי שחלוקים בהרבה דברים כמו ששינו במכילתין לענין קרבן (מהרש"א). מאי נעביד ליה נימא ליה גלי עוקצין - ידרוש לן מסכת עוקצין. (רש"י). דלית ליה - שאין סודר לו. (רש"י). פשט - פירש. (רש"י). למחר אמרו ליה נתי מר וניתני בעוקצין - שהוא מסכת חמורה והיא מסכת אחרונה שבשיתא סדרי משנה וכיון דלית ליה האחרונה הרי לא יוכל להשמיע כל תהלתו שהיא כל התורה ונעבריה. (מהרש"א). מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו - למי נאה ללמד תורה ברבים, מי שיוכל ללמוד כל התורה. דלפי פשטיה לא הוי ליה למימר כל גבי תהלתו, כמו שלא נכתב גבי גבורות. ומשום הכי קאמר ליה ר' מאיר לר"נ דנימא לרשב"ג שיגלי עוקצין. (מהרש"א). בתר דאוקים - בתר שסיים. (רש"י). אי לא גמירנא כסיפיתנן, פקיד ואפקינהו מבי מדרשא - כי יתכן כי הנה ימים באים שיהיו חכמים רבים דעדיפי מהנשיא, ונמצא כבוד הנשיאות מתחלל, דכל אפיא שוין, ונשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול. (חסדי דוד). הוון כתבי קושייתא בפתקא ושדו ליה - לפיתקא בי מדרשא.

(רש"י). אסיקו לרבי מאיר אחרים, ולר' נתן יש אומרים - מפני גרסת התלמידים שלא ישאלו על שמונתם (מהרש"א).

ליקוטא דתלמודא

אמרו ז"ל (הוריות יג): בענין תקנת כבוד הנשיא:

תנו רבנן כשהנשיא נכנס, כל העם עומדים, ואין יושבים עד שאומר להם שבו.

עוד אמרו ז"ל (שם) על הסיבה לתקנה זו:

אמר ר' יוחנן בימי רבן שמעון בן גמליאל נישנית משנה זו, רבן שמעון בן גמליאל נשיא, רבי מאיר חכם, רבי נתן אב בית דין, כי הוה רשב"ג התם הוון קיימי כולי עלמא מקמייהו, כי הוון עיילי רבי מאיר ורבי נתן הוון קיימי כולי עלמא מקמייהו, אמר רשב"ג לא בעו למהויהו היכרא בין דילי לדידהו תקין הא מתניתא. ההוא יומא לא הוון רבי מאיר ורבי נתן התם, למחר כי אתו, חזו דלא קמו מקמייהו כדרגילא מילתא, אמרי מאי האי אמרו להו הכי תקין רשב"ג. אמר ליה ר"מ לרבי נתן אנא חכם ואת אב"ד, נתקין מילתא כי לדידן. מאי נעביד ליה נימא ליה גלי עוקצין, דלית ליה, וכיון דלא גמיר נימא ליה מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, למי נאה למלל גבורות ה' מי שיוכל להשמיע כל תהלתו, נעבריה, והוי אנא אב"ד ואת נשיא. שמעינהו רבי יעקב בן קרשי, אמר דלמא חס ושלום אתיא מלתא לידי כיסופא, אזל יתיב אחורי עיליתיה דרשב"ג, פשט, גרס ותנא, גרס ותנא. אמר מאי דקמא דלמא חס ושלום איכא בי מדרשא מידי, יהב דעתיה וגרסה. למחר אמרו ליה נתי מר וניתני בעוקצין, פתח ואמר. בתר דאוקים, אמר להו אי לא גמירנא כסיפיתנן, פקיד ואפקינהו מבי מדרשא. הוון כתבי קושייתא בפתקא ושדו התם, דהוה מיפריק מיפריק, דלא הוון מיפריק כתבי פידוקי ושדו. אמר להו רבי יוסי תורה מבחושן ואנו מבפנים אמר להן רבן שמעון בן גמליאל ניעיילינהו, מיהו ניקנסינהו דלא נימרו שמעתא משמייהו. אסיקו לרבי מאיר אחרים, ולר' נתן יש אומרים.

אין לו לאדם על עצמו לעשות תקנות להיות מכובד

(פתח עיניים)

אור תורה

מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו. (תהלים ק"ב)

אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הפקדה הגפן הנצו הרפנים. (שיר השירים ו' א)

האידינא אליבא דשמעתא

מתי מתקנים תקנות לכבוד ת"ח

מי שמתקן תקנות בכבוד תלמידי חכמים, צריך שתהיה כוונתו לשם שמים בלבד, ואף הוא צריך שיהיה בורח מן הכבוד, וכמו שכתב בענין ר' צדוק הכהן מלובלין (תקנת השבין, סימן 1) וז"ל: 'רבן שמעון בן גמליאל, שהוא משלושה ענוותנין, והוא העיקר, כמו שאמר. ומכל מקום גם הוא דרש והתקין בכבוד הנשיא נגד החכם ואב בית דין כדאיתא בהוריות, ומכבוד ר' שמעון בן גמליאל לא נגרע מאומה, כי אצלו היה כבר מבורר שאינו רודף הכבוד כלל'.

וגם זה היה רק בזמנם שכל ההתנשאות שלהם היתה לשם שמים בלבד, וכמו שנתבאר בליקוטי מוהר"ן (מהדו"ב סימן פ'), וז"ל: 'התקינו שיהא תורמין על ידי פייס, היינו מתחילה היו רוצים בהתנשאות לשם שמים, אבל עכשו שהתנשאות היא בשביל כבוד עצמו, התקינו שלא ירדוף שום אדם אחר התנשאות, אלא יברח מן ההתנשאות, ואין תורמין אלא ע"י פייס. פירוש, היינו לא ירצה שום אדם בהתנשאות, אלא עד שיבואו כל העם ויפייסו אותו שיקבל רבנות, אזי יקבל, אבל בלא פייס לא יקבל, ולא ירדוף אחר התנשאות, כי לא מצינו בדור הזה שיהא כוונתו לשם שמים. כמו שמצינו שהתקין רבן גמליאל כבוד לעצמו וכבוד לנשיא וכבוד לאב בית דין, ואחר כך כשראו רבי מאיר ורבי נתן, התייעצו לבטל הדבר, ובודאי לא היו כוונתם ח"ו בשביל כבוד עצמם, אלא בשביל כבוד ה' יתברך'.

זהירות בכבוד האדם

ואף שעונשין מן הדין על ענין כבוד חכמים, מכל מקום צריך בזה זהירות גדולה שלא לבייש יותר מדאי, וכדאיתא בבאר שבע בסוגיא דהוריות, וז"ל: 'ומכל מקום לא רצו לבזותו כולי האי לקרותו אחר בלשון יחיד, כדאסיקו לאלישע בן אבויה כדאשכחן בחגיגה ובסוף חולין'.

הזהירות מהמחלוקת אף כשהיא לשם שמים

אף שמחלוקת זו בין ר"מ ור"נ לבין רשב"ג לשם שמים היתה, מכל מקום נענשו על כך, וכמו שכתב בליקוטי מוהר"ן (תורה קמה), וז"ל: 'אבל ע"י מחלוקת, מצינו שלא אמרו הלכה משמם, כמו אחרים ויש אומרים'.

עומקא דסוגיא

א. בטעם הדבר שתקן רשב"ג תקנות לכבודו כיוון שחשש לכבוד בית הנשיא, וכמו"ש הרמ"ע פאנו (עשרה מאמרות, מאמר חיקור דין, ח"ב פ"ט) בענין, ועיין עוד מ"ש בזה בפתח עיניים בסוגיין שאין לו לאדם על עצמו לעשות תקנות להיות מכובד בין שאר החכמים או גדולים אע"פ שאינם במדרגת,

ת"ח שסרח אין תורתו נמאסת

ועוד נלמד מסוגייתנו שאף שענשו את ר"מ ואת ר"נ מכל מקום לא נמאסה תורתן, וכמו"ש ז"ל (חגיגה טו): בענין זה, וז"ל: 'דרש רבא מאי דכתיב אל גנת אגוז ידדתי לראות באבי הנחל וגו', למה נמשלו תלמידי חכמים לאגוז, לומר לך מה אגוז זה, אף על פי שמלוכלך בטיט ובצואה אין מה שבתוכו נמאס, אף תלמיד חכם, אף על פי שסרח אין תורתו נמאסת'.

ביזוי תלמיד חכמים בשמחת פורים

כתב בשו"ת הריב"ש (סימן רכ) בשם הראב"ד, שאף על פי שהרב שמח על כבודו כבודו מחול, זהו דוקא בדבר שאין בו משום בזיון, אבל על בזיון אסור לו למחול. ועיין עוד בספר טורי אבן מגילה (כח), ובברכי יוסף (סימן רמ סק"ח) שהאריכו בענין זה. ובספר מועדים וזמנים (ח"ב סימן קצא) כתב בענין שמחת פורים ששוחקים בהם דרך הלצה על תלמידי חכמים, שעוברים על איסור חמור של לשון הרע וביזוי תלמידי חכמים והלבנת פנים ברבים, שהעושה כן אין לו חלק לעולם הבא. ואפילו לסתם אנשים כשרים שבישראל אסור לבזותם. ולצערם משום שמחת פורים. וכן מבואר בנימוקי יוסף (מגילה ז), שזה שאמרו חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, היינו לומר מילי דבדיחותא ולשמוח בשמחה של מצוה, ולא שישתגע בשכרותו וימשך אחר שחוק וקלות ראש.

שחיטת המבזה תלמידי חכמים

כתב המהרי"ל (שו"ת מהרי"ל סימן קצ"ד) דהיות שאיסור זה נראה קל בעיני ההמון, על כן אין לפסול שחיטת המבזה תלמידי חכמים. אולם בשו"ת הרב"ז (ח"ג חו"מ סימן ק) חלק על דבריו, וז"ל: 'ואל תשיבוני ממה שכתב המהרי"ל בתשובה סימן קצ"ד דהמבזה תלמידי חכמים שחיטתו כשירה, משום שנראה איסור זה קל בעיני ההמון ומורים בו היתרא. זה אינו, כי מלבד שיש לשדות נרגא בדבר זה, כיון דהמבזה ת"ח נקרא רשע, כדבר האמור, והרשע ודאי איננו אדם כשר וירא שמים, ואיך נכשיר שחיטתו כיון שצריך שיהיו יודעים בו לאדם כשר'.

לפי שאם אחד במדרגה שניה באיזה דבר הוא חכם יותר ממי שבמדרגה ראשונה, יש לו פתח לביזויים או לשאר דברים שמצערם לבו, כאשר עשו ר"מ ור"ן עם הנשיא.

תלמיד חכם אף שסרח אין תורתו נמאסת

(ליקוטי מוהר"ן)

מראי מקומות

- א. הוריות יג.
- ב. תקנת השבין, סימן 1
- ג. ליקוטי מוהר"ן מהדו"ב סימן פ'
- ד. ליקוטי מוהר"ן תורה קמה
- ה. חגיגה טו.
- ו. שו"ת הריב"ש סימן רכ
- ז. טורי אבן מגילה כח.
- ח. ברכי יוסף סימן רמ סק"ח
- ט. מועדים וזמנים ח"ב סימן קצא
- י. נימוקי יוסף מגילה ז.
- יא. שו"ת מהרי"ל סימן קצ"ד
- יב. שו"ת הרב"ז ח"ג חו"מ סימן ק
- יג. עשרה מאמרות, מאמר חיקור דין, ח"ב פ"ט
- יד. שמירת הלשון שער התבונה פ"ה
- טו. ספר חסידים סימן התקעח

דברי חלומות

פתחא דסוגיא

ותענית חלום, הואיל ואתא לידי אימא ביה מילתא. יען כי ראיתי הרבה בני אדם מקליין ומתענין בשבת כשנפשם עגומה. וכבר נתבאר שבזמן הזה אין להתענות תענית חלום בשבת, שאין אנו בקיין בפתרון חלומות לידע איזה טוב ואיזה רע. והעולם נוהגין להתענות על ג' חלומות כמבואר סימן רפ"ח. אמנם נראה לי, דגם באלו אין להתענות אלא אם כן נפשו עגומה ומצטער בלב, דאז התענית תענוג לו, ואם לא, לא (של"ה מסכת שבת נר מצוה אות נא).

ביאורא דתלמודא

דברי חלומות לא מעלין ולא מורדין - אין בהם ממש להזהירנו מן העונש (ע"פ האלשי"ך דניאל ב טו). **שדברי חלומות לא מעלין ולא מורדין** - לאסור לו ממונו, ואף על פי שיש רגלים לדבר דקושטא קאמה, כגון הכא שהודיעו היכן היו המעות טמונין, ואפילו הכי לא מהנו החלומות לאסור (חידושי הר"ן סנהדרין ל). **אמר רבי חנן אפילו בעל החלומות** - אדם שחולם על אחרים (ש"ת תשב"ץ ח"ב סימן קכח). שעומדת לו שעתו שיתקיימו חלומותיו (אלשיך בראשית לו יט). **אל ימנע עצמו מן הרחמים** - ומן התפלה, ויבין וידע שהתפלות והצדקות יכריחו המזל ומערכת התולדה בכל דבר (מאירי מועד קטן כח). שהתפלה כוחה גדול יותר מן הנבואה (רבינו בחיי דברים יא ג). **אמר רב הונא לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב** - כדי שידאג ולא יחטא, ושיכפר לו עצבונו (רש"י). **ולאדם רע אין מראין לו חלום רע** - כדי לשמחו, שיאכל עולמו (רש"י). **כי הוה חזי חלמא טבא אמר וכי החלומות השוא ידברו** - בלשון תמיהה, והרי כתיב [בחלום אדבר בו] (מהרש"א). - **והכתיב בחלום אדבר בו** - כאדם שרואה חלום וצריך פתרון. (דעת זקנים במדבר יב ו) הוא ידבר דבר ויאמת אותו, רצה לומר חלום כזה יוכל לספר בדרך ספור נבואה (מצודת דוד ירמיהו כג כח). **כאן על ידי מלאך** - היינו שהחולם הוא אדם ששכלו גובר על כוחו המדמה (עיקרים ג י). **כאן על ידי שד** - היינו אדם שכוחו המדמה גובר על כוחו השכלי (עקרים שם).

ליקוטא דתלמודא

נחלקו חז"ל (הוריות יג:) האם דברי חלומות מעלין או לא: **אחוו להו בחלמייהו זילו פייסוהו, רבי נתן אזל, רבי מאיר לא אזל, אמר דברי חלומות לא מעלין ולא מורדין.** עוד אמרו ז"ל (תוספתא מעשר שני פ"ה) בענין זה: **היה מצטער היכן מעשר שיני של אבא, בא איש חלום אמר לו כך וכך הן במקום פלוני הן, זה היה מעשה. ומצאו שם מעות, ובאו ושאלו את חכמים, ואמרו הרי אילו חולין, שדברי חלומות לא מעלין ולא מורדין.**

ובמקום אחר (ברכות י:) מצאנו שאמרו ז"ל שצריך לחוש לחלום ולהתפלל לבטלה: **אמר רבי חנן: אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת, אל ימנע עצמו מן הרחמים.** עוד אמרו ז"ל (ברכות נה:) שיש ענין בחלום: **אמר רב הונא לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב, ולאדם רע אין מראין לו חלום רע.**

עוד ראינו לחז"ל (שם) שנתנו ליבם מחד לחוש לחלום ומאידך לבטלו: **שמואל כי הוה חזי חלמא בישא אמר וחלומות שווא ידברו. כי הוה חזי חלמא טבא אמר וכי החלומות השוא ידברו, והכתיב בחלום אדבר בו. רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו, וכתיב וחלומות השוא ידברו. לא קשיא, כאן על ידי מלאך, כאן על ידי שד.**

התפלות והצדקות יכריחו המזל ומערכת התולדה (מאירי)

אור תורה

ואמר שמעו נא דברי אס יהיה נביאכם ה' פמראה אליו אתנדע בחלום אדבר בו. (במדבר יב ו)

פי התרפים דברו און והקוסמים חזו שקר וחלמות השוא ידברו הכל ינחמון על פן נסעו כמו צאן יענו פי אין רעה. (זכריה יב)

פי כרב חלמות והבלים ודברים הרבה פי את האלהים ירא. (קהלת ה ו)

האידינא אליבא דשמעתא

מאיזה חלום יש לחשוש בימינו

אמרו ז"ל (שבת יא.) שיפה תענית לחלום כאש בנעורת. ופירשו שם המפרשים שכשם שהאש מכלה את הנעורת, כך התענית תבטל את גידת החלום. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סימן רפ"ח ס"ד) שמתור להתענות אפילו בשבת כדי לבטל רוע הגזירה. והנה ראינו בחז"ל חילוקי דברים רבים איזה מהחלומות דברי אמת הם וראוי להטיבם, ואיזה חלומות אינם דברי אמת. וכתב בשו"ת תשב"ץ (ח"ב סימן קכח) בענין החלום הנכון וז"ל: 'הצודק מהם הוא בהיות הכח המדמה אשר באמצעותיו הם החלומות, בריא ביצירתו בהרכבתו ובמזוגו, ולא יעיקוהו מזוג רע ממזונות מולידים לחה עבה ושחורה, ואידיים עבים מערבבים אותו, וכשהוא על אופן זה ילוח אליו הכח השכלי, ובאמצעותו כח עליוני מהשכל הפועל רואה חלומות צודקים. וכבר אמרו כי אחד ממופתי ההשגחה הוא ענין הודעת העתיד לבא, כדי שישמור ממנו האדם. וזהו אומרים ז"ל כאן על ידי מלאך ולפי זה אמרו חלום אחד מששים בנבואה'.

ובענין החלום אשר איננו נכון, כתב התשב"ץ (שם), וז"ל: 'והחלום הבלתי צודק הוא בהיות הכח המדמה בלתי בריא, או מפני שרש יצירתו ברוע הרכבתו וברוע מזוגו, או מפני מזונות עבים רעי הכמות, המולידים אידיים עבים שחורים יטרידוהו, ומפני זה מורכב מחושים אין להם מציאות כלל. ועל זה אמרו ביומא חלמא דבי שמשא בטלין אינון, וזהו אומרם כאן על ידי שד, כי השד השאילוהו במקום הזה אל רוח רעה מזוקת, ושודדת את האדם, והם כלם מאין ופעלם מאפע, אין ידים להם ואין לחוש להם כלל'.

כיצד לפתור חלום באופן נכון בימינו

בענין האופן בו נכון לפתור חלום, כתב במהרש"א (חידושי אגדות ברכות נה:), וז"ל: 'אבל הנראה מהדברים כפשטן וכמשמען כי יש לפעמים לחלום אופנים הרבה לרעה ולטובה, ויותר מזה שגם החלומות שפתרונם הקרוב לאמתי לטובה, אפשר שישתנה לרעה על ידי הפתרון, כדמוכח

עומקא דסוגיא

א. עיין באברבנאל (בראשית מא), בענין השפעת פעולות האדם על מה שיבואו בחלום הלילה, וחלום זה איננו ממה שיראוהו מן השמים אלא מהרכבת הדמיון, ע"ש. ובטעם הדבר שמראין לו לאדם חלום שיש בו ממש עיין במה שכתב ר' צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק פרשת תבוא) הוא כדי שייטיבהו וישוב בתשובה.

ב. עיין במהרש"א (חידושי אגדות ברכות נה:) שפשט את מיני החלומות מהם

מההיא דהרואה באר בחלום ישכים, ואין זה דבר זר לקבל, כי כמו שמצינו שיש כח בנפש האדם לפעול בעינו לטוב, כדכתיב טוב עין הוא יבורך. וכן בהפך ברע עין כבלעם, ובכמה מקומות וכיוצא בזה בדבורו הקל, כדאמרינן אל תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך, ואל תהא קללת הדיוט קלה בעיניך, וכן הוא הדבר הזה שניתן כח לפה להוליך את החלום כפי פתרונו, אם הוא מעין החלום'.

מי הוא זה שהוכשר לפתור חלום

כתב בספר שו"ת מן השמים (סימן כב) ששאל בשמים כמה פעמים בענין זה, ובתחלה לא השיבו לו, ולאחר מכן השיבו לו, וז"ל: 'השיבו הלוא ידעת וגם שמעת כי יש אנשים שמזל תולדותם להיות עיניהם ולשונם רע, גם יש שרגליהם רעה, והרבה תחלואים באים בעבור עין הרע, והרבה מתים בעין הרע, כמו שאמרו תשעים ותשעה בעין הרע ואחד בדרך ארץ, וגם לפעמים ניתן רשות לשטן לחבל, כמו שידעת במרים מגדלא שער נשייא, גם יש אנשים שרגליהם טובה כמו שאמר הכתוב ויברך ה' אותך לרגלי, אף אתה אל תתמה על אלו, כי יש אנשים שמזל תולדותם להיות פותרי חלומות, ויתקיים בין לרעה בין לטובה, ובלבד שיהיה לפי הענין ובר הדיא היה מהם'.

האופן בו נותנים מן השמים חלומות

כתב מהר"י בן חביב (עין יעקב ברכות נה:) שלפעמים חולם האדם על עצמו, ולפעמים חולם על אחרים, והכל הוא כפי שרוצים להוכיחו מן השמים, וז"ל: 'והנה ראובן שהוא אדם טוב, אין ראוי שיראוהו חלום רע, אך חטא אחד בידו ומן השמים רוצים שיחזור עליו בתשובה, על כן חולם חבירו עליו חלום רע, בכדי שיודיעהו על כך, ויחזור בתשובה. וכיוון שראובן עצמו לא יודע פרטי החלום, על כן לא יבהלוהו רעיונו, ויהא כאיגרתא דלא מקריא, ואדם שאיננו לגמרי טוב, יראוהו החלום עצמו, ומלבד מה שיחזור בתשובה, גם כן יטיבהו בפני ג', ויאמרו פסוקי דרחמי כדי שלא יתייאש מן התשובה'.

התפלה כוחה גדול יותר מן הנבואה (רבינו בחיי)

מראי מקומות

- הוריות יג:
- תוספתא מעשר שני פ"ה
- ברכות י:
- ברכות נה:
- שבת יא.
- שו"ע או"ח סימן רפ"ח ס"ד
- שו"ת תשב"ץ ח"ב סימן קכח
- מהרש"א חידושי אגדות ברכות נה:
- שו"ת מן השמים סימן כב
- מהר"י בן חביב עין יעקב ברכות נה:
- אברבנאל בראשית מא
- פרי צדיק פרשת תבוא
- ריטב"א תענית יב:

בתלמוד המערב אמר הסדרן קודם לפלפלן (מאירי)

סיני ועוקר הרים

פתחא דסוגיא

הרי שהיו צריכים למנות ראש ישיבה, והיה שם מי שהמשניות והברייתות סדורות בפיו דרך פסק, אלא שאינו מפולפל כל כך. והיה שם מי שמפולפל הרבה, אלא שאין המשניות והברייתות וסוגיית התלמוד שגורה לו בפיו כל כך, ממנין את ההתלמוד שגור בפיו. והוא שאמר סיני ועוקר הרים, סיני עדיף שהכל צריכין למרי חטיא. ובתלמוד המערב אמרו, הסדרן קודם לפלפלן (מאירי הוריות יד).

ביאורא דתלמודא

וטוחנן זה בזה - מטיח ומקיש זה בזה, אלמא חריפא טובא הוה (רש"י). חד אמר סיני עדיף - מי שמשנה וברייתא סדורות לו כנתינתן מהר סיני (רש"י). וחד אמר עוקר הרים עדיף - דחריף ומפולפל בתורה, אף על פי שאין משנה וברייתא סדורין לו כל כך (רש"י). רב יוסף סיני קרו ליה סיני - לפי שהיו משניות וברייתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני אבל לא היה מפולפל כרבה' (רש"י). רבה עוקר הרים - היה מחודד יותר בפלפול (רש"י ברכות סד) דאמר מר הכל צריכין למרי חטיא - למי שקבץ תבואה למכור, כלומר למי שקבץ שמועות (רש"י שם). הי מנייהו עדיף. רבי זירא חריף ומקשה, ורבה בר רב מתנה מתון ומסיק - מתון פלפול יתירא דהוה ליה, הוה מקשה ומתריץ. אבל רבה בר מתנה לא הוה חריף כל כך, אלא מתון שהוא שוהה ומעיין יפה יפה, מסיק אליבא דהלכתא (רש"י). עתיד סלעים עתיד תקוע זהו בעל פלפול - זה שיש לו בתים הרבה ומשכירן, ומביאין לו שכירותו, ואין לו קול עושר כל כך. שיושב בביתו ומוסיף מפלפולו על שמועתו ששמע, דתקוע היינו בתים כדכתיב ויעקב תקע את אהלו (רבינו גרשם ב"ב קמה): עתיד משח עתיד כמס - אנשי מדות מתרגמינן אינשי משחן, עתיד בדבר המדוד כגון תבואה שאין משתכרין בה תדיה, אלא מכניסין אותה לאוצר, ולכשתגיע עת מכירה או ימכרנה וישתכר, והיינו נמי עתיד כמס, כמו כמס עמדי חתום באוצרות, דבר שמכניסין לאוצר (רשב"ם). זהו בעל שמועות - שיוודע הלכות ומימרות האמוראין, ולכשיגיע עת הוראה יגלה שמועותיו (רשב"ם ב"ב קמה). הכל צריכין למרי חטיא גמרא - שאין אדם יכול לחיות בלא חטה. זה בעל גמרא שאין אדם יכול להורות איסור והיתר ולא לדון, כי אם בעל גמרא שיוודע לפרש ולחקור הכל (רבינו גרשם ב"ב קמה). והטעם שהכל צריכים לו למאריה דחטיא, היינו סיני, הוא משום שהעשיר שבידו זוזים הרבה, אין לו מה לעשות בהם אם אין לו חיטים, מה שאין כן בעל החיטים מזונו מצוי לו תמיד, והעוקר הרים בלאו המשנה והברייתא, איננו יכול לדייק ולפלפל כלל (ע"פ באר שבע הוריות יד).

ליקוטא דתלמודא

אמרו ז"ל (סנהדרין כד) על מי שהוא חריף מאוד בלימודו:

הרואה את ריש לקיש בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה.

ונחלקו חז"ל (הוריות יד) במאי עדיף חריף או בקי:

אמר רבי יוחנן פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, חד אמר סיני עדיף, וחד אמר עוקר הרים עדיף. רב יוסף סיני, רבה עוקר הרים, שלחו לתמן איזה מהם קודם שלחו להו סיני עדיף, דאמר מר הכל צריכין למרי חטיא, ואפילו הכי לא קביל רב יוסף עליה. מלך רבה עשרין ותרתין שנין, והדר מלך רב יוסף. וכל שני דמלך רבה, רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא חליף.

עוד נשארנו חכמינו שם בתיקו גבי חריף ומתון:

איבעיא להו, רבי זירא ורבה בר רב מתנה, הי מנייהו עדיף. רבי זירא חריף ומקשה, ורבה בר רב מתנה מתון ומסיק, מאי, תיקו.

עוד איתא בגמרא (ב"ב קמה) בענין זה:

עתיד סלעים עתיד תקוע זהו בעל פלפול, עתיד משח עתיד כמס זהו בעל שמועות, הכל צריכין למרי חטיא גמרא.

אור תורה

ויציאו דבת הארץ אשר תרו
אתה אל בני ישראל לאמר
הארץ אשר עברנו בה לתור
אתה ארץ אכלת יושביה היא
וכל העם אשר ראינו בתוכה
אנשי מדות. (במדבר יג לב)

הלא הוא קמס עמדי חתום
באוצרותי. (דברים לב לה)

באין אלפים אבוס בך ורב
תבואות בכח שור. (משלי יד)

המדמים להורות מעיון התלמוד ראוי למנעם מזה

(ר"י מיגאש)

מדמי מקומות

- א. סנהדרין כה.
- ב. הוריות יד.
- ג. בבא בתרא קמה:
- ד. עירובין מ. תו"ה ארעא דכולהו
- ה. ש"ת מהרי"ק שורש קסט
- ו. רשב"א שבת לה.
- ז. רא"ש שבת פ"ב סימן כג
- ח. רבינו גרשם בבא בתרא קמה ע"ב
- ט. פרי מגדים א"ח סימן קלו
- י. אשל אברהם א"ח סוף סימן קלו
- יא. ש"ת מהר"י קולון סימן קסו
- יב. עולת תמיד סימן קלה סק"ד
- יג. ש"ת דברי חיים ח"ד סימן קו
- יד. ש"ת הר"י מיגאש סימן קיד
- טו. מאיר עיני הגולה הוספות אות יד
- טז. חשוך חמד הוריות יד.
- יז. יד רמ"ה סנהדרין מב.
- יח. תפארת שלמה שבועות ד"ה רב יוסף
- יט. מחזור ויטרי סימן תכה

האידינא אליבא דשמעתא

(חיו"ד סימן קז) וז"ל: 'אין דרכי לפלפל בדברי גדולי הראשונים איזה שיטה מהן עיקר להלכה, כי דבר זה הוא גסות הרוח ודברי הבל להכריע בין הראשונים, כי מה אנו יודעים ולא ידעו הם, ואין לנו אלא לסוד למשמעתם של הטור ושלחן ערוך.'

עוקר הרים בימינו

כתב בשו"ת הר"י מיגאש (סימן קיד) שאין בימינו עוקר הרים, ולכן וודאי סיני עדיפא לכל דבר וענין, ואף אם הוא סיני רק בהלכה, וז"ל: 'אותם שמדמים להורות מעיון ההלכה ומחזק עיונם בתלמוד, הם שראוי למנעם מזה. לפי שאין בזמננו זה מי שיהיה ראוי לכך, ולא מי שהגיע בחכמת התלמוד לכלל שיוורה מעיונו מבלי שיעמוד על דעת הגאונים ז"ל. אבל מי שמורה מתשובות הגאונים וסומך עליהם, ואף על פי שאינו יכול להבין בתלמוד, הוא יותר הגון ומשובח מאותו שחושב שהוא יודע בתלמוד וסומך על עצמו. שהוא אף על פי שהוא מורה מסברא בלתי אמתות מראיות הגאונים ז"ל, מכל מקום אינו טועה בוה, לפי שהוא מה שעשה על פי בית דין גדול מומחה לרבים עשה. ומי שמורה מעיונו בהלכה אפשר שהוא חושב שאותה הלכה מחייבת אותה הוראה והיא אינה מחייבתה והטעהו עיונו או טעה בפירושה. ואין בזמננו זה מי שגיע בתלמוד לגדר שיוכל לסמוך להורות ממנו.'

לסמוך על רופא חריף או על בקי ובעל ידיעות

מתוך שאלת סיני ועוקר הרים, באנו לכלל שאלה מעשית. כאשר ישנם שני רופאים מפורסמים ובעלי שם, אחד חריף ומפולפל ולעומתו רופא בעל ידע רב, והם נחלקו ביניהם באבחנה ובדרכי הטיפול, על מי מהם לסמוך על החריף או על הבקי. כתב במאיר עיני הגולה (הוספות אות יד) דשאלה זו באה לפני רבינו החידושי הרי"ם, והכריע ממה שאמרו ז"ל (ברכות סד.) סיני ועוקר הרים איזה מהם קודם שלחו להו סיני קודם, שהכל צריכים למרי חטיא. והוא הדין בשאלתנו יש להעדיף דעתו של הבקי.

עומקא דסוגיא

ג. גבי מארי דחטיא עיין במאירי בסוגיין שכתב דכל זה הוא רק אם יודע הוא לפשוט הלכתא משמעתתא. ועיין במחזור ויטרי (סימן תכה), שביאר שהטעם שר' יוחנן אמר על אליעזר בו הורקנוס שהוא מכריע את הכף, הוא מטעם הכרעת הגמרא בסוגיא זו של סיני ועוקר הרים.

כיצד פוסקים ההלכה כסיני או כעוקר הרים

כתב התוספות (עירובין מ. ד"ה אדעתא דכולהו) דבכל מקום שנחלקו סיני ועוקר הרים, הלכה כסיני, כיון שמסקנת הגמרא בסוגיין, דסיני עדיף. וכן כתב בשו"ת מהרי"ק (שורש קסט). אמנם הרשב"א (שבת לה.) והרא"ש (שבת פ"ב סימן כג) כתבו דבכל מקום שנחלקו רבה ורב יוסף בסברות עצמם, ולא מפי השמועה. הלכה כרבה, דהוא עוקר הרים. ומבואר מדבריהם שלעניין פסק הלכה עוקר הרים עדיף. ועיין ברבינו גרשם (ב"ב קמה ע"ב) שמשמע מדבריו שסבר כדברי התוספות והמהרי"ק שסיני עדיף, וז"ל: 'שאינ אדם יכול להורות איסור והיתר ולא לדון, כי אם בעל גמרא שיוודע לפרש ולחקור הכל'. ע"כ. משמע דאף כלפי פסק הלכה סיני עדיף. ויש לבאר את מחלוקת הראשונים שלשיטת התוספות והמהרי"ק שסברו שסיני עדיף, היינו למנותו ראש ישיבה. אולם לענין פסק הלכה, עוקר הרים עדיף. וכן משמע במאירי (הוריות יד.) בסוגיין, וז"ל: 'הרי שהיו צריכים למנות ראש ישיבה, ממנין את שהתלמוד שגור בפיו, והוא שאמרו סיני ועוקר הרים סיני עדיף'. ע"כ. מבואר מדבריו דרק כלפי להיות ראש ישיבה סיני עדיף.

סיני ועוקר הרים בדין קדימה

הפרי מגדים (א"ח סימן קלו) הכריע שסיני קודם לעוקר הרים בעליה לתורה, וז"ל: 'עוד שם [באליה רבה] תלמיד חכם בעל הוראה, קודם לתלמיד חכם מפולפל ואין בעל הוראה. יראה, דהיינו סיני ועוקר הרים, סיני עדיף'. ע"כ. אמנם בהגהות מהר"ש קלוגר (אשל אברהם א"ח סוף סימן קלו), כתב לחלוק ע"כ, וז"ל: 'לדעתי אין ראיה מהש"ס, שבזמננו לא היו ספרים נדפסים, משום הכי סיני עדיף. אבל עכשיו אחרי מיעוט חיפוש יכול האדם למצוא מבוקשו, ולא שייך הטעם דהכל צריכים למרי חטייא, לפיכך עוקר הרים עדיף, מפני שהוא מוציא מלבו ואי אפשר למצוא ממילא'. ע"כ. ובשו"ת מהר"י קולון (סימן קסז) כתב שגם בזמננו סיני עדיף מעוקר הרים, והאריך בראיות ביסוד הדבר דסיני עדיף. וכן כתב בספר עולת תמיד (סימן קלה סק"ד), ועיין בשו"ת דברי חיים

א. עיין ביד רמ"ה (סנהדרין מב.) שביאר שייכותו של יוסף לסיני, לפי שהיה שמו מורה עליו שהוא יוסף והוא מ"ש בכור שורו הדר לו שהוא בעל תבואות, שנאמר ורב תבואות בכח שור. ועיין עוד בתפארת שלמה (שבועות ד"ה רב יוסף) שביאר ע"פ דרך החסידות ענין זה, גבי מה שאמר על עצמו אי לא יומא כמה יוסף איכא בשוקא והוא ענין ידיעת התורה.

תיקו ומשמעותה

פתחא דסוגיא

כשמתגלה על אופן זה, הרי הוא מלאך. אף על פי שלומד תורה ומגלה דינים, אין לקבוע הלכה על פי דבריו, דהוי ליה רק כמו חלוס ורוח נבואה, ואין משגיחין בבת קול. אך כשמתגלה בלבוש גופו, הרי הוא מגדולי חכמי ישראל, ותשבי יתרוץ קושיות ואיבעיות, ואילו תשמעון, כי מי כמוהו מורה (ש"ת חתם סופר ח"ו ליקוטים סימן צח).

ביאורא דתלמודא

רבי זירא חריף ומקשה - מתוך פלפול יתירא דהוה ליה, הוה מקשה ומתרוץ (רש"י). ורבה בר רב מתנה מתון ומסיק - אבל רבה בר מתנה לא הוה חריף כל כך, אלא מתון שהוא שוהה ומעיין יפה יפה, מסיק אליבא דהלכתא (רש"י). **מאי** - מי עדיף משניהם (ע"פ רש"י). **תיקו** - תעמוד בתיבעי לשון ירושלמי, כמו תיקו בלשון בבלי (רש"י תמורה יג). משמעותה נראה לי תהא קאי, כנוטריקון דדייתיקי. וכלומר שהקושיא קאי ובמקומה עומדת (תוספות יום טוב עדויות פ"ח מ"ז). **מותר המת** - אם קבץ מעות להוציאם בקבורת המתים ותכריכיהם (רמב"ם שקלים פ"ב מ"ה). **רבי מאיר אומר מותר המת יהא מונח עד שיבא אליהו** - שאיננו יודעים אם מחל המת שיעשו לו כבוד מאותו המעות, עבור שיקבלוהו יורשיו (ע"פ הרע"ב שם). **בונין לו נפש** - מצבה (ע"פ הרע"ב שם). **אחד הלוח משלשה** - שמצא שלשה שטרות של אדם אחד שלוח מג' בני אדם (ע"פ הרע"ב ב"מ פ"ב מ"ח). **מצא שטר בין שטרותיו ואינו יודע מה טיבו** - שאינו יודע אם הלוח נתן לו השטר ושייך ללוח, או שהמלוח נתן לו השטר (ע"פ הרע"ב שם). **יהא מונח עד שיבא אליהו** - אם יש עמהן סמפונות נייר נוסף שכרוך על השטר (ע"פ הרמב"ם שם), או שובר שכתוב עליו שהשטר פרוע (ע"פ הרע"ב שם). **בעי רב פפא תלתא קמיע** - שלשה מיני לחש לרפואה שנכתבו על ידי מומחה (ע"פ רש"י שבת סא:). **לחד גברא מאי קמיעא ודאי לא איתמחי** - מיד אדם אחו, שהרי לא ריפא אלא פעם אחת (רש"י שם). [והאם אמרינן] **גברא איתמחי** - בכל קמיעות לעולם, שהרי הומחה בשלשה מיני קמיעים (רש"י שם). **מי אמרינן הא אסי ליה** - הרי הוא זה שריפא אותו (ע"פ פני משה יומא פ"ג ה"ו), או **דילמא מזלא דהאי גברא** - מלאכו של חולי זה דמקבל קמיעא, הוא דקא מקבל כתבא (רש"י שם). **תיקו** - וכל תיקו דאיסורא לחומרא (רש"י חולין ל:). וקיימא לן דכל תיקו דאורייתא לחומרא ודרבנן לקולא (ר"ף שבת ל). פירש ר"י דכל תיקו דממונא המוציא מחבירו עליו הראיה ודלא כרב אלפס דפסק כל תיקו דממונא יחלוקו (תוספות נדרים צא).

ליקוטא דתלמודא

במסקנת סוגיית סיני ועוקר הרים אמרו חז"ל (הוריות יד). דהוי בעיא דלא איפשטא:

איבעיא להו, רבי זירא ורבה בר רב מתנה הי מנייהו עדיף, רבי זירא חריף ומקשה, ורבה בר רב מתנה מתון ומסיק, מאי, תיקו.
 עוד אמרו ז"ל (שקלים פ"ב מ"ה) בענין ספיקא דממונא שלא ידוע לנו מה הדין: **מותר המת ליורשיו, רבי מאיר אומר מותר המת יהא מונח עד שיבא אליהו. רבי נתן אומר מותר המת בונין לו נפש על קברו.**

וכן מצאנו (בבא מציעא פ"א מ"ח) בענין ספיקא דממונא:

רבן שמעון בן גמליאל אומר, אחד הלוח משלשה, יחזיר ללוח. שלשה הלוחין מאחד, יחזיר למלוח. מצא שטר בין שטרותיו, ואינו יודע מה טיבו, יהא מונח עד שיבא אליהו. אם יש עמהן סמפונות, יעשה מה שבסמפונות.

ומצאנו לרבנן (שבת סא:) שאף בענין ספיקא באיסורא דאורייתא לא פשטו האיבעיא:

בעי רב פפא, תלתא קמיע לחד גברא מאי, קמיעא ודאי לא איתמחי, גברא איתמחי או לא איתמחי. מי אמרינן הא אסי ליה, או דילמא מזלא דהאי גברא הוא דקא מקבל כתבא, תיקו.

תשבי יתרוץ קושיות ואיבעיות ואילו תשמעון כי מי כמוהו מורה

(חתם סופר)

אור תורה

הנה אגבי שלח לך את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. (מלאכי ג' כ)

לכן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום. (במדבר כה יב)

לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה. (דברים ל"ב)

האידינא אליבא דשמעתא

דין תיקו להלכה בספק ממון

תיקו היא בעיא דלא איפשטא לחכמים, ולדעת רב האי גאון (משפטי שבועות ח"ב שער ה) דינו כממון המוטל בספק וחולקין אותו, וז"ל: 'כמו שאמרו ב' לויים וחד מלוה מאי, בתר דידיהו אזלינן או בתר דידיה אזלינן, תיקו, וכל תיקו דממונא דינו לחלוק, וכך אנו דנין ממון המוטל בספק חולקין'.

אמנם הרשב"ם (בבא בתרא קסו:) חולק עליו וסובר שאיננו כדין ממון המוטל בספק, וז"ל: 'תיקו והמוציא מחבירו עליו הראיה, דכיון דמסתפק דינא לבי דינא, היאך יוציאו מיד המחזיק. ולא דמי לממון המוטל בספק, דקיימא לן חולקין. דהתם עיקר המעשה אין ידוע לנו היאך היה, כגון שור שנגח את הפרה ונמצא עוברת בצדה, וכגון נפל הבית עליו ועל אמו, הלכך פוסקין להן בית דין את הדין שיחלוקו. אבל כל מקום שעלתה ההלכה בתיקו, הואיל ואין הדיינין יודעין לפסוק את הדין היו שותקין, והמחזיק יחזיק במה שבידו'.

דין תיקו בספק איסור

בספק איסור נחלקו הפוסקים האם להחמיר או להקל, דאילו הגאונים (תשובות הגאונים שערי תשובה סימן לו), נקטו כלל לחלוק בין איסור דרבנן דאזלינן לקולא, לבין איסור דאורייתא דאזלינן לחומרא. אך בעל הלכות גדולות (סימן כד הלכות צרכי ציבור עמוד רסג) נוטה להחמיר בכל ספק איסור, וז"ל: 'וכל תיקו דאיסורא לחומרא ולא נפיק'. ע"כ. וכמו כן מחמירים הגאונים (תשובות הגאונים שערי חלק ג שער ג סימן ד) לענין גיטין, וז"ל: 'אמרין תיקו. שמעינן מינה כל היכא דאמר לה חדא מן הילין מיוחדת מיועדת וחברותיה ספק קידושין הוו וצריכא גט, דכיון דקאמרין תיקו לא פשיט בעיא והויא לה ספיקא וצריכא גט'. ע"כ. אמנם בשבת של מי (שבת סא:), כתב להחמיר בכל תיקו, וז"ל: 'ומ"ש הרב ים של שלמה בביצה והביאו הרב קרבן נתנאל, דסבירא ליה הר"ף והרא"ש דכיון דר' אשי ודורו סתמו בתיקו, כיונו להניח הדבר בספק איסור, עד שיבוא תשב"י. ואם כן בדין הוא דאף באיסורי דרבנן ניזיל לחומרא'.

דין בעיא דלא איפשטא, ואיננה תיקו

ביום של שלמה (בבא קמא פ"ב סימן ה) כתב שבעיא בגמרא דלא איפשטא אך לא נחתמה בתיקו, אין צריכים להמתין עד שיבוא אליהו, וז"ל: 'ואף שאין התלמוד מכריע. אני באתי להכריע, דבודאי דברי תוספת עיקר בדין תיקל וחומה, שנחתמה הבעייתא בתלמוד, ולא נפשטה. ואין רשות לשום גאון בעולם לפשטה ממתניתין או מברייתא, או מסברא, דהוי כחולק על תלמודא דרבינא ורב אשי, כמו שאין לישב התיובתא שנאמרה בתלמוד. אבל כמה בעיית שנאמרו בתלמוד ולא נפשטו, אם חכם אחד אפילו בזמנינו מביא ראיה לפשטה. הרשות בידו, ואזלינן בתריה. כי מאחר שלא נאמר תיקו. אם כן בספק עומד עד שיתלבן לך פשיטתו'.

טעם הדבר שספק של תיקו יפשט רק בביאת אליהו

כתב בתוספות יו"ט (עדייות פ"ח מ"ז) שרגילים לומר שתיקל וחומר הוא נוטרקון תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות. ובטעם הדבר כתב באבן האזל (הלכות זכיה ומתנה פ"ד), וז"ל: 'ומצאתי עתה בערוך השלם ערך תיקו שזה מדברי ר' שמואל הנגיד, וספק במציאות הא תנן יהא מונח עד שיבוא אליהו. ע"כ. ובחידושי הגרי"ז (סימן קפ) נתן טעם לדבר ע"פ מה שנאמר (מלאכי ב ד-ז) על אליהו הנביא: 'תורת אמת היתה בפיך, ועולה לא נמצא בשפתיך, בשלום ובמישור הלך אתך, ורבים השיב מעוק. כי שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' צבאות הוא'. והרי הובטח דתחזור הקבלה לישראל אף שנפסקה כבר בימינו, והנראה דאליהו הנביא דהוא היה ממקבלי התורה, הוא אשר יבוא וימסרנה לישראל'.

ואף שתורה לא בשמים היא כבר כתב בחיד"א (דבש לפי מערכת נ אות יב) שהוא רק בדבר המחודש לגמרי, אך דבר שנחלקו בו הפוסקים שפיר אפשר להכריע על פי תורה מן השמים, וז"ל: אבל אי אנו אין בידינו להכריע, ועינינו הרואות שנחלקו הפוסקים מערכה לקראת מערכה, אז נראה לדעתי הקצרה דיש לסמוך על הסברא של הפוסקים שהסכימו מן השמים עליה, וכבר במקום אחר כתבתי בעניותי בזה'.

עומקא דסוגיא

א. עיין מ"ש ז"ל (ו"ח תיקונים ח"ב סה). שהוא חלק מהתשובה פ, ובביאור תיבת תיקו עיין מה שכתב בזה בשו"ת הרב"ז (ח"ג ח"מ סימן צז), שהוא מלשון דבר העומד בתוך התיק ואינו יודע מה בתוכו. ויש שפירשוהו מלשון אישתיק, ויש שאמרו שהוא מלשון תיקום בבעיא.

ב. עיין עוד מ"ש ז"ל (רעיא מהימנא ח"ג כז:), שמקור הבעיות שהם בתיקו הוא מהערב רב, והם קושיות ללא תירוצים, והוא מלשון תיקון בלא נ', היינו שאין להם תיקון בזמן הזה.

תיקו באיסורא בדרבנן לקולא בדאורייתא לחומרא

(גאונים)

מראי מקומות

- א. הוריות יח.
- ב. שקלים פ"ב מ"ה
- ג. בבא מציעא פ"א מ"ח
- ד. שבת סא:
- ה. משפטי שבועות ח"ב שער ה
- ו. רשב"ם בבא בתרא קסו:
- ז. תשובות הגאונים שערי תשובה סימן לו
- ח. ספר הלכות גדולות סימן כד הלכות צרכי ציבור עמוד רסג
- ט. תשובות הגאונים שערי צדק ח"ג שער ג סימן ד
- י. שבת של מי שבת סא:
- יא. ים של שלמה בבא קמא פ"ב סימן ה'
- יב. תוספות יו"ט עדייות פ"ח מ"ז
- יג. אבן האזל הלכות זכיה ומתנה פ"ד
- יד. חידושי הגרי"ז סימן קפ
- טו. דבש לפי מערכת נ אות יב
- טז. זהר חדש תיקונים ח"ב סה.
- יז. שו"ת הרב"ז ח"ג ח"מ סימן צז
- יח. רעיא מהימנא ח"ג כז:

שער דרשות הדרן

ובו כמה הדרנים
על מסכת הוריות

מיודעי העיתים תלמידי חכמים
ראשי ישיבות רבנים ואדמורים
כל אחד בסגנון נבואתו הוא,
ובו ימצא חפץ כל דורש ומבקש
ומגיד מישרים לדרוש בסיום המסכת
כפי סגנונו הנדרש

הרב שמעון הרמן

נשיא מכון שמעתתא ראש כולל חיי תורה ובעמח"ס ישע ימינו

כלל. ובשם הרה"ק מלובלין אמרו שמעלת החזרה אינה רק בכך שכאשר חוזרים על הלימוד, זוכרים את תלמודם, אלא עצם החזרה היא גם סגולה כללית לזיכרון. וכוונת הדברים היא שהיא סגולה לזכרון לא רק על מה שלמד עתה במסכת זו, אלא גם שאר המסכתות שלמד יזכה לזכור את תלמודו, כי היא סגולה כללית לזכרון. ובשם אדמו"ר מהר"א מבעלז זיע"א אמרו שכשלומודים וחוזרים, ממילא גם זוכרים, וזה עצמו מביא לחשקת התורה. והפירוש הוא שעל ידי חזרה מבין נכון את לימודו כשולחן הערוך לפני האדם, וכמבואר ברש"י ריש פרשת משפטים, ואז נחקק בלבו ובנפשו טעם הלימוד, כי רק על ידי יגיעה וחזרה בעיונה, בכך יהיה נטבע בדמו התורה, ואז הוא עצמו כחפצא של תורה, וזה עצמו מביא לשמחת

בנוסח ההדרן, אמרינן 'הדרן עליך, והדרך עלך, דעתן עליך ודעתך עלך, לא נתנשי מינך ולא תתנשו מינך'. ויש לבאר הענין על פי פירוש תיבת הדרן, שמשמעו חזרה, וסובל גם פירוש 'הידור', וזה ביאורו: 'הדרן עליך' – היינו שההידור של לימוד המסכת היא 'ההדרן עליך', כוונתו בחזרתו בלימודו על המסכת עוד פעם, שהרי בכך נחקק בלבו הלימוד, ומבינו לא רק מקופיא ומלבר, אלא באופן עמוק יותר ומלגאו. וזהו ההידור שבסיום הלימוד, ש'דעתן עליך ודעתך עלך', ועל ידי זה יזכה גם ל'ולא נתנשי' – היינו שלא ישכח מה שלמד, כיון שחוזר על לימודו. וכמו שמסופר שהגר"א היה אומר לתלמידו מוהר"ח זיע"א שכל ימך תהא בחזרה כי החזרה היא עצם הלימוד ועצם ההבנה, וכמו שמובא בספר מעשה רב שהחזרה אין לה שיעור

1. ועיין בירושלמי (הוריות פ"ג ה"ה) בענין חובת החזרה, וכן אמרו ז"ל (סנהדרין צ"ט), ונשנו הדברים בברכות (ו:), ובעירובין (נד) ועיין עוד ברש"י (שם ד"ה נראה ואינו נראה).
2. וראה מה שכתב הגר"ח מוואלאזין בהקדמתו לביאור הגר"א על ספרא דצניעותא, שעיקר השגותיו של רבו הגר"א היה בעבור שיגיע יגיעה אחר יגיעה על לימודו, וראה מה שכתב הרה"צ ר' שמואל תפלינסקי בהנהגותיו, וז"ל: 'ואמרו על הגאון הצדיק ר' זעלמאלע אחי הגה"צ ר' חיים וואלאזינער ז"ל (הובא בספר תולדות אדם פ"ט) שפעם אחת ראה אותו איש אחד שחזר על לימודו בדבר אחד עד שלש מאות פעמים, ולקץ חודש ימים ראה שהוא חוזר על לימודו שנית בדבר זה שלשים או ארבעים פעמים, וישאלהו האיש על מה זה. ויענה, הנה חז"ל אמרו תני מיניה ארבעים זמנין ודמי ליה כמאן דמנח בכיסיה, רמזו בה למה שאמרו אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה. דאף שנקבע כבר בזכרונו ששנה ארבעים פעמים בכל זאת היה ממשמש אותו כל שעה שלא ישכחו ממנו כאדם הממשמש בכיסו שלא ישמט ולא יאבד ממנו'.
3. וכך כתב גם להלכה בשולחן ערוך הרב (הלכות תלמוד תורה פ"ב) וז"ל: 'ואם אחר שהוא בקי היטב בכל לימודו המביא לידי מעשה, וחוזר עליו. לעולם יוכל לקבוע לו בכל יום שעה קטנה ללימוד אחר, ויספיק לו שאר היום והלילה לחזור כראוי על לימודו המביא לידי מעשה, שלא ישכח ממנו לעולם, ויהיה ברור לו כאחותו, כמו שנתבאר למעלה'.
4. וכמו שאמרו ז"ל (עירובין נד): 'אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב אילת אהבים ויעלת חן וגו', למה נמשלו דברי תורה לאילת, לומר לך מה אילה רחמה צה, וחביבה על בועלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה. ע"כ. וביאר במהרש"א שם: 'לפי שכל דבר שאדם רגיל בו הרבה, נלאה בו האדם, ולפעמים גם הוא נמאס, אבל ד"ת אינן כן שחביבין כל שעה ושעה'.
5. וז"ל: 'אשר תשים לפניהם, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים, עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו, לכך נאמר אשר תשים לפניהם, כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם'.

שער

דרשות הדרן

הרב שמעון הרמן

של חזרה, ואז מתחדשים לו חידושי תורה. וזהו מה שנתבאר בתחילה: הדרך עליך – שנחזור ללמוד מסכת זו בשמחה, רק אם הדרך עלך – שנעשה חזרת הלימוד, וזהו ההידור הגדול של מצוות הלימוד, ועל ידי זה יהיה דעתך עליך לחדש בה חידושים ולא תתנשי מינך מטעם הסגולה לזכרון ע"י החזרה.

התורה וסיפוק בלימוד התורה, שהרי מבין הוא את לימודו ובאהבתה ישגה תמיד, וכל חיותו הוא בתורה, ואז שורה עליו רוח ואור התורה המחייבו. ולכן חז"ל האריכו מאוד בענין החזרה בלימוד, כיון שהחזרה עצמה היא מגוף מצוות לימוד התורה, וכל עיון התורה וחידוש בתורה בא רק אחרי עשרות פעמים

האדמו"ר מקאז'ניץ

סיני ועוקר הרים, סיני עדיף

ביום הכיפורים, לפי שאז ירד משה עם הלוחות השניות שהם נשאר שלימים.

ולתרץ כל זה נבא בהקדם מה שכתבו **א"ז זצוק"ל המגיד הק' מקאז'ניץ**, וז"ל בעבודת ישראל (אבות פ"א מ"א): 'משה קבל תורה מסיני. על שהיה בבחינת ומדרגת סיני, כדכתיב (במדבר יב, ג) והאיש משה עניו מאד... כי כפי גודל הענווה, כן יוכל לקבל הקדושה מהבורא יתברך. כי הוא מדה במדה... אם האדם הוא שפל בעצמו ועניו, אז גורם שגם ד' יתברך משפיל ומצמצם עצמו כביכול אל זה האדם...' (עי"ש שביאר לפי"ז מה דאיתא בגמרא [מנחות כט ע"ב] כשעלה משה לרקיע מצא את רבי עקיבה דורש כתרי אותיות, אמר לפניו רבש"ע תן התורה על ידו. ולכאורה תמוה וכי לא מצא צדיקים כרבי עקיבה. אלא כי עקיבה אותיות עק"ב י"ה, רומז ג"כ על מדת ענוה, ולזה אמר שתינתן התורה על ידו. עיין שם בדבריו הנפלאים) ע"כ.

וכן איתא בעבודת ישראל (פר' נשא ד"ה במדרש) וזה לשון קדשו: 'אמנם מאן יזכה להאי נהורא, שיהיה מרכבה אליו יתברך, בבחינת ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט, ג), בגוונא דיליה. אין זה כי אם אותם הצדיקים אשר הם בבחינת מ"ה לפני ה'. בענוה גדולה כבחינת מש"ה כהוראת שמו מ"ה, וש' הוא

בגמרא (הוריות יד ע"א) 'אמר רבא אפילו רבי דענוותנא הוא, תנא אמרו משום ר"מ, אמר ר"מ לא אמה. אמר רבי יוחנן פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, חד אמר סיני עדיף, וחד אמר עוקר הרים עדיף. רב יוסף סיני, רבה עוקר הרים. שלחו לתמן איזה מהם קודם, שלחו להו סיני עדיף, דאמר מר הכל צריכין למרי חטיא'.

ויש להתבונן בכמה עניינים. א' מה השייכות בין פלוגתת התנאים אי סיני עדיף או עוקר הרים, לענין שלפניו בדברי רבי. ואם תאמר שזה סוגיא חדשה, כמו שכתבו המפרשים אם כן למאי מביאו כן. ב' עוד יש להתבונן בגדר 'סיני', ולמה לא יקרא 'בקיא', או כמו שהגמרא מתארת אחר כך 'מרי חטיא' או תיאור אחר. ג' איתא במשנה (אבות פ"א מ"א) משה קיבל תורה מסיני. וכי משה רבינו קיבל את התורה 'מסיני', והרי משה קיבל את התורה מהקב"ה. ואם כן מה הכוונה 'מסיני'. ד' קושית המג"א (או"ח סימן תצו) בענין מתן תורה שהקשה האיך אנו אומרים בחג השבועות שהוא בו' סיון 'זמן מתן תורתנו', הלא מתן תורה היה בז' בסיון. ה' עוד יש להבין למה נקבע חג השבועות ביום שניתנו בו הלוחות הראשונות בסיני, הרי אותם הלוחות נשתברו, ומהראוי היה לקבוע חג מתן תורה

שער דרשות הדרן

האדמו"ר
מקאז'ניץ

הלכה למשה מסיני, סיני גימטריא ענו"ה. וזה הלכה לכל הדורות הבאים שיוכלו להגיע למדרגת סיני. ועל דרך זה פירש המהרש"א דברי הגמרא בהוריות אם סיני עדיף, או עוקר הרים עדיף. שהרי מחלוקת זו לא נכתבה רק בדרך הפשט, אלא כדי ללמדנו דרך החיים. ולהלכה פסקו בגמרא שסיני עדיף, וכפי שהסיקו 'הכל צריכין למרי חיטייא'. ושורש המחלוקת על דרך שכתבנו לעיל, שנראה שדימו את הסומך על רוב שמועותיו לסיני, ואת שאין בידו שמועות כל כך והוא סומך על מעלתו בחריפות ובפלפול, לעוקר הרים. משום שמי שסומך על שמועותיו ומשניות וברייתות סדורות לו, ואם כן הוא סומך רק על דברי חכמים, הרי הוא כסיני שהיה נמוך, ולכן זכה שעליו ניתנו כל השמועות וההלכות, וזהו עיקר קבלת התורה. אך מי שאין בידו שמועות, והוא רק סומך על מעלתו וחכמתו, הרי הוא כעוקר 'הרים', היינו כהר תבור וכרמל שנעקרו ממקומם, כי רצו לקבל את התורה עליהם, וסמכו על מעלתם ורוב גבהם לעשות דין עם סיני, וזכה סיני שכולם נעשו בעלי מומין אצלו. ומסיים המהרש"א וכדמיון הזה אמרו 'סיני עדיף', דהיינו שסומך על מה ששומע מפי החכמים, מאשר מי שסומך על מעלתו ואין לו שמועות כל כך ששמע מהחכמים.

ועל דרך זה פירשו אמרינו בהגדה של פסח 'אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה, דיינו'. וקשה מה תועלת בהר סיני בלא תורה. אכן להנ"ל יונח, וי"ל דרב יוסף נקרא סיני ורבה עוקר הרים, ורב יוסף היה עניו, כדאיתא (סוטה מט ע"ב) לא תיתני ענוה דאיכא אנא. והר סיני היה נמוך, ולזה נקרא רב יוסף סיני, המורה על מידת הענוה. ורבה דהיה מפלפל. וסיני עדיף דטבע מפלפל על פי רוב יש לו גבהות, אם אמר פלפול ודבר חריף, אבל סיני עניו. וזהו 'אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה, דינו', שהיינו זוכים למידת הענוה, שהיא שורש כל המידות טובות.

והנה כשם שצריך ללמוד מסיני מידת הענוה, וכמו

תלת קוין דאבות, מי שהוא בבחינת מ"ה הוא אדם. ולזה משה קיבל תורה מסיני (אבות א, א). וזהו שאמר ברעיא מהימנא (ה"ג שו"י) פומך סיני. הר סיני הוא גימטריא רבוע שם מ"ה'. עכלה"ק.

וכן הוא בנועם אלימלך (פר' בהר ד"ה וידבר) שהטעם שמשה רבינו 'קיבל' התורה מפי הגבורה, מחמת שהיה ענוותן גדול. וזהו משה קבל תורה מסיני, בכח שלמד עצמו מהר סיני, שהניח השם יתברך התורה עליו מחמת שהוא נמוך מכל ההרים, כדאיתא (סוטה ה ע"ב).

היוצא מדבריהם הק' שמשה למד מזה שהקב"ה הניח את כל ההרים שבעולם והשרה שכנינו על הר סיני, להורות לנו דרך החיים להתנהג במידת הענוה. וזהו 'משה קיבל תורה' הטעם שזכה משה רבינו לקבל התורה מהבורא ב"ה, 'מסיני', לפי שלמד בעצמו מזה שקב"ה נתן התורה על הר סיני ולא על שאר ההרים הרמים. וכדאיתא בגמרא (מגילה כט ע"א) דרש בר קפרא מאי דכתיב (תהלים סח, יז) למה תרצדון הרים גבנונים, יצתה בת קול ואמרה להם למה תרצו דין עם סיני, כולכם בעלי מומים אתם אצל סיני. כתיב הכא, גבנונים וכתיב התם (ויקרא כא, יט) או גבן או דק, אמר רב אשי שמע מינה האי מאן דיהיר בעל מום הוא. ובמהרש"א (שם) ביאר שההרים באו לדין עם הר סיני, לטעון שעליהם ראוי שיתן התורה לפי שהם גבוהים, והשיב להם השי"ת שאדרבא גבהותם הוא מומם, ולכן הניח הקב"ה כל הרים הגבוהים ונתן התורה על הר סיני ששפל מכולם.

ואכן החזיק משה רבינו באמת בבחינת סיני, כמו שהעידה עליו התורה 'והאיש משה עניו מאוד'. וכמובא בנועם אלימלך (שם) שלכן כתוב 'וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר', שהכוונה שאמר לו הקב"ה החזק עצמן במידת הר סיני, ועל ידי זה תוכל לומר לישראל את התורה הקדושה. ובעבודת ישראל (שם) ביאר דלכן זכה משה שכל הלכות שנאמרו בסיני, קרויים על שמו 'הלכה למשה מסיני', שהלכה זאת העביר משה רבינו לפי שלמד מבחינת סיני. והרמז,

שער

דרשות הדרך

האדמו"ר
מקאז'ניץ

זה כדי ללמדנו אמונת חכמים, שאם משה הוסיף אז כך יהיה. ויום המיוחל הזה שהוא תכלית כל הבריאה, העבירוהו ליום המחרת לפי שכך הבין משה רבינו, ומזה נלמד שרק באמונת חכמים אפשר לבוא לקבל את התורה.

ובזה פירש אאמו"ר שליט"א שדוקא ביום ו' סיון נקבע חג השבועות, ואומרים אז 'זמן מתן תורתנו' משום שהיות שהיה צריך ליתן התורה ביום ו', אז כבר ניתן כח ביד חכמים לפסוק, שהרי התורה לא בשמים הוא, וזה נקרא מתן תורה, היינו כח הפסק המסור לחכמי ישראל לדורותיהם. ולכן כבר ביום ו' סיון היה כח ביד משה רבינו לדחות ליום המחרת ז' סיון, והסכים הקב"ה לפסק זה, ומעתה נכון לומר זמן מתן תורתנו ביום ו' סיון. [ועייין במגן אברהם (או"ח סימן תצו) שכותב דבר נפלא, שהוסיף יום אחד מדעתו, לרמוז לנו על יו"ט שני של גלויות, שזהו מתקנת החכמים. וכדרך שאמרנו זה מורה על אמונת חכמים שכולם עושים יו"ט שני של גלויות, שכלול בזה ברכות ותפילות אחרות, ועד כדי כך שלא מניחים תפילין, על אף שאנן בקיאיין בקיבועא דירחא, וזה נראה אך למותה. מכל מקום זהו גודל כח החכמים שמדבריהם לא נוזז כמלא נימא].

וכן מצינו שהסכים השי"ת עמו בענין שבירת הלוחות, ממה שאירע מחמת אותה הוספה שהוסיף משה יום אחד לפני קבלת התורה, וכדברי העבודת ישראל דאילו ניתנה התורה בו' סיון היו כלים הארבעים יום שעלה משה לה, בחמישה עשר בתמוז שאז הלבנה במילואה, ואין כח לחיצונים לשלוט, ואפשר שלא היו באים למעשה העגל. ובזה שניתן התורה בז' סיון כלו הארבעים יום בששה עשר בתמוז, שזה כבר אחר חצי החודש, שאז יש תגבורת הסטרא אחרא, ועשו מה שעשו ר"ל, ושבר משה את הלוחות. נמצא שעל אף שיצא מה שיצא, ממה שנדחה נתינת התורה ביום אחד, עם כל זה הסכים הקב"ה לדעתו של משה רבינו וכביכול דחה לעוד יום את קבלת התורה.

שכתב המהרש"א שזה שהוא סומך על דברי חכמים, כמו כן צריך ללמוד ענין זה מכל מעמד הר סיני, ממה שהיה בשעת קבלת התורה. דעל יום מתן תורה מצינו בגמרא (שבת פו ע"א) שנחלקו בזה תנאי אי בו' בסיון ניתנה תורה או בו' בסיון. ואסיק רבי יוסי, שהתורה ניתנה בו' בסיון, לפי שיום אחד הוסיף משה מדעתו, דתניא שלשה דברים עשה משה מדעתו, והסכים הקדוש ברוך הוא עמו, הוסיף יום אחד מדעתו, וכו'. ובעבודת ישראל (פר' יתרו ד"ה ובאופן אחר) כתב לבאר הטעם שהוסיף משה יום אחד מדעתו, ולחיבת הקדוש נעתיק לשון קדשו: 'כי משה רבינו ע"ה היה רוצה שנקבל התורה ביום שבת קודש, כי יום קדוש הוא ומרומם ונשא. וכוונתו היה כיון שיקבלו ישראל את התורה בקדושה הנפלאה זאת, ישמרו ויקיימו אותה לעולם ולעולמי עולמים.

אבל האמת לא עמד על אמיתת דעת הבורא ב"ה, כי לא יראני האדם וחי, ולא מחשבותי מחשבותיכם, כי הקב"ה רצה לתת התורה ביום ו' מימי החול, כדי שתתקדש החול גם כן, ואז לא יהיה ירידה בשום אופן. וראיה לדבר מצינו, כי לפי דעת משה שהוסיף יום אחד, ממילא כלו מ' יום בששה עשר בתמוז, ואז עשו מה שעשו רח"ל. כי אחר חצי החודש הוא תגבורת סט"א רח"ל. אבל לפי דעת השי"ת היה כלה חשבון ארבעים יום בט"ו לחודש, דקיימא סיהרא בשלימותא, ואין כח לחיצונים. ואפשר שלא באו לידי מעשה הידוע. ומחמת שאי אפשר לאדם להשיג רצון הבורא ב"ה עד תכליתו, ותחסרהו מעט מאלהים, ודרשו רז"ל (נדרים לח ע"א) על משה רבינו ע"ה. ממילא שלא הבין תכלית רצון הבורא ב"ה, ורצה כנ"ל גם כן לתוספת קדושה לקבל התורה ביום הקדוש מכל הזמנים, ומבורך מכל הימים והבן'. ע"כ לשונו הקדוש. והנה לפי זה צריך להבין אם כן למה הסכים הקב"ה על ידו, הלא מחשבת הבורא היה לתועלת גדולה יותר, שעל ידי זה יתקדש ימי החול, ואז לא היו באין לאותו מעשה. אכן המכוון בזה, דמאחר שמשה רבינו הוסיף יום אחד, הסכים גם הקב"ה לדעתו, וכל

שיעור דרשות הדרן

האדמו"ר
מקאז'ניץ

הסעיפים וזה הגרוע מכל, ולזה אמרה אם כן למה זה אנכי. אבל כשאר שמעה שזה שני בניו והבינה שזה פורש לצדקו וזה פורש לרשעו, שוב אין זה פוסח על שני הסעיפים, נרגעה רוחה].

נמצא שיש בשבירת הלוחות תועלת גדולה אל התורה והקדושה, שלהורות נתן בליבנו שלא נפסח על שני הסעיפים, אלא נהיה חזקים ואיתנים בשמירת התורה והמצות. ואם עושים העגל אין מקום להלוחות, נמצא שבשבירת הלוחות הסכים הקב"ה על ידו, להבינו ב' עניינים, על אמונת הצדיקים בשלימות, שגם הקב"ה הסכים על ידו של משה רבינו. וגם שמזה נשכיל ונבין בסיום ספר תורה לא להיות פוסח על שני הסעיפים. והאמונת החכמים גופא צריך האדם להיות באמונת צדיקים שלימה, ולא רק לפעמים. ומצינו שחכמים הם כמו ספרי תורה כמובא בגמרא (מכות כב:) 'אמר רבא כמה טפשאי אינשי, דקיימי מקמי ספר תורה, ולא קיימי מקמי גברא רבא'. ואם כן צריך להיות אמונת חכמים בלי שום פקפוק, כמו שאסור להיות פוסח על שני הסעיפים בתורה.

ואלו השני דברים אלו שעשה משה מדעתו, והסכים הקב"ה לדעתו. שהוסיף יום אחד מדעתו, שהוא להורות על כח החכמים. ושבר הלוחות, כדי ללמדנו שלא לפסוח על ב' הסעיפים. ושניהם יחד יש ללמוד מ'סיני', המורה דרך החיים לכל איש מישראל להיות בענוה ובשפלות הרוח, וממילא יתבטל ביטול גמור אל הצדיקים, והוא יסוד קיום התורה ושמירת המצות בשלימות, וכדברי זקה"ק בעבודת ישראל ונועם אלימלך.

ובזה יבואר היטב סמיכות הגמרא בהוריות, שפתחו על אודות ענוותנותא של רבי, וממשיך ומונה מעלת הענוה שנמצא ביה ברבי יוסף, לפי שהכל דבר אחד, להגדיל מעלת מידת הענוה. ולזה אמרו שרב יוסף היה סיני, והיינו ענוה. ופסקו בגמרא סיני עדיף. דכשארם רוצה לדעת דרך בקבלת התורה, הוא צריך את ענין הענוה, ולא לסמוך על שמועותיו כמו

והנראה להוסיף עוד דהנה מצינו על הפסוק (דברים לד יב) 'ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל', פירש רש"י לעיני כל ישראל, שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם, שנאמר (דברים ט ז) 'ואשברם לעיניכם', והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר (שמות לד א) 'אשר שברת', יישר כחך ששברת (שבת פז ע"א). ומקשה אא"ז זצוק"ל בספרו עבודת אלעזר שיש לתמוה וכי מהו הטוב כל כך שעשה בזה משה ששבר הלוחות, עד שהקב"ה בעצמו כביכול אמר לו יישר כחך. עוד יש לתמוה דהרי מצינו בכל מקום שצריך לסיים בדבר טוב, והכי נמי אמרינן (ברכות לא.) מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהן בדברי שבח ותנחומין. ואם כן למה מסיימים את כל התורה כולה בשבירת הלוחות.

אלא שהתורה באה ללמדנו בסיום התורה, שהדבר הגרוע ביותר כאשר האדם פוסח על שתי הסעיפים, שאם אדם יודע שאינו עושה טוב אז הוא יכול לבוא לידי תשובה. מה שאין כן כשהוא פוסח על שתי סעיפים, אין לו ח"ו תקנה, משום שהוא חושב בדעתו שהוא טוב. ולכן כשראה משה שעשו את העגל שזה עבודה זרה, ואמרו (שמות לב ה) 'חג לה' מחר', שרצו להכניסו לתוך הקדושה, באמרם חג לה', דבר זה כבר לא היה יכול לסבול, ואשר על כן מיד שבר את הלוחות. וכמאמר אליהו (מלכים א' יח כא) עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. לפי שלזה הפוסח על שני הסעיפים אין לו תקנה.

[ובדרך זה ביאר גם את טענת רבקה שכשהרגישה (בראשית כה כב) 'ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי, ותלך לדרש את ה'. ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו'. וצריך ביאור מאחר שנתרוצצו הבנים בקרבה, במה נרגעה רוחה במה שאמר לה שיש לה שני גוים. אלא דפירש"י ויתרוצצו, לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר, יעקב רץ ומפרכס לצאת. עוברת על פתחי עבודת אלילים, עשו מפרכס לצאת. והנה מתחילה סברה שזה עובר אחד והיה פוסח על שני

שער

דרשות הדרן

האדמו"ר
מקאז'ניץ

משום שהרי רב יוסף חלה ושכח תלמודו (כדאיתא נדרים מא:) ואמרו חז"ל (ברכות ה:) 'הזהרו בזקן ששכח תלמודו', והביאו ראיה מזה ששברי לוחות מונחים בארון. ולכן שמח רב יוסף דוקא בעצרת שאז ניתנו לוחות ראשונות, שלבסוף נשברו, ואף על פי כן אנו עושים אותו יו"ט, להראות שלוחות הראשונות הם עיקר החשיבות. וזה היה חיזוק גדול לרב יוסף שאף על פי ששכח תלמודו, אבל עדיין הוא לא כמו כל יוסף בשוק, וזה למד דייקא מ'האי יומא', ע"כ תירוצו. ולדרכינו מתורץ היטב שבאמת על 'היום' הוא שמח, כמו שהסברנו על קביעות בו' סיון וגם אחר כך על שבירתן, והשמחה הוא שמכאן למדנו כח החכמים, והאמונה בהם ובמשנתם בלי פקפוק. ולכן דוקא רב יוסף העניו הנמשל לסיני, דמסיני ראינו אליו גם בענין הענוה, וגם בענין זקן ששכח תלמודו. נמצא שענין זה גופא נלמד מסיני, שתלמידי כחמים אפילו שהזקינו ושכחו, צריך לכבדם. וזה נלמד מסיני שאז נתנו הלוחות הראשונות אשר נשברו, וזה לימוד לכל הדורות שצריך להמשיך כן, ועל ידי כן יוכלו לבוא לידי קיום התורה.

שלמדנו מסיני, כמובא במהרש"א, אלא על שמועות ששמע מהחכמים. וגם צריך ללמוד מסיני אמונת חכמים, כפי שרואים שהסכים הקב"ה על ידו. ועל פי זה יתורץ למה אנו עושים את חג מתן תורתנו בחודש סיון, שאז ניתנו לוחות ראשונות, והרי לוחות הראשונות נשברו. ולא ביום הכיפורים, שאז ניתנו לוחות שניות שהתקיימו. אך דייקא מיום מתן תורה ביום ו' סיון ודחייתו לז' סיון משבירת אותן הלוחות למדנו קיום התורה, שבא ללמדנו כח החכמים. ובזה יובן הא דאיתא בגמרא (פסחים סח:) רב יוסף אמר בשבועות שישחטו לו עיגלא תילתא, ואמר אי לאו האי יומא דקא גרים [שזה חג שבועות], כמה יוסף איכא בשוקא. ופלא הוא, וכי רב יוסף השתבח בתורתו, והרי אמר רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא, וביארנו שהוא בחינת סיני לפי שהוא היה עניו. ומהו שאמר אי לאו האי יומא דקא גרים. עוד יש להבין לשמחה מה זו עושה דייקא אי לאו האי יומא, היינו ששמח 'ביום' ההוא דוקא, הרי השמחה הוא בתורה הקדושה, ולמה תלה השמחה באותו יום דייקא. והסביר אא"ז וקיני זצוק"ל בעבודת אלעזר דהטעם

הרב ישראל שלמה פרישוואסער

רב ואב"ד קהילת סאסוב וראש ישיבת חיי עולם לונדון יצ"ו

מביט לצדדים ואפילו לנגדו לא היה מביט. ואיתא שם שרב יוסף ורב ששת גם כן רצו לנהוג בהנהגה זו, ולא יכלו לעמוד בה, וסימאו את עיניהם מגודל מסירות נפשם לשמירת העיניים. ועל זה אמר הרה"ק מסאסוב זיע"א להמליץ מה שאמרו בגמרא (ברכות כ:) 'כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה', והיינו כל שישנו בשמירת עיניו, זוכה לזכירת התורה. ורב יוסף כיון שמסר נפשו על זה באופן מופלג כזה, לכך זכה לדרגה כזו שהיו סדורין לו

בשלהי מסכת הוריות איתא דרב יוסף קראו לו סיני, וברש"י כתב הטעם מפני שהיו משניות וברייתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני יעו"ש. ושמעתי לבאר בשם הרה"ק ר' משה לייב מסאסוב זיע"א בטעם הדבר שזכה רב יוסף לזה, שהוא משום מסירות נפשו לשמירת העיניים, וכמו דאיתא בתשובות הגאונים (הובא בר"ן קידושין לא, שיערי תשובה קע"ח) שרב היו לו עשרה מילי דחסידותא, ואחד מהם היה שלא היה

שער דרשות הדרן

הרב ישראל
שלמה
פרישוואסער

משניות וברייתות כנתינתן מהר סיני.

ויתכן להוסיף בזה על פי דברי השם משמואל (פרשת מקץ שנת תרע"ו ותר"פ) שהביא בשם האריז"ל דקליפת מצרים היא שכחה עי"ש. ויש דוגמאות רבות לזה בתורה, וכגון במכות מצרים שבכל מכה ומכה אמרו לשלוח את ישראל, ותיכף אחר שחלפה המכה חזר בו פרעה והקשה את לבו, והיינו מחמת שלא זכר את עומק הכאב שבמכה, וזה מה שגרם לו להקשות את לבו פעם אחר פעם, וכן גבי שר המשקים נאמר: 'ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו', וכן בריש פרשת שמות נאמר: 'ויקם מלך חדש על מצריים אשר לא ידע את יוסף', וכל אלו הם מכוח קליפת מצרים שהיא השכחה!

ועל פי דברי הרה"ק מסאסוב זצ"ל הנ"ל יש לבאר הענין, דמשום שמצרים היתה נגועה באופן מיוחד בטומאת עריות, וכמו שכתב במהר"ל (גבורות ה' פ"ד) בהרחבה, שמצרים היתה ערות הארץ, וסמל הטומאה והזנות, ויש לבאר דלכך הייתה קליפתם קליפת השכחה, כיון שהיו היפך הקדושה. וכן יש לבאר בזה מאמר הכתוב (שמות יג א) 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים', היינו דעל ידי יציאת ישראל ממצרים, נגרם להם זכרון, דעל ידי יציאתם דייקא הגיעו לדרגה זו של 'זכור'. כן יבואר לפי זה גם כן הפסוק (במדבר טו ז): 'למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי והייתם קדושים לאלוקיכם', שעל ידי הקדושה דייקא אפשר לבוא לידי זכרון המצוות והתורה.

והנה זכירת התורה על ידי שמירת העיניים היא

דרגה נפלאה, וצריכים אנו לטכס עצות איך להגיע לדרגה נוראה זו, שהרי אפילו האמוראים הקדושים רב יוסף ורב ששת לא יכלו להגיע לדרגה זו, עד שמסרו נפשם עליה לסמאות את עיניהם. והנראה בזה על פי מה שכתב בראשית חכמה (שער הקדושה פ"ח טהרת הקודש מאמר קדושת העיניים פ"ו) שהתיקון לפגם העיניים הוא על ידי הבטה בדברים שבקדושה שזה מביא לקדושת עיניים, ועל פי זה יש לבאר מה שבעת מעשה דאשת פוטיפה, נראתה ליוסף דמות דיוקנו של אביו בחלון, וכמבואר בגמרא (סוטה לו:), ולפי דברי הראשית חכמה יבואר דהוא משום שראה יוסף את אשת פוטיפה המשדלתו לדבר עבירה, והתיקון לזה היה על ידי זה שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו, שזהו התיקון לפגם עיניים כמו שנתבאר. ובספה"ק מבואר דראיית נר חנוכה הוא גם כן תיקון לפגם העיניים, וכמו ראיית פני צדיק, ועל כן בפסוק זה המלמד מעלת תיקון העיניים על ידי ראיית יעקב, נרמז גם כן נר חנוכה, וכמבואר בספרים שחל"ן ר"ת להדליק נר חנוכה.

והנה גם ראיית אותיות קדושות הוא בכלל ראיית דברים שבקדושה לתקן פגם העיניים, ובפרדס רימונים (שער האותיות) כתב: 'במה בדברים שבכתב שאין אתה רשאי לאמרה על פה', היינו כדי שיוכח על ידי ראיית האותיות לקדש העיניים, ואותיות התורה משפיעות קדושה על העיניים. (ולכאורה לפי זה בסומא ליכא איסור לומר על פה, וצריך עיון מדברי התוספות ב"ק ג:).

אכן מלפנים היה איסור לכתוב תורה שבעל פה, והתירו האיסור משום שהתחילה תורה להשתכח

1. ויש בנותן טעם להוסיף בזה מדברי השער יששכר ממונקאטש זצ"ל (מאמרי חודש אדר מאמר ימי ששון אות כה) השייכים לענינו, וז"ל: 'אולם כנראה רמז עפ"י הנודע כי שר של שכחה מס שמו, וע"ז פי' בליקוטי הש"ס להאריז"ל עמ"ש רז"ל בחגיגה, אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה פעמים ואחד, היינו שהוא יותר ממאה שהוא גימטריא מ"ס, על כן אינו שוכח עוד, עכד"ת. והנה העיקר הוא לישראל הזכור"ן, למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי, ואזהרת הכתוב פן תשכח וכו', ועוד במצרים רצו להגביר על ישראל ח"ו כוח השכחה אשר ישכחו עמם ומולדתם האבות הק', ועי"ז יהיו נטמעים בטומאת אומת מצרים ר"ל, ובוה"ל רמזו מ"ש שם בפ' שמות וישמחו עליו שרי מסי"ם [כוחו של השר מ"ס], למען ענותו בסבלותם [ועי"ז יהיו ממילא נכנעים תחת ידם וסבלותם, כאשר ישכחו קדושת לאומתם ובית אבותם], וע"כ בצאתם מארץ מצרים נאמר בפ' בא והיה היום הזה לכם לזכור"ן כי בו יצא"ת ממצרים, ולשון זה של זכור"ן נאמר רק על חג זה דיציאת מצרים [שרצו להגביר השרי מסי"ם כנזכר] עכ"ל.

שער

דרשות הדרן

הרב ישראל

שלמה

פרישוואסער

שיקראו האותיות הקדושות יתקנו בזה פגימות העין, וממילא על ידי זה יזכו לזכרון.
ולפי זה יש לומר בדרך הלצה קצת מה שנדפס בגמרא בסוף המסכת לומר הדרן עלך ויועיל לשכחה, דהיינו שזהו תפלה ובקשה שהודה והדרה של תורה [המרומז בעוז והדר לבושה דקאי על תורה] עלן - תשרה עלינו, ויש להוסיף שאם נזכה שהדרה של תורה יהא בתוכינו, אז נזכה שיתקדש הגוף שלנו ויתקדשו העיניים, ועל ידי זה נזכה שלא לשכוח תורתנו הקדושה, והיינו שיועיל לשכחה, רצה לומר שלא ישלוט בנו שכחה.

וכמבואר בגמרא (גיטין ס.), ונמצא שבזמן התנאים והאמוראים לא היה להם זה הסגולה של ראיית אותיות דקדושה של תורה שבעל פה, אכן עכשיו אחר שהתירו חכמים ונכתבה כל התורה שבעל פה, הרי יש בידינו סגולה נפלאה זו שהביא הראשית חכמה, בכדי שנוכל להגיע לדרגות בשמירת העיניים, וממילא על ידי זה לזכרון התורה.

ולפי זה יש לבאר גם מה שהתירו חז"ל לכתוב את התורה שבעל פה, כשראו שהתורה משתכחת, שלא היה זה רק ענין מעשי שעל ידי שהדברים כתובים לא ישתכחו, אלא גם ענין סגולי היה בזה, שעל ידי

הרב דן בלמברג

רו"כ ישראל ושמשון דמנהטן

הרשב"ם (בבא בתרא לב.), וז"ל: 'מכלל דבכולי גמרא הלכה כרבה ולא כרב יוסף'. ע"כ. ותירץ מרן החזו"א בפשטות שאמנם כל זמן שנחלקו רבה ורב יוסף, היה הלכה כרבה, אלא אם כן הביא רב יוסף מימרא מפורשת כמותו, שאז וודאי הלכה כמותו, וודאי הודה רבה לדבריו שהרי משנה ערוכה הביא לפניו. וזה היה כוחו של רב יוסף שמתוך שהיתה לו משנתו סדורה לפניו, יכול היה להכריע בהרבה מקומות מתוך משנה מפורשת. אמנם כאשר לא היה לו לרב יוסף להביא משנה או ברייתא סדורים לו לפניו, כי אז אין כוחו של רב יוסף עדיפא מדרבה, ולכן קיימא לן בכל שאר המקומות שהלכה כרבה. שהרי עוקר הרים בסברא היה, ומכל מקום פסקה הגמרא שסיני עדיף שכן יש לפשוט את רוב הספיקות מתוך משנה או ברייתא סדורים.

ובזה יש גם לבאר ההיא מעשה ברב יצחק שעזב את רבו והלך ללמוד בגמרא אחרת, כמו שמובא

נהגו לקשור בדרשת ההדרן בין סוגיות המסכת, והנה בסוף מסכת זו עסקו חז"ל (הוריות יד.) גבי האיבעיא של סיני ועוקר הרים, וז"ל: 'אמר רבי יוחנן פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, חד אמר סיני עדיף, וחד אמר עוקר הרים עדיף. רב יוסף סיני, רבה עוקר הרים, שלחו לתמן איזה מהם קודם שלחו להו סיני עדיף, דאמר מר הכל צריכין למרי חטיא'. וביאר שם רש"י מהו סיני, ומהו עוקר הרים, וז"ל: 'סיני עדיף - מי משנה משנה וברייתא סדורין לו כנתינתן מהר סיני וחד אמר עוקר הרים - דחריף ומפולפל בתורה אף על פי שאין משנה וברייתא סדורין לו כל כך'. ע"כ. והוכרעה שאלה זו בגמרא שסיני עדיף.

והנה הובאה בפני מרן החזו"א שאלה בענין זה, שהרי עוד אמרו ז"ל (שם) שרב יוסף היה סיני ואילו רבה היה עוקר הרים, ועל פי מה שהוכרע שם בגמרא היה צריך להיות הלכה תמיד כמו רב יוסף ולא כמו רבה, וקיימא לן שהלכה כרבה מרב יוסף, וכמו שכתב

שער

דרשות הדרן

הרב דן בלמברג

הדבר שדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, וסדנא דארעא דתלמודא - חד הוא. והיות שנתברר מהו גדר סיני, ומה טעם עדיפא סיני על עוקר הרים, אם כן ניזיל לסוגיית ירושה בשררה וברבנות, שנשנתה בדף יא: שאם בנו של הכהן ראוי ממנים אותו תחתיו ויש לו דין קדימה מטעם ירושה. והנה כתב הרמב"ם בדיני סמיכה (הלכות סנהדרין פ"ד ה"ח) שאף שרוצים למנות דיין ומורה לדבר יחיד, מכל מקום כל זה בתנאי שהוא בקי בשאר הדברים, וז"ל: 'ויש להן למנות כל מי שירצו לדברים יחידים, והוא שיהיה ראוי לכל הדברים, כיצד חכם מופלא שראוי להורות לכל התורה כולה יש לבית דין לסמוך אותו וליתן לו רשות לדון ולא להורות באיסור והיתר, או יתנו לו רשות באיסור והיתר ולא לדון דיני ממונות, או יתנו רשות לזה ולזה אבל לא לדון דיני קנסות, או לדון דיני קנסות אבל לא להתיר בכורות במומין, או יתנו לו רשות להתיר נדרים בלבד או לראות כתמים וכן כל כיוצא בהן'. ע"כ. הרי שאף כדי שיוכל להורות לדברים יחידים כמו איסור והיתר, בעי ידיעה בחו"מ, ובשאר הדברים, והוא על דרך שביארנו לעיל.

אמנם לא רק בענין משפטי הדינים כך הוא הדבר, אלא אף קיום מצוות התורה כמו נזיקין וקדשים קשורות זו בזו, שהרי שניהם מאיתו יתברך נתנו לנו, ודרכם אנו עושים רצונו יתברך. אלא שאף בהם יש דיני קדימה וכמו שכתב ברא"ש ריש פאה כתב כי הקב"ה חפץ יותר במצוות שייעשה בהם גם רצון הבריות מאשר במצוות שבין אדם לקונו, ונראה לומר שכוונתו שכל המצוות כולם הם רצונו יתברך, אלא שבמצוות שבין אדם לחברו יש גם רצון הבריות ומשום זה חפץ הקב"ה יותר מהם.

בגמרא (זבחים צו:), וז"ל: 'רב יצחק בר יהודה הוה רגיל [ללמוד משנתו] קמיה דרמי בר חמא, שבקיה ואזיל לרב ששת. יומא חד פגע ביה [ברמי בר חמא], אמר ליה אלקפטא נקטן ריחא אתי לה ליד [משל הוא שאומרים על אנשים בעלי גאווה ששוהים אצל השררה, וכי משום ששוהה אתה אצל השררה נעשית אתה בעצמך כשררה] משום דאזלת לך לקמיה דרב ששת הוית לך כי רב ששת [וכי משום שהלכת ללמוד אצל רב ששת נעשית אתה בעצמך כמו רב ששת] א"ל לאו מש"ה, מר כי בעינא מילתא פשיט לי מסברא, כי משכחנא מתניתא פרכא לה [שכן ישנה משנה ערוכה נגד סברא], רב ששת כי בעינא מילתא מיניה פשיט לי ממתניתא, דכי נמי משכחת מתניתא ופרכא, מתניתא ומתניתא היא'. ע"כ. הרי שבוודאי בקיאות עדיפא כיון שפושטים הספיקות ממתניתין. ומסוגיא זו נמשיך לסוגיית איזהו תלמיד חכם שנשנתה בדף יג. גבי דין קדימת ממזר ת"ח לכהן ע"ה. וראוי לברר מהו גדר ת"ח. וכתב בשו"ע (יו"ד סימן רמ"ג ס"ב), בגדר תלמיד חכם, וז"ל: 'ואין חילוק בין שהוא תופס ישיבה או לא, רק שהוא מוחזק לת"ח בדורו שיודע לישא וליתן בתורה, ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים'. הרי שגם להלכה נפסק שצריך להיות בקי בבחינת סיני ברוב מקומות התלמוד, בשביל שיהיה נקרא תלמיד חכם. ומה שאמרו ברוב מקומות הש"ס, הטעם הוא כיון שהידיעות בענייני נזיקין, מועילות להבנת ענייני קדשים וכן להיפך. ועל ידי שיודע רוב מקומות הש"ס ובקי בהם, הרי הוא בקי בכל התורה כולה, ואף שלמראה עיניים נראה לכאורה שאין קשר בין חלק תורה אחד למשנהו, מכל מקום בעת הלימוד מתברר

שער

דרשות הדרן

הרב דן בלמברג

הרב צבי ויספיש

ראש ישיבת הר"ן

לקשור סוף סדר נזיקין עם תחילת סדר קדשים

זכרם המה שמם מחית לעולם ועד', היינו שהאויב ששנא אותנו, נמחה שמו לעד, ולכן אמר לו ר' יהודה אף שהם כבר אינם חיים ושנאתם אבדה, מכל מקום כיוון ששנאתם היתה אז לכן 'שמם מחית לעולם ועד' ונאמר משום ר' מאיר ר' בכינויו 'אחרים'. אמר ליה [ר' שמעון] הני מלי היכא דאהנו מעשייהו [שהועילו מעשייהם], רבנן לא אהנו מעשייהו [כיון שרצונו של ר' מאיר היה שידיחו את הנשיא, אך לא עלתה בידו] הדר אתני ליה [לאחר מכן שוב אמר ר' יהודה לבנו ר' שמעון מימרא של ר"מ, ואמר] אמרו משום רבי מאיר אילו היה תמורה לא היה קרב. אמר רבא אפילו רבי דענוותנא הוא [ומחל לר' מאיר], תנא אמרו משום ר"מ, אמר ר"מ - לא אמה.

ויש לבאר בסוגיית זו דברים רבים, ראשית מה היה יסוד הויכוח בין ר' יהודה לבנו ר' שמעון. ב' מה טעם אמר ר' יהודה משום ר"מ דווקא דין זה דתמורה, ועוד לאחר שקיבל את דעתו של ר' שמעון בנו, מדוע עדיין לא אמר בשם ר' מאיר ממש, אלא 'משום ר"מ' אמרו'. ויש לבאר מחלוקתם בענין 'לא אהנו ליה מעשייהו', האם אינו חטא כלל, או כיוון שמכל מקום עשה מעשה, אף שלא הועיל לו הרי זה חטא

והנה אמרו בזבחים (ב:) שעולה ששחטה שלא לשמה, אך אמר בפיו לשם עולה, אף שאין עולה לו לשם עולה, מכל מקום אסור לזרוק דמה שלא לשמה, והטעם הוא משום שכתוב (דברים כג כד) 'מוצא שפתיך תשמור ועשית'. מכאן שיש למעשה הדיבור כוח, אף שלא הועיל לו המעשה עצמו. ויש לומר שכך סבר ר' יהודה, ולכן סבר אף שלא הועיל לו לר"מ מה שעשה, מכל מקום חטא הוא בידו.

נהגו ליתן טעם לסדר המסכתות, וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמת המשנה, בטעם הדבר שסדר קדשים הוא אחר סדר נזיקין, וז"ל: 'וקבע אחרי סדר נזיקין סדר קדשים, ואחריו סדר טהרות, לפי שכך הוא סדר הכתוב הקדים דיני קרבנות לפני דיני טומאות וטהרות, לפי שלא התחיל בטהרות אלא מן ויהי ביום השמיני'.

ויש לבאר בהקדם דברי הגמרא בסוף הוריות (ג:) שלאחר שר' מאיר שאל את הנשיא רשב"ג בעוקצין, בכדי להראות שאין הוא ראוי להיות נשיא, גזר עליו רשב"ג שיהיו מכנים אותו בשם אחרים, וז"ל הגמרא: 'אמר להן רבן שמעון בן גמליאל ניעיילינהו, [נכניסהו לבית המדרש] מיהו ניקנסינהו דלא נימרו שמעתא משמייהו. אסיקו לרבי מאיר [הורידו את שמו של ר' מאיר, לכינויו] אחרים וכו'. ולאחר מכן מספרת הגמרא שר' יהודה הנשיא בנו של רשב"ג למד תורה עם בנו ר' שמעון, והזכיר את ר' מאיר בכינויו 'אחרים', ור' שמעון חלק על אביו בענין זה, וז"ל הגמרא: 'מתני ליה רבי לרבן שמעון בריה, 'אחרים' אומרים אילו היה תמורה לא היה קרב. אמר לו [ר' שמעון בנו של ר' יהודה - לר' יהודה] מי הם הללו שמימיהם אנו שותים ושמותם אין אנו מזכירים. אמר ליה ר' יהודה] בני אדם שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך [היינו רשב"ג אביו של ר' יהודה הנשיא]. אמר ליה [ר' שמעון בנו] גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה [קהלת טו] [וכוונתו, כיוון שהם אינם חיים כבר הרי אין תועלת בשנאתם, לכן א"צ להמשיך לקנוס אותם], אמר ליה [ר' יהודה] האויב תמו חרבות לנצח [תהלים טו] [ומבארים המפרשים שם את המשך הפסוק 'אבד

שער

דרשות הדרן

הרב צבי ויספיש

תורה מפיו. ואמרו בתוספות (סוטה יב.) שהטעם שקראו לו אחרים הוא משום שנענש על כך שלמד תורה מאלישע בן אבויה.

הרי שבזה אמר ר' יהודה לר' שמעון בנו, אם ר' מאיר דורש ומדייק תיבת 'הוא' או 'הם', הרי שהיה אסור לו ללמוד מאלישע בן אבויה, אף שלא אהנו ליה מעשייהו וכמו שאמרו ז"ל שתוכו אכל קליפתו זרק ולא הושפע ממנו כלל. מכל מקום אמרו בתוספות שנענש על כך. אם כן הטעם שאין אומרים בשמו הוא 'אף על פי' שלא אהנו ליה מעשייהו. והנה בתחילת מסכת זבחים איתא שכל הזבחים שנשחטו שלא לשמם כשרים - היינו דלא אהנו ליה מעשייהו, ולכן כשרים. כתשובת ר' שמעון לר' יהודה אביו, ויש לומר שאולי לזה הטעם נסמכה מסכת הוריות למסכת זבחים, ולזה הטעם שבו לקרוא לר' מאיר בשמו. כיוון שאם לא אהנו ליה מעשייהו אין בזה חטא כלל.

אמנם ר' שמעון סבר שר' מאיר לשיטתו סובר שבלא אהנו ליה מעשייהו, אין בידו אפילו חטא. לכן חלק על אביו, אמנם אף שר' יהודה קיבל את דבריו, מכל מקום עדיין גם לשיטת ר"מ חטא כלשהוא בוודאי בידו. ולכן אמר ר' יהודה משום ר"מ שאילו היה הכבש האחד עשר נעשה תמורה לכבש העשירי, והיינו שאהנו ליה מעשייהו, מכל מקום לא היה קרב, כיון שכתוב 'לא תפדה קודש הם', הם ולא תמורתם (ע"פ הרע"ב שם). והנה לולא שהיה כתוב 'הם', היה קרב. הרי שכל דין זה של תמורה ילפינן מדיוק תיבת 'הם' בפסוק. ובכך רצה ר' יהודה לרמוז לר' שמעון, דאף שלא אהנו ליה מעשייהו, מכל מקום חטא כלשהוא וודאי יש בידו, שהרי אמרו ז"ל שהיה אסור לו לר' מאיר ללמוד תורה מאלישע בן אבויה, שנאמר (מלאכי ב ז) 'כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, וילפינן בחגיגה (טו:) מדיוק תיבת 'הוא' שרק אם 'הוא' דומה למלאך יבקשו

הרב מיכאל סודוצקין

רו"כ הדעה והדיבור ובעמח"ס יש אם למקרא

היה, עיי"ש. וצריך ביאור במה שכתב 'ראש ישיבה היה, דמה בא להשמיענו, ומה אכפת לן בזה דהיה ראש ישיבה לענין הק מילתא, והדברים צריכים ביאור. ויעוין בשו"ע (או"ח סימן תקנ"א) לגבי איסור אכילת בשר ושתיית יין בשבוע שחל בו תשעה באב, שכתב המחבר ז"ל: 'ובסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכתא וסעודת אירוסין, אוכלים בשר ושותים יין כל השייכים לסעודה, אבל יש לצמצם שלא להוסיף, עיי"ש. ובמג"א (אות ל"ה) כתב ז"ל: 'ובסיום מסכתא אף מי שלא למד עמהם יכול לאכול עמהם משום קורבה או ריעות, דהא אמר אביי תיתי לי דכי

אמרו ז"ל בשלהי מסכת הוריות (יד:): 'מלך רבה עשרין ותרתין שנין, והדר מלך רב יוסף, וכל שני דמלך רבה, רב יוסף אפילו אומנא לביתה לא חליף, אביי ורבי זירא זירא ורבה בר מתנה הוו יתבי והוו צריכי רישא, אמרי כל דאמר מלתא ולא מפריך להוי רישא דכולהו איפריך דאביי לא איפריך, חזייה רבה לאביי דגבה רישא א"ל נחמני פתח, עיי"ש. הנה בעיקר הק ענינא דסיום מסכתא עיין בהסוגיא דשבת (קיה:): 'ואמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא עבידנא יומא טבא לרבנן. ופירש"י ז"ל: 'עבידנא יומא טבא לרבנן, לתלמידים. ראש ישיבה

שער

דרשות הדרן

הרב מיכאל
סודוצקין

מאי נעביד, מר לאו אורחיה, אנא טרידנא בגירסאי אינהו לא משגחי ואי אקני להו פיתא בסלא, כיון דאי בעו לה מינאי ולא אפשר ליתבה נהלייהו בטיל שיתוף, דתניא אחד מבני מבוי שביקש יין ושמן ולא נתנו לו בטל השתוף, ע"כ. ויעוי"ש בפירש"י ז"ל: 'כיון דאי בעו מינאי, אם אחד מהן היה צריך לאכול מן השיתוף, והיה שואלו ממני אין יכולת בידי לוותר משלי בכל שבת, לכך נמצא שאין בלבי להיות בו חלק גמור, ובטל השיתוף', עיי"ש.

ויעוי"ש בחידושי המאירי שכתב ז"ל: 'פירוש פעמים שיבקשו ממני בשבת אחד מהם שהוא צריך לאכול מן השתוף הפת שאני מקנה להם שיאכל בביתו, ואי אפשר ליתנה להם שאין ידי משגת כל כך, ונמצא שאין הזכוי זכוי גמור ואין כאן שתוף', עיי"ש. ומבואר דלא היה ביכולתו של אביי לתת מתנה ולזכות ככר לחם לאנשי המבוי, ובע"כ שהיה עני מרוד דלא היה ביכולתו ליתן מתנה של ככר לחם ולזכות לאנשי המבוי בשיתוף, וצ"ע דבסוגיין מבואר דהיה עושה יומא טבא לרבנן בכל פעם שהיה חד מינייהו מסיים מסכתא [וכיון דהיו ליה מאות תלמידים בוודאי שעשה כן תדיר בכל סיום מסכת של כל חד מינייהו שסיים מסכתא], והדברים צ"ב.

אכן נראה, דהנה יעוין בהסוגיא דכתובות (סה). דאיתא: 'חומא דביתו דאביי אתאי לקמיה דרבא, אמרה ליה פסוק לי מזוני, פסק לה, פסוק לי חמרא, א"ל ידענא ביה בנחמני דלא הוה שתי חמרא, אמרה ליה חיי דמר דהוי משקי ליה בשופרזי כי האי, ופירש"י ז"ל: שופרזי - גביעים ארוכים שקורין מדירני"ש [פליידרין]. כי האי - כמדת אמתו וזרועי, עיי"ש. ומבואר דחומא שהיתה אשת אביי תבעה לאחר שנפטר, שיפסוק לה רבא גם יין למזונות, והסכימה להשבע שאביי היה רגיל להשקותה יין בגביעים גדולים, ואילו רבא חבירו העיד שמימיו לא ראה את אביי שותה יין, והדברים צ"ב בפלוגתתם, ומה שייך שרבא שלא משה ידו מאביי יעיד על דבר שאלמנתו מכחישה בשבועה כנגדו, וצ"ע.

חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא, עבידנא יומא טבא לכולהו רבנן (רמ"מ יש"ש ספ"ז דב"ק). עכ"ל. והיינו דחידש לן דמעובדא דאביי מוכח דמוותר לאכול בשה, אף למי שלא סיים בעצמו מסכתא, דהא אביי עבד יומא טבא 'לכולהו רבנן' [והנה בגמרא דידן הגירסא היא רק 'לרבנן' ולא 'לכולהו רבנן', וכפי הנראה דהוכיח כן מהא דבתחילת דבריו אמר אביי 'צורבא מרבנן', דהיינו יחיד המסיים מסכתא, ואילו אחר כך אמר 'יומא טבא לרבנן', והיינו דלא רק לאותו שסיים במסכתא, כי אם דגם לשאר רבנן], ודו"ק.

ולפי זה יש לפרש בפשטות דזהו כוונת רש"י במה שכתב 'עבידנא יומא טבא לרבנן, לתלמידים. ראש ישיבה היה', דרצה לומר דכיון דהיה ראש ישיבה, עשה סעודה לכל תלמידי הישיבה, ואף מי שלא סיים המסכת, מכל מקום כיון דהם רעיו וחביריו של מי שסיים, מישך שייכא להסעודה, והנפקא מינה לגבי היתר אכילת בשר ושתית יין בשבוע שחל בו תשעה באב, ודו"ק.

אכן נראה דהנה בעיקר הך מילתא דעבד אביי סעודה וימא טבא לרבנן, יעוין ברמ"א (יו"ד סימן רמ"ו) דהוי סעודת מצוה ודינה בבשר וביין, עיי"ש. והנה יעוין בכתובות (קו). דאיתא גבי תלמידיו של אביי: 'כי הוו מיפטרי רבנן מבי אביי ואמרי לה מבי רב פפא ואמרי לה מבי רב אשי, הוו פיישי מאתן רבנן וקרו נפשייהו יתמי דיתמי, עיי"ש. והיינו דלאחר שעזבו רוב תלמידיו ממנו עדיין נשאר מאלהם תלמידים שכינו עצמן יתומי יתומים. [ובמהרש"א ביאר דהיו לו לפחות פי שלושה תלמידים דהיינו כשש מאות, דהנשארים מהם שהיו מאתים כינו עצמן בשם 'יתומי יתומים']. ולפי זה נמצא דאביי דעביד יומא טבא לרבנן, עשה הסעודה לבני הישיבה דהיו מאות תלמידים, ודו"ק.

וצ"ע דהנה יעוין בהסוגיא דעירובין (סה). לגבי דין פת הנצרך לשיתופי מבואות דאיתא: 'אמר ליה רבה בר רב חנן לאביי, מבואה דאית ביה תרי גברי רברבי כרבנן, לא ליהו ביה לא עירוב ולא שיתוף, אמר ליה

שער

דרשות הדרן

הרב מיכאל
סורוצקין

והדר מלך רב יוסף, וכל שני דמלך רבה, רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא חליף, אביי ורבא ורבי זירא ורבה בר מתנה הוּו יתבי והוּו צדיכי רישא, אמרי כל דאמר מלתא ולא מפריך להוּ רישא דכולהו איפריך דאביי לא איפריך, חזייה רבה לאביי דגבה רישא א"ל נחמני פתח, עיי"ש ופירש"י שם ז"ל: 'נחמני פתח - ואמור דרשא, דמשמיא פסקו ליה רבותא אביי קרו ליה נחמני', עיי"ש. ומבואר דלאחר שמת רב יוסף מלך אביי.

והנה בסוטה (מ.) איתא: 'רבי אבהו אימנו רבנן עליה לממנייה ברישא, כיון דחזיה לר' אבא דמן עכו דנפיש ליה בעלי חובות אמר להו איכא רבה', פירש"י ז"ל: 'נפיש עליה חובות - שהיה צריך ללוות. אמר ר' אבהו אית לן רבה - חכם גדול וראוי לישב בראש יותר ממני, כדי שיושיבוהו בראש ונותנין לו מנות ומעשירין אותו, כדי שיהא חשוב וישמעו דבריו, כדתיניא והכהן הגדול מאחיו גדלוהו משל אחיו', והיינו דר' אבהו אמר תלמידיו שימנו את ר' אבא לראש ישיבה כדי שיוכל לפרוע חובותיו, ומשום דמי שהיו מושיבין בראש היו מעשירין אותו חדי שיהיה חשוב וישמעו דבריו, וכ"ה להדיא נמי בהסוגיא דחולין (קלד:), וברש"י שם, עיי"ש.

ואשר לפי זה נראה דכל הנך עובדי דאביי היו בשתי תקופות בחייו, דכל זמן שלא נתמנה ראש ישיבה היה עני מרוד, ומשום הכי היה לו הדרוקן מחמת רעב, וכמו כן הא דאיתא בהסוגיא דעירובין דלא היה ביכולתו לזכות הפת לאנשי המבוי לשיתופי מבואות, היה בזמן שעדיין לא נתמנה לראש ישיבה, דהרי איתא שם דרבה בר רב חנן אמר לאביי דהמבוי של אביי היו דרים בו גם אביי וגם רבה, [ורבה לא זיכה מחמת שלא היה זה כבודו וכדמבואר שם], ומעשה זה היה בזמן כהונתו של רבה שמלך קודם אביי, ומשו"ה לא היה ביכולתו של אביי לזכות מדליה פת לאנשי המבוי, דבאותה עת היה עני מרוד, ופשוט.

ואשר לפי זה אתי שפיר הך עובדא דחומא אשת אביי שבאה לתבוע מזונות של יין, דרבא אמר לה

והנה יעוין בהגהות יעב"ץ ז"ל שכתב ז"ל: 'ידענא ביה בנחמני דלא הוי שתי חמרא, כדאמר רבא בשבת (ל"ג.) ידענא בנחמני דמכפין נפשיה, וחומא שאמרה חיי דמר וכו' אינה הכחשה כי שמא אחר שנחלש אביי היה שותה וזה לא ידע רב'. עכ"ל, והיינו למאי דמבואר בהסוגיא לשבת (קכט.) דשתיית יין רפואה היא למי שנחלש [ולכן מי שמקיז דם דינו שישתה הרבה יין], אמנם יעוין בשיטמ"ק בהסוגיא דכתובות שם שכתב, ז"ל: 'לשון רש"י ז"ל במהדורה קמא בשופריזי כו כי האי - בזרועה הראתה לו כלומר בכוסות גדולים וארוכים כזרוע היה משקה אותי והן אותן כלי זכוכית שקורין מדרג"ש', עכ"ל. ומבואר דהיה משקה אותה ביין ולא היה שותה בעצמו, ובע"כ דכך נהג ליתן לאשתו.

ובאמת בהסוגיא דשבת (ל"ג:) דאיתא: 'תנו רבנן שלשה מיני הדרוקן הן, של עבירה עבה ושל רעב תפות, ושל כשפים דק וכו', אביי חש ביה, אמר רבא ידענא ביה בנחמני דמכפין, ופירש"י ז"ל: 'ידענא ביה - שמחמת רעב בא לו, ואין צריך לחשדו', עיי"ש, והיינו דגם לגבי הך מחלה מעיד רבא על אביי דהיה חולה מחמת רעב שבא לו, והיינו כפי שהעיד לגביו בעובדא של תביעת מזונות של היין של אשתו, ושוב צ"ע וכנ"ל.

ויעוין עוד בהסוגיא דברכות (מב:) דאיתא: 'וכן אמר ריב"ל רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אביי ביו"ט, חזייה דברין אכל כסא וכסא, א"ל לא סבר לה מר להא דריב"ל [דביו"ט פוטרת הברכה של היין שקודם הסעודה, לברכת היין שלאחר הסעודה], א"ל נמלך אנא, ופירש"י ז"ל: 'נמלך אנא - איני רגיל לקבוע סעודה על היין, ומבואר דאביי באמת לא היה רגיל ביין, וצ"ע ממה שהעידה עליו אשתו שהיו רגילים בכוסות גדולות של יין, וצ"ע. [וברבינו חננאל (תענית יז:) פירש דאביי היה כהן, וחשש לדעת המאן דאמר שכהנים אסורים בשתיית יין בזמן הזה שמא יבא אליהו]. והנראה בזה, דהנה יעוין בהסוגיא דשלהי הוריות (יה) דאיתא: 'מלך רבה עשרין ותרתין שני,

שער

דרשות הדרן

הרב מיכאל
סורוצקין

אנא - איני רגיל לקבוע סעודה על היין], ומשום הכי אמר לחומא שאבבי מעודו לא היה נוהג ביין, ודברי שניהם היו נכונים, ורק דרבא העיד על הזמן בה היה עם אבבי שהיה טרם שנעשה ראש ישיבה, ואילו חומא אלמנתו העידה על אותם י"ד שנה שמלך ונעשה ראש ישיבה, דאז כבר העשיר ושפיר היה נותן לה לשותות הרבה כוסות של יין, ודו"ק.

מעתה נראה דזהו הביאור בדברי רש"י דידן שכתב בהא דאבבי היה עושה יומא טבא לרבנן, ולפימ"ש"נ לעיל היה עושה הסעודה למאות מתלמידיו בבשר ויין, ועל זה כתב רש"י: 'עבידנא יומא טבא לרבנן - לתלמידים. ראש ישיבה היה', ונראה דהביאור בזה הוא דהוקשה לרש"י כל הנך קושייתך, דהיאך שייך שיעשה אבבי שהיה עני מרוד סעודת סיום למאות תלמידיו בבשר ויין בשעה שאבבי לא היה ביכולתו לזכות פת לחם לאנשי המבוי, וזהו שכתב רש"י: 'וראש ישיבה היה', דר"ל לאחר שמינוהו לראש ישיבה עליהם והעשירוהו כפי שהיה נהוג באותה העת, באותה תקופה של עשירות היה עושה סעודות גדולות לכל תלמידיו, וכמש"נ.

שאבבי לא טעם יין מימיו, וכמו כן העיד עליו שהיה לו הדרוקן מחמת רעב, והטעם בזה הוא דהרי רבא היה עם אבבי כל זמן חיותו של רב יוסף, וכשמת רב יוסף, ונעשה אבבי ראש ישיבה בפומבדיתא במקומו, שב רבא למחוזא וישב שם עד לאחר שמת אבבי ואז עברה הישיבה למחוזא [וכדמבואר בארוכה בסדר הדורות ערך רבא, עיי"ש], ונמצא דרבא לא חי עם אבבי לאחר שמינו את אבבי לראש ישיבה בפומבדיתא, והכיר אותו קודם זמן זה כאשר שניהם למדו אצל רב יוסף שמלך באותה העת, וא"כ נמצא דהכירו רק מימי עוניו ומרודו. ומה שאין כן חומא דהיתה אשתו השניה של אבבי וכדמבואר בהסוגיא דיבמות (סד:) [דשני בעליה הראשונים נפטר], ולאחר פטירתו של אבבי באה לתבוע מזונות של יין, שפיר אמרה לרבא דהיה משקה אותה בכוסות גדולים של יין, דהרי בהנך י"ד שנה שמלך לאחר פטירת רב יוסף כבר מינוהו לראש ישיבה והעשירוהו, ומשום הכי היה ביכולתו לפרנס את אשתו בהרבה יין, ולא כמו התקופה שקדמה למלכותו, שבה הכירו רבא שהיה עני מרוד [וכדאיתא בגמרא דברכות הנ"ל: 'נמלך

הרב יו"ט ישראל פישל סופר - שרייבער

מג"ש ור"ב ק"ק עבודת ישראל, קאזניץ. מנהטן, נ.י. יצ"ו.

ביסוד מצות אהבת הגר

תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, ע"כ. וכוונת המשנה היא לענין 'להחיותו', דהיינו פדיון שבויים ונתינת צדקה, וכמו שמבואר במשנה (שם). וכן כתב הרמב"ם (פ"ח ממתנות עניים הל' יז): 'היו לפנינו עניים הרבה או שבויים הרבה, ואין בכיס כדי לפרנס או כדי לכסות או כדי לפדות את כולן, מקדימין את הכהן

למה אין הגר קודם לישראל והלא ניתוספה בו

מצות ואהבתם את הגר

תנן בסוף מסכת הוריות (יג.): כהן קודם ללווי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתו, בזמן שכולן שוין, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר

שיער

דרשות הדרן

הרב יו"ט ישראל

פישל סופר -

שרייבער

מתנות עניים ה"י) וז"ל: 'פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים, ועומד בסכנת נפשות, והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על 'לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך', ועל 'לא תעמוד על דם רעך', ועל 'לא ירדנו בפרך לעיניך', וביטל מצות 'פתח תפתח את ירך לו', ומצות 'וחי אחיך עמך', 'ואהבת לרעך כמוך'. עכ"ל. הרי מבואר שהדבר תלוי בחיובי המצוה שבו, ופדיון שבויים קודם לצדקה בגלל ריבוי המצוות שנאמרו בו, ואם כן מטעם זה היה ראוי להקדים את הגר לכל אחד מישראל, משום שנאמרה בו מצוה יתירה של 'ואהבתם את הגר'. והפרי מגדים (או"ח סימן קנה, אשל אברהם סק"ב) הביא בשם המעיל צדקה, שאם יש לפניו ישראל לטעון וגר לטעון, או אפילו ישראל לפרוק וגר לטעון, הגר קודם 'לפי שיש בו עשה יתירה', עיין שם. והגם שנימוקו עמו מדנאמרה בו מצוה יתירה, מכל מקום צ"ע איך מתיישב הדבר עם משנה ערוכה דידן בסוף מסכת הוריות שישראל קודם לגר.

שי' רס"ג שאינו מונה מצות אהבת הגר

ולכאורה מכאן ראיה לשיטת הרס"ג (עשה פב, ועיין הגרי"פ פערלא שם) שאינו מונה מצות אהבת הגר למצוה בפני עצמה, אלא כתב שהמצוה המיוחדת שיש בגר היא 'גרי צדק כאזרח', דהיינו שנתנהג עמו בשוה כאחד מישראל (עיין ויקרא יט לד), אבל כל שאר המצוות שנאמרו בגר אינם אלא כפילות, לומר שהגר נכלל במה שכבר נאמר בישראל, שכל כוונת הכתוב באהבת הגר היא רק שלא נגרע מאהבתו בגלל היותו בן עם נכח, ושנקבלנו לחיק עם ישראל בשלימות, אבל למעשה אין בקיומו שום תוספת ממה שכבר נאמר בכל ישראל 'ואהבת לרעך כמוך'. אכן הרמב"ם הביא מקור לדבריו מהא דמצינו בגמרא בבא מציעא שהמאנה גר עובר בג' לאוין כנ"ל, ולכאורה קשה משם על הרס"ג, וצ"ע. אבל מכל מקום ראיה יש לרס"ג ממשנתו, שלכן גר אינו קודם לישראל משום שלא נאמרה בו שום מצוה

ללו, ולוי לישראל, וישראל לחלל, וחלל לשתוק, ושתוקי לאסופי, ואסופי לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, שהנתין גדל עמנו בקדושה, וגר קודם לעבד משוחרר לפי שהיה בכלל ארור'.

ולכאורה קשה, למה מקומו של הגר למטה בסוף הרשימה, ואינו קודם אלא לעבד משוחרר, הלא נצטוינו בתורה (דברים י ט) 'ואהבתם את הגר', והביאו הרמב"ם (פ"ו מהלכות דעות ה"ד) לאחר שהביא מצות 'ואהבת לרעך כמוך', דהיינו אהבת כל אחד מישראל, והפליג הרמב"ם במצוה זו וז"ל: 'אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצות עשה, אחת מפני שהוא בכלל ריעים ואחת מפני שהוא גר, והתורה אמרה 'ואהבתם את הגר', צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו שנאמר 'ואהבת את ה' אלקיך'. הקב"ה עצמו אוהב גרים שנאמר 'ואוהב גר'. ובספר המצוות (עשה רז) כתב הרמב"ם שמקורו הוא מהא דאיתא בגמרא (בבא מציעא נט:): 'תנו רבנן, המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין, 'וגר לא תונה', 'וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו', 'ולא תונו איש את עמיתו' וגר בכלל עמיתו הוא, ע"כ. ומזה למד הרמב"ם שכמו כן לענין אהבת הגר, שמלבד היותו בכלל ואהבת לרעך, עוד ניתוספה בו מצות ואהבתם את הגר. ואם כן קשה, שלפי זה היה לנו להקדימו לא רק לממזר ולנתין, אלא אף לכל ישראל, שהרי יש בו שתי מצוות עשה.

מצינו שסדר הקדימה תלוי בריבוי המצוות, ודברי

הפמ"ג שגר קודם לפריקה וטעינה

ואין לומר שסדר הקדימה תלוי בקדושה או במעלה, ולא במצוה, שסוף סוף על כולם נצטוינו להחיותם, ורק במקום שיש צורך להקדים אחד על חבירו, אז הדבר תלוי ברמת הקדושה שבהם [וכמו שמוכח מהמשנה]. דלכאורה זה גופא צריך ביאור, שאם יש באחד מהם שתי מצוות הרי חיוב המצוה קודם לכל דבה, ולמה אין חיוב להקדים הגר משום שנאמרו בו ב' מצוות. וראה לשון הרמב"ם לעיל מיניה (בהלכות

שער

דרשות הדרן

הרב יו"ט ישראל
פישל סופר -
שרייבער

שייך להוסיף על זה בגו, אלא בהכרח שכל ההוספה בגר הוא רק 'לחיזוק הדבר' להשוותו לישראל, הגם שלמעשה יש בו ב' מצוות. והאריך שם להוכיח שלא יתכן שאהבת הגר תהיה יותר מאהבת ישראל, עיין שם. אכן נראה דאף אחר כל דבריו עדיין לא תתיישב קושיתנו, דסוף סוף לענין הקדימה היה ראוי להקדים הגר כיון שיש בו ב' מצוות עשה.

יסוד אהבת הגר היא באהבת ה' על שנעשה ישראל מבחירתו

ונראה לומר באופן שונה קצת מדרכו של השאילת יעקב, דאין מצות אהבת הגר רק שיהיה שוה לישראל, לבל נרחיקהו בגלל שנולד נכרי, אלא נצטוינו לאוהבו אהבה שונה ומיוחדת שאין בישראל, כיון שמבחירתו עלה ונכנס בדת ישראל. וכמו שמבואר מלשון הרמב"ם בהל' דעות שם: 'אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצוות עשה' וכו', וכן בספר המצוות שם: 'ואע"פ שהוא נכנס בזה עם ישראל באמרו ואהבת לרעך וכו' אבל מפני שנכנס בתורתנו הוסיף האל אהבה וייחד לו מצוה נוספת'. ע"כ. הרי שלדעת הרמב"ם יסוד מצות אהבת הגר היא לאוהבו אהבה שאינה שייכת בישראל, והיא האהבה על רצונו ובחירתו להצטרף לכלל ישראל, וליטול על עצמו עול תורה ומצוות.

ולכן הוסיף הרמב"ם בהלכות דעות: 'צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו שנאמר ואהבת את ה' אלקיך', ע"כ. וכן הוסיף בספר המצוות: 'וברוב המדרשות בארו שהאל צונו על הגר כמו שצונו על עצמו, אמר ואהבת את ה' אלהיך ואמר ואהבתם את הגר'. ע"כ. וכוונתו לומר, שיסוד המצוה היא אהבת ה', שכיון שבא זה מבחירתו ורצונו לחסות בצל ה' ותורתו, לכן כל מי שאוהב את ה' ממילא עליו לאהוב את מי שבחר בו מרצונו החפשי.

אכן עדיין נראה שבסך הכל אינו עולה על

יתירה, ושוב הדרינו לדרגת המעלה או הקדושה שבו, ולפי דרגת המעלה או הקדושה הריהו אחרי נתין וממוז. ולהרמב"ם אכן קשה, למה לא יוקדם הגר מאחר שיש בו מצות עשה יתירה.

בדברי השאילת יעקב בזה

ומצאתי שכבר עמד בזה הגאון בעל השאילת יעקב (ח"א סימן צ אות ו), והוא מסיק שם שבגר איכא ב' מצוות אחד לגופו ואחד לממונו, דהיכא דכתיב בלמ"ד 'לרעך' היינו מה ששייך לרעך, וכמו שפירשו הרמב"ן והאבן עזרא בפ' קדושים שם, משא"כ בגר ניתוסף 'ואהבתם את הגר' לאהבת גופו, ועיין שם שכתב שבישראל לא בעינן קרא לאהבת גופו, דסברא פשוטה היא מן הטבע דבני איש אחד נחנו. וכתב ראייה לזה ממתניתין דסוף הוריות, שלכן גר אינו קודם לישראל הגם שנאמרו בו ב' מצוות, משום דאהבת גופו כל שכן דאיכא גם בישראל, עיין שם.

עוד בדברי השאילת יעקב שאין כוונת הרמב"ם לתוספת אהבה, אלא שיהיה כישראל

עוד כתב השאילת יעקב (בח"ב סוף סימן ט"ו), שמה שכתב הרמב"ם שהוסיף הקב"ה אהבה על אהבתו אין הכוונה שיאהבו יותר מישראל, אלא שהוסיף בו כדי שיהיה שוה לישראל, ואם אוהבו כישראל מקיים בו שתי מצוות. והעיר שם בדברי התוספות (סנהדרין מה. והערה זו גם הובאה בחידושי מהר"ם שיק שם בשם חתן המחבר), דדריש שם בגמרא מקרא דואהבת לרעך כמוך 'ברור לו מיתה יפה', וכתבו התוספות: 'יש מפרשים משום דלרעך כמוך לא שייך מחיים דחיין קודמין', עכ"ל. וביאר בתורת חיים שם שאי אפשר לאדם לאהוב את חברו כעצמו מחיים, דגופו חביב לו מהעולם כולו, וע"כ כוונת התורה לענין המיתה. והקשה השאילת יעקב א"כ איך שייך להוסיף אהבה בגר, הלא אפילו בישראל כל אהבתו הוא שיברור לו מיתה יפה, ומה

שיעור דרשות הדרן

הרב יו"ט ישראל
פישל סופר -
שרייבער

1. ועיין מנחת חינוך (מצוה סה אות ט) שנסתפק בגר שנתגייר הוא ובניו עמו אם שייך בהם לאו דאונאת הגו, שאם כל יסוד האיסור

ב' מצוות, שהרי כל יסוד המצוה היתירה שבו היא שיש בו אהבה בלב מיוחדת לענין הגירות שבו, אבל לענין ההנהגה למעשה שוה הוא לישראל. ולא דמי ללאו דאונאת הגר דאיתא בגמ' שעובר באונאתו לאו יתירא, דהתם הוי איסור על מעשה מסוים, והרי מעשה זה יש בו לאו יתירא, משא"כ גבי מצות אהבתו, שהמצוה אינה למעשה כלל. ולכן ישראל קודם לגר למצות צדקה ופדיון שבויים, שכיון שבחייב אהבתו אליו שוה הוא לישראל, שוב הדין לכללא שכל המעולה במעלה או בקדושה קודם לחבירו. וכמובן שעדיין צ"ע, שלכאורה דבר חדש הוא לומר ששייך מצות עשה שכל מהותה היא רק להכלילו במצוה אחרת, ואין בה שום קיום במעשה, וצ"ע.

ישראל, ואין במצוה זו שום קיום למעשה, אלא היא מחובות הלבבות. ובדרך אגב שמעין מינה שבדאי לא יהיה פחות מישראל בגלל שנולד נכרי, דאדרבה מעלה היא לו שבא מרצונו להיות ישראל, ושייך בו מצות ואהבת לרעך כמוך. אבל מה שכתב הרמב"ם שהוסיף לו אהבה על אהבתו אין הכוונה שיש בזה נפקא מינא למעשה, שהרי כבר יש בגר את מצות ואהבת לרעך כמוך, שיעשה לחבירו את כל מה שהיה רוצה שיעשו לו, וא"כ כל המצוה בגר היא רק שיאהב את ענין הגירות, דהיינו אדם כזה שנשאו לבו להתקרב אל תחת כנפי השכינה, ושבמעשה יהיה שוה לישראל, הגם שנולד בנכר. וא"כ לא שייך להקדימו לישראל בגלל שיש בו

הרב יחיאל מיכל לנדאו

נשיא מכון ליקוטי ים

חז"ל שסיני עדיף, וז"ל הגמרא: 'אמר רבי יוחנן פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, חד אמר סיני עדיף, וחד אמר עוקר הרים עדיף. רב יוסף סיני, רבה עוקר הרים, שלחו לתמן איזה מהם קודם שלחו להו סיני עדיף, דאמר מר הכל צריכין למרי חטיא'. ולכאורה נראה מכאן שכבר נפסקה והוכרעה

איתא בכמה מקומות בש"ס האיבעיא של סיני, היינו זה שסדורה משנתו בכל מקום, ועוקר הרים, היינו זהו שחריף ביותר לפלפל ולעקור הרים בסברא, היי מינייהו עדיף. והנה בברכות (סד) הכריעו ז"ל שסיני עדיף שכן הכל צריכין למרי חטיא, ונשנתה איבעיא זו גם בהוריות (יד), ולכאורה נראה שגם כאן הכריעו

הוא שלא תיגרר נפשינו אחר טבע האדם להונות את מי אין לו קרובים וגואלים, א"כ אם נתגיירה המשפחה יחד לא שייך בהו איסור זה, עיין שם. ועיין פרמ"ג (באו"ח סימן קנה אשל אברהם ס"ק ב) ובמנחת חינוך (מצוה תלא אות ב) שגר שאביו הוא מישראל אינו נחשב גר לענין אהבת הגר ואונאתו. וכן דנו הפמ"ג והמנ"ח בבן הגר אם עדיין שייכי ביה מצוות אלו, כיון שעדיין אין לו קרובים. ולכאורה לפי דברינו אינו כן, שהרי כתב הרמב"ם שישוד האהבה אליו בגלל שבחר מרצונו להכנס בתורתנו, וזה לא שייך בבן הגר כלל, ואילו בגר שאביו מישראל עדיין שייך בו אהבה זו. (וגם צ"ע במנחת חינוך שבמצוה סה נקט שהמתגייר עם ילדיו לא שייך בהו הטעם דאונאתו קרובה, דנחשב שיש להם קרובים, ואילו במצוה תלא כתב דבן הגר אפילו אחר כמה דורות עדיין נחשב ש"אין לו עוזר באומה" אלא א"כ יש לו צד יחוס בישראל, עיין שם). ועיין במנחת חינוך (מצוה תלא אות א) שדן לענין עבד משוחרר, וגם בזה יש לומר שלדברינו לא שייך בו מצוה זו, שהרי לא בחר מרצונו להיות ישראל, ולא שייך לומר שצוה בו הקב"ה על אהבתו כמו על אהבת עצמו. ואכ"מ להאריך בזה. 2. ובדרך צחות יש לבאר בזה למה שינה בו הכתוב לומר ואהבתם את הגר, ולא בלמ"ד כמו 'לרעך', כי אינו ציווי מעשי שנתנה בו באופן מסוים, אלא שנהבהו בלב, כמו אהבת ה', ועיין בזה.

שער

דרשות הדרן

הרב יחיאל מיכל
לנדאו

אחר הוא, והוא החידוד שתלמידי חכמים מחדדים זה את זה. ע"כ. אך כל זה הוא מי שעיתותיו בידו ותורתו אומנותו, אך מה יעשה האדם ואינו יכול אלא רק לקבוע עיתים לתורה האם ילמד באופן של סיני, או דווקא באופן של עוקר הרים.

ויש לבאר הדבר בהקדם לשון הגמרא בברכות באיבעיא זו, שכן כאן בהוריות האיבעיא הראשונה בענין סיני ועוקר הרים היתה 'מאי עדיף', ואילו בלשון חז"ל שם נאמר 'מאי קדים', וז"ל: 'מדדבה רב יוסף. דרב יוסף סיני, ורבה עוקר הרים. אצטריכא להו שעתא, שלחו להתם סיני ועוקר הרים איזה מהם קודם, שלחו להו סיני קודם, שהכל צריכין למרי חטיא'. ע"כ. הרי שבאיבעיא בברכות לא נחלקו ששניהם הם דרכי הלימוד הנכונות, האיבעיא היתה רק מאי קדים, היינו במה יתחיל האדם את סדר לימודו.

ונמשיך לבאר הענין על פי והנה בספר זיקוקין דנורא על תנא דבי אליהו (דף טו) מביא בשם הריטב"א, ששאלו רבני צרפת על המאמר הזה, האיך אפשר שיהיו דברי בית שמאי ודברי בית הלל אלו ואלו דברי אלהים חיים, הרי זה אוסר וזה מתיר. ותירצו כי כשעלה משה למרום לקבל התורה, נראה לו על כל דבר ודבר מאי טעמא פנים לאיסור, ומאי טעמא פנים להיתר. ושאל להקב"ה על זה ואמר לו הקב"ה שיהיה זה מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה ההכרעה כמותם. והנה וודאי ראה מרע"ה שם מצד אחד את כל התורה בבחינת סיני, ומאידך את כל הסברות והפלפולים כעוקר הרים, וצריך להבין כיצד יכריעו בעתיד חכמי ישראל, האם מכוח סיני או מכוח עוקר הרים, הרי שאף שלאחר שלמד האדם כסיני או כעוקר הרים או כשניהם, עדיין נשארת האיבעיא במהותה, כיצד להכריע, והרי הקב"ה בעצמו מסר ההכרעה לחכמי ישראל.

ויש לומר על פי מה שאמרנו בתחילה, שאמנם על האדם להיות הן סיני והן עוקר הרים, אך תחילת לימודו יהיה ממקום שלבו חפץ, כמו שאמרו ז"ל (עבודה זרה יט.) 'אין אדם לומד תורה אלא ממקום

הלכה זו, אך מהמשך דברי הגמרא עולה תמיהה, שכן הגמרא חוזרת שוב על שאלה זו, ואיננה מכריעה, וז"ל: 'איבעיא להו רבי זירא ורבה בר רב מתנה הי מנייהו עדיף רבי זירא חריף ומקשה, ורבה בר רב מתנה מתון ומסיק', ע"כ. ומבאר שם רש"י שהכוונה היא שרבי זירא היה עוקר הרים, ואילו רבה בר רב מתנה היה סיני, ומסיימת הגמרא בשאלה: 'מאי, תיקו'. ודבר זה אומר דרשני, ראשית שכן הרי לעיל הכריעה כבר הגמרא בענין, ועוד מדוע משאירה הגמרא שאלה זו ללא הכרעה, ומה יעשה האדם החפץ ללמוד, באיזה אופן ילמד, האם באופן של סיני או באופן של עוקר הרים.

אמנם למעשה אין בידנו כל כך הספק וכמו שהביא ביביע אומר (ח"א דברי פתיחה) בשם ר' שלמה קלוגעה, וז"ל: 'וכתב על זה הגרש"ק, לדעתי אין ראייה מהש"ס, שבזמנם לא היו ספרים נדפסים משום הכי סיני עדיף אבל עכשיו אחרי מיעוט חיפוש יכול האדם למצוא מבוקשו, ולא שייך הטעם דהכל צריכים למרי חטייא, לפיכך עוקר הרים עדיף, מפני שהוא מוציא מלבו וז"א למצוא ממילא'. ע"כ. אך עדיין תורה היא וצריך להבין מאי טעמא השאירו זאת חז"ל בתיקו, זאת בעוד שבאותה האיבעיא הן בשאר המסכתות והן במסכת זו נפשטה האיבעיא, ומה רצו ללמדנו בזה. אמנם וודאי הוא הדבר שאין הם ב' דברים נפרדים, אלא אלו ואלו נדרשים הם וכמו שכתב בשל"ה (מסכת שבועות פרק נר מצוה אות ל), וז"ל: 'והא דמשמע בדברי רבותינו ז"ל שנוסף על לימוד התלמוד צריך להיות מפולפל, כדאיתא בחגיגה כל משען לחם אלו בעלי תלמוד, איש מלחמה זה היודע לישא וליתן במלחמתה של תורה. הרי הפלפול נוסף על התלמוד. וכן איתא בבבא בתרא פרק מי שמת עתיר נכסים עתיר פומבי, זה בעל אגדות, עתיר סלעים עתיר תקוע, זהו בעל הפלפול, עתיר משח עתיר כמוס, זהו בעל שמועות, הכל צריכים למארי חטיא, ומאי ניהו - גמרא. ופירש רש"י, סוגיית התלמוד ותירוץ המשניות וברייתא והוא עיקר התלמוד. וממילא פלפול ענין

שער

דרשות הדרן

הרב יחיאל מיכל
לנדאו

אדם לומד תורה אלא במה שלבו חפץ. ע"כ. וכך הוא מבואר גם בזוהר (ז"ח תיקונים ח"ב ע"ז), וז"ל: 'ובגין דא כי אם בתורת ה' חפצו, ואוקמוה רבנן דלית לאתעסקא בר נש באורייתא אלא במה שלבו חפץ. אית שלבו חפץ בסתרי אורייתא בעובדא דבראשית ובמעשה מרכבה, ואית דלא בעי אלא בפשטי דאורייתא. דפשטין אינון מסטרא דעבד ורזין מסטרא דמלכא. אדון. ועבד.'

אם כן נתבאר לנו היטב כמין חומר שענין סיני ועוקר הרים שניהם חשובים, ובשניהם מחוייב האדם, וכל האיבעיא היא רק ענין תחילת הלימוד וכמו"ש ז"ל בברכות, ועל זה נתבאר שבכדי שיגיע האדם לידי ידיעת התורה והיכולת להכריע במשפטי הדינים, אף לאחר שידע כל התורה וסברותיה, הוא רק אם למד באופן שלבו חפץ והביא לו תענוג, ועל זה אמרו ז"ל שלעולם לא ילמד האדם, היינו בתחילת לימודו, אלא במה שלבו חפץ. ועל פי זה יש לבאר שזהו הטעם שבמסכת זו שאלו חז"ל מאי עדיף היינו לגבי מינוי ראש ישיבה, והאיבעיא השניה היא לגבי האופן בו יתחיל האדם את לימודו ובוה באמת נשארו בתיקו כי אין הכרעה כיון שכל אחד צריך ללמוד במה שלבו חפץ.

שלבו חפץ, שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו. ע"כ. וביאר ברבינו יונה (משלי ב ד) טעם הדבר, וז"ל: 'ודעת לנפשך ינעם אמרו חז"ל אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ, שהצלחת הלימוד תלויה בחפץ. ע"כ. וכן כתב החזו"א (קובץ אגרות ח"ג אגרת א), וז"ל: 'הזיווג של החכמה עם האדם, אי אפשר בלא כמיהה ותאבון, דברי תורה חביבין, כח החיבה פותח את המח ואת הלב, לבלוע חכמה בינה ודעת'. ע"כ. ובאגרת יא כתב: 'דאף ישרות הלימוד תלויה בענוג, מתענג הוא המוח על העיון, ומתוך ענוג הוא מוציא משפט אמת'. הרי לנו שבכדי שישג האדם את לימודו, ולא זו בלבד אלא אף שיוכל להכריע בין ההרים הרמים ומשפטי הסוגיות, אינו די שידע את כל התורה כולה כסיני, ואף לא שיראה מאי טעמא פנים לאיסור ומאי טעמא פנים להיתר כעוקר הרים, אלא צריך הוא לסברא ישרה, וזו היא תולדה של הלימוד ממקום שלבו חפץ. והנה אף אם נאמר שכוונת חז"ל שם היא כפשטה שאין אדם למד אלא במקום שלבו חפץ, היינו שלא איירי באופן הלימוד, אלא ממי שלבו חפץ ללמוד הימנו, הרי לנו מבואר בילקוט (תהלים רמז תרי"ד) שהכוונה היא גם באופן הלימוד, וז"ל: 'אמר רבי אין

שער

דרשות הדרן

הרב יחיאל מיכל
לנדאו

שער מעשי אבות

מדור מעשי אבות
ובו שנות חייהם
פעלם חיבוריהם ותלמידיהם
של חכמי הדורות המוזכרים בחיבור זה.

למען יעמדו בפני לומדי הסוגיות
סדר הדורות ויקל עליהם להבין
מאי טעמא פסק מר כדפסק מר,
ומיהו הפוסק האחרון,
והשתלשלות הסוגיא.

מבוא

יוסף מיכאל יוסקוביץ

חכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי שבת פ"א ה"ב), שאדם הלומד תורה יהא בדעתו כאילו בעל השמועה עומד כנגדו, והקפידו לומר דבר בשם אומרו (חולין יח:), ואמרו (אבות פ"ו מ"ו) שעל ידי זה נגאלו ישראל בימי מרדכי ואסתה, ופעמים רבות הדגישו מי הוא זה החכם שאמר מימרא פלונית או אלמונית, ואמרו 'נפקא מינה למירמא דידיה אדידיה' (פסחים קז. ועוד) – שבידיעת בעל המימרא נדע אם ניתן להקשות מדבריו במקום אחר ולחדש מכוחם הלכות.

ובאבות דר"נ (נוסחא א פכ"ד) אמרו חכמים, כי החלפת דברי חכמים זה בזה הינה משכחת התורה, ושכחה זו נמנית שם כשכחה החמורה יותר מהטועה ואומר על טהור טמא ועל טמא טהור, ולפיכך מצוה רבה היא לברר מקחן של צדיקים ולהעמיד שמועה מפי אומרה.

לא זו אף זו, אלא שמוטל עלינו לדעת את מקומם של החכמים וזמנם, וזאת כדי שנוכל לדעת ולהבין את דברי תורתם כדבעי, שהרי לא הרי דברי תורתו של חכם מגאוניי בבל, כהרי דברי תורתו של חכם מאחרוני גליציה, ולא הרי דברי תורתו של חכם מראשוני אשכנז, כהרי דברי תורתו של חכם מאחרוני איזמיה, וככפי שהמליצו על יסוד לשון חכמינו במשנה (ערכין פ"ו מ"ה) 'אין להקדש אלא מקומו ושעתו'.

ועוד זאת מודעת, שתועלת רבה יש בידיעת סדר הדורות, שעל ידי ידע הלומד סדר מוקדם ומאוחר בדברי חכמים, ויוכל להקשות ממוקדם ומאוחר וליישב דברי חכמים כמחרוזת אחת. אבל אם לא ידע סדר דבריהם, הרי שאין בידו לדון ולפלפל זה בדברי זה, שמנין לו שראה זה תורתו של זה, ומנין לו שזה מסכים עם דברי רעהו.

מנין השנים ומנין שנות האומות העולם

בתורתנו הרבתה התורה במניינים ושנים, ובכל דור ודור נתנה תורה שיעור וזמן, מעת ברוא אדם הראשון על הארץ, ועד עלות זרובבל וסיעתו ועזרא וסיעתו כאשר נחתם כל חזון. ולכל דור ודור נתנה תורה עת וזמן תחת השמים, עת ללידתו ועת למותו, עד אשר נדע מנין השנים לחידוש העולם וסדר הזמנים אשר הנהיג שליט בעולמו, ודבר גדול הוא כהויות אביי ורבא לידע ולזכור שנות ימות עולם ומעשי דור ודור.

אמנם, לא נתנה תורה שיעור בפירוש 'מנין השנה ליום ברוא אלהים אדם', וגם בימי רבותינו זכרונם לברכה בעלי המשנה והגמרא לא מנו לבריאת העולם, וכך אמרו (ירושלמי ר"ה פ"א ה"א), מנין שמונין ליציאת מצרים וכו',

1. ז"ל: יושב אדם ששה חדשים ואינו חוזר תלמודו, נמצא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא. י"ב חודש ואינו חוזר, נמצא מחליף חכמים זה בזה וכו'.

שנאמר (מלכים א' ו' א), ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו'. משנבנה הבית התחילו מונין לבנינו. שנאמר (שם ט' ז) ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים וגו'. לא זכו למנות לבנינו, התחילו מונין לחורבנו, שנאמר (יחזקאל מ' א), בכ"ה שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש וגו'. לא זכו למנות לעצמן התחילו מונין למלכות, שנאמר (חגי א' א), בשנת שתים לדריוש, (דניאל י' א) בשנת שלש לכורש מלך פרס.

ואחר כך נהגו רבותינו למנות ל'מנין שטרות' – הוא מנין מלכות יון מימות אלכסנדר מוקדון והלאה. ובדורות האחרונים נתחדש, שהחלו ישראל למנות לבריאת העולם. על מנהג זה נהגנו בכתבינו את סדר הדורות, והבאנו רק את המנין מבריאת העולם ולא שאר מניינים. ואף שדרך אומות העולם בימינו למנות לספירתם, אין אנו משגיחין בהם, ומה גם שיש אומרים כי איסור יש בדבר. אמנם בספר יקר זה, אשר העמדנוהו לשלחו בכל גבולות ישראל, אף כי חזיים מדבר אשדודית וחזיים מספר בלשון סורסי. אשר על כן אמרנו, כי טובה חכמה מכלי קרב, ודברי תורה נאמרים בכל לשון, ושאלנו מפי חכמי דורינו (ראה תשובת רבי אשר אנשיל עקשטיין להלן). ותמכנו יתידותינו במובא בשם הרב הקדוש מאפטא, כי ה' יספור בכתב עמים (תהלים פ' ו), ובעת אשר נתחדש עליהם שנה, שב הקב"ה ודן כל באי עולם. ואשר על כן הוספנו המנין למלכי אומות העולם, ויהי רצון שלא תצא תקלה מתחת ידינו.

שער
מעשי אבות

מבוא

תשובה בענין כתיבת מנין השנים למניינם של אומות העולם

מהדיין הגדול ר' אשר אנשיל עקשטיין דומ"צ דחסידי בעלזא בארה"ב

לכבוד ידידי רב חביבי הרבני הנכבד מו"ה ר' יחיאל מיכל הלוי לנדאו שליט"א
 בנידון להזכיר בספרך הנפלא ליקוטי ים, במדור הטבלאות, שנות מנין הגויים לתועלת הלומדים, הנני להעתיק
 מה שכתבתי בנידון זו בספרי שו"ת ראש פינה סימן מב, בתוספות נופך הנוגע לנידון דידן.
 לענין מנין החודשים, מצינו בהדיא בקרא החודש הזה לכם וכו' וידעוים דברי הרמב"ן שמצוה למנות חדשי
 השנה מניסן, מן התורה, אמנם במנין השנים לא מצינו בקרא מאיזה שנה יש למנות, ואדרבה המעיין בתנ"ך
 ימצא הרבה מנינים איך היו מחשבין, בתורה מצינו כתוב (במדבר א א) 'בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים',
 הרי שמנה הכתוב מנין השנים ליציאת מצרים, ובמלכים (א ט ז) מצינו כתוב 'ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה
 שלמה את בית ד' וגו'. הרי שמנה לבנין הבית. ולאחר החורבן מצינו (יחזקאל מ א) בעשרים וחמש שנה לגלותנו
 בראש השנה' וגו', הרי שמנה לחורבן הבית. ובמשנה (ר"ה פ"א מ"א) מצינו שמנו השנים על פי שנות המלכים, וכל
 השטרות היו כתובים בתאריך זה, ומצינו בגמרא לגבי גיטין שאם לא כתב לשנת המלך שהגט פסול, ומנהג זה
 שאנו מונין לבריאת העולם לא מצינו לא במקרא ולא במשנה.

מנין השנים לבריאת העולם

מקור הראשון לזה הוא בראשונים, בתוס' (ע"ז נ ד"ה ספרא) כתבו שהיה מנהג למנות לבריאת העולם בשטרות
 וכדו', הגם שעל פי מנהג הגמרא היו כותבים לשנות המלכות, כבר כתבו הראשונים שכל זה היה מפני שלום
 מלכות, שהקפידו שלא יכתבו למלכות אחרת, אבל לכתוב למנין בריאת העולם שאינו מונה בזה למלכות אחרת
 לא הקפידו. הרי מכל האמור רואים שהגם שלא היה קפידא על עצם המנין, מכל מקום יש ללמוד שלאיזה מנין
 שמונה יהיה לזה עיקר מהתורה, כמו שמצינו שמנה הכתוב ליציאת מצרים או בנין בית המקדש, או מלכות, שגם
 שלום מלכות מצינו בו עיקר מן התורה והעיקר שיהא בו טעם תורה.

חישוב מנין השנים לפי חשבון הגוים

אמנם התאריך העכשווי שמונים למספרם שהוא מנין על פי לידת אותו האיש שר"י, מנין זה לא הוזכר בשום
 מקום, ואדרבה החתם סופר (דרשות ח"א צג א) האריך בגנות המזכירים שנות העולם למנין שנולד אליל שלהם,
 וכדבריו, שבמקום שימנה לבריאת העולם שניכר גדלותו של מקום שהוא מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה
 בראשית, הוא כותב וחותרם שאין לו חלק באלוקי ישראל, וטעמו שנותן יקר ותפארת לאלילם על ידי שמזכיר
 שנות עולם כאילו הכל מתייחס אליו. שכן ידוע שלשנים שלפני לידת אותו האיש מתייחסים למספר באותיות

שער מעשי אבות

תשובה בענין
 כתיבת מנין
 השנים למניינם
 של אומות העולם

BC שפירושו ידוע. שהאות C הכוונה הוא לשמו של אותו האיש, והאות B הכוונה הוא לפני, ומכוונים בזה לשנים שלפני לידתו של אותו האיש.

הרי שהחתם סופר החמידר מאוד שלא להשתמש במספר שנותם, וכן החזיק אחריו תלמידו המהר"ם שיק (י"ד סי' קעא) במעשה שהיה בעירו באחד שהעמיד מצבה בבית החיים ללא רשות החברא קדישא, וכפל באיולתו שכתב על המצבה לשון לע"ז וגם התאריך כתב למספר שנותם, והאריך שם להצדיק לעקור המצבה, שהרי עבר על איסור תורה של 'שם אלהים אחרים לא תזכירו', וכדאיתא בגמרא (סנהדרין סג:) שלא יאמר אדם לחבירו שמור לי בצד עבודה זרה פלונית, הרי שאפילו שהוא רק לסימן אסור, והוא הדין בזה שהוא סימן לעבודה זרה ממש אסור. הרי לנו שני עדים החתם סופר ותלמידו המעידים על איסור זה למנות שנות השנים על פי המנין שמונים הגוים.

אמנם לא רק החתם סופר ותלמידיו אסרו דבר זה, אלא גם בספרי גדולי הספרדים מצינו שהחמירו בזה, ובספר יפה ללב (י"ד ח"ה) ציין שם לאיסור מהפסוק (ויקרא יח א) 'ובחוקותיהם לא תלכו' וגם הביא פסיקתא (זוטרתא בלק ד"ה ומראש צורים אראנו). ובגוים לא יתחשב שאין ישראל מחשבין כגוים, הרי כבר ב' איסורים, א: שם אלהים אחרים לא תזכירו. ב: ובחוקותיהם לא תלכו.

היתר בדליכא דרכא אחרינא

ואחרוני זמנינו טרחו ליישב וללמד זכות משום שבזמנינו קשה מאד לזהר בזה, שבהרבה מקרים אין ברירה אחרת וצריך לכתוב דוקא תאריך לועזי. וכן מצאו כתוב באגרות סופרים (מכתבים של משפחת סופר לדורתיהם) מכתב של החתם סופר ששלח לממשלת פרשבורג, וכתב בו תאריך לועזי שבו מופיע מנין השנה כמנין הגוים. והאחרונים האריכו לברר שמה שאסר החתם סופר והוסיף עליו המהר"ם שיק לאסור משום איסור 'שם אלהים אחרים לא תזכירו' וגו', בהזכרת התאריך הלועזי, אינו אלא דוקא בדאיכא דרכא אחרינא, אבל בדליכא דרכא אחרינא ואי אפשר אלא בכתיבת התאריך הלועזי אין איסור. והחות יאיר (סי' א השגה יא-יב) התיר להזכיר שם עבודה זרה כשאי אפשר, ומבאר שמה שאיתא בגמרא סנהדרין: 'ושם אלהים אחרים לא תזכירו' וגו' שלא יאמר לחבירו שמור לי בצד עבודה זרה פלונית, זה אינו אלא כשיש לו סימן אחר, שאז יש איסור להזכיר סימן של עבודה זרה משום איסור לא תזכירו, אבל אם אין לו סימן אחר מותר'. ולפי זה הוא הדין בטופסים וצ'יקים שצריך לכתוב תאריך לועזי דוקא אין איסור בדבא.

לרשום רק חלק מהמנין או לכתוב למנינים

ויש פוסקים שכתבו עצה לכתוב רק חלק ממנין השנה, דהיינו חלק הסוף של המנין, כגון במקום לכתוב 2021 לכתוב 21, שבזה יכולים להבין על איזה תאריך מדובר. ונסתפקתי בטופסים ובסוגי צ'יקים שרשום כבר המספרים כזה: __ 20 וצריך רק להוסיף המספרים הסופיים, ולאחר שמוסיף נמצא כל המנין בשלימות, האם מותר או לא. ונראה שהעצה לזה הוא להרחיק המספרים הסופיים מה20, וסימן לדבר 'מדבר שקר תרחק'. וראיתי בשם אחד הגדולים שהקפידא של החתם סופר היה רק שלא יחתום שמו תחת התאריך שלהם, אבל אם חותם את שמו ורק אחר כך כותב התאריך אין קפידא, ולפי זה מוטב שיחתום הצי"ק או כל טופס אחר טרם כתיבת התאריך.

שער מעשי אבות

תשובה בענין כתיבת מנין השנים למנינים של אומות העולם

יש שכותבים על כל הטפסים 'למנינים' סמוך לתאריך, שבזה מגלה דעתו שאין לנו שום חלק עמהם.

יש מתירים משום שאין מנינם נכון

יש מי שכתב שלכתוב מנין השנים מותר מפני שכל החשבון שלהם אינו נכון, שהרי אותו איש נולד ד' שנים קודם לתחילת מספרם, ושוב אין בכתיבת תאריך לועזי משום נתינת יקר ותפארת למשיחם, אמנם יש שהוכיחו שלא כדבריו, והביאו ראיה מזה שהם כותבים לשנים שלפני התחלת המספר שלהם BC הרי זה סימן שכל החשבון תלוי בו למרות שהחשבון אינו נכון. אמנם כבר אמרנו שכאשר אין עצה אחרת מותר לכתוב תאריך לועזי גם לדעת החתם סופר, שאין איסור בדליכא דרכא אחריו, אבל לכתחילה ודאי שאין לרשום השנים לפי החשבון שלהם, וגם אין להזכיר החודש לפי מספרים ע"פ הרמב"ן הנ"ל.

מעתה בנידון דידן שיש בזה תועלת רבה ללומדים, וכמעט כהיום שסתם בנ"א אין רגילים בחשבון שנות שעברו, ולכן אין דרכא אחריו שיבינו היטב ע"כ נראה שמותר להזכיר שנות הגויים, ובלבד שלא יעשו מדור לעצמו רק במוסגר שיהא ניכר שהוא דבר טפל.

שער

מעשי אבות

תשובה בענין
כתיבת מנין
השנים למנינים
של אומות העולם

התקופות

התקופה	הזמן	ראשי החכמים	המצב המדיני	אירועים היסטוריים חשובים
ארץ ישראל				
א	המאה השנייה לפני הספירה	הלל הזקן ושמאי הזקן, שהקימו את שני בתי ההלכה הגדולים, בית הלל ובית שמאי.	העם היהודי היה תחת שלטון האימפריה הסלווקית, בראשות אנטיוכוס השלישי ובנו אנטיוכוס הרביעי, ואחרים. אנטיוכוס הרביעי ניסא להשכיח את התורה, ובעקבות זאת, פרץ מרד המכבים.	מרד המכבים (167 - 160 לפני הספירה) היה אירוע חשוב בתקופה זו. המרד הובילו המכבים, משפחת כהנים, נגד ניסיון האימפריה הסלווקית לאסור את התורה. חנוכת בית המקדש ונס חנוכה.
ב	המאה הראשונה לפני הספירה	הלל הזקן, שמאי הזקן, רבי עקיבא.	העם היהודי היה תחת שלטון הרפובליקה הרומית ולאחר מכן האימפריה הרומית. המנהיגים הרומיים שהשפיעו משמעותית על ההיסטוריה היהודית במהלך תקופה זו כללו את פומפיוס הגדול, יוליוס קיסר והורדוס [שהיה יהודי על פי התורה, אבל היה נאמן לרומאים ולא לעם ישראל].	פומפיוס הרומאי כבש את ירושלים בשנת 63 לפני הספירה. הורדוס הגדול, מלך ואסל של הרומאים, הרחיב ושיפץ באופן משמעותי את בית המקדש, אך שלט על העם על ידי טרור והרג. בנוסף, יצאו מהעם קבוצות של צדוקים בייתוסים, ואיסיים.
ג	המאה הראשונה לספירה לפני חורבן בית המקדש	רבי יוחנן בן זכאי, רבי גמליאל הזקן, רבי עקיבא.	האימפריה הרומית הייתה הכוח המוביל במהלך תקופה זו, עם קיסרים כמו אוגוסטוס, טיבריוס ונרון שהשפיעו על יהודה. בנוסף, דמויות כמו פונטיוס פילטוס, הנציב הרומי של יהודה, שיחקו תפקיד באירועים שהובילו לחורבן המקדש.	ראש דת הנוצרים החל בהדחת יהודים באותה תקופה. המרד הגדול (66 - 73 לספירה) הוביל לחורבן בית המקדש השני על ידי הליגונות הרומיים בשנת 70 לספירה.
ד	אחרי חורבן של בית המקדש השני עד סוף המאה הראשונה לספירה	רבי יוחנן בן זכאי, רבי עקיבא, רבי ישמעאל, רבי אליעזר, רבי יהושע, רבן גמליאל דיבנה.	העם היהודי היה תחת שלטון האימפריה הרומית, עם קיסרים כמו וספסיאנוס ודומיטיאנוס שהשפיעו באופן משמעותי על יהודה. בנוסף, היו שושלתות רומיות מקומיות ופקידים שונים המעורבים בשלטון על יהודה.	לאחר חורבן של בית המקדש השני, פעל רבי יוחנן בן זכאי לשימור היהדות על ידי משא ומתן עם הרומאים והקמת מרכז התורה ביבנה. מרד בר כוכבא (132 - 136 לספירה) סימן לניסיון חשוב אך לא מוצלח של העם היהודי להשיג עצמאות מהשלטון הרומאי.
ה	המאה השנייה לספירה	במהלך תקופה זו, התנאים המובילים כללו את רבי עקיבא ותלמידיו - רבי יהודה, רבי יוסי, רבי שמעון, ורבי מאיר.	העם היהודי המשיך לחיות תחת שלטון הרומאי, עם קיסרים כמו הדריאנוס, אנטונינוס ועוד.	התקופה מאחרי חורבן בית המקדש השני עד סוף תקופת התנאים הייתה תקופת מעבר מיהדות המבוססת על בית המקדש ליהדות המבוססת על לימוד התורה, בהתייחסות התורה היהודית והמסורת, ובהשפעת שלטון הרומאי על חיי ותרבות היהודים.

שער מעשי אבות

התקופות - ארץ ישראל

התקופה	הזמן	ראשי החכמים	המצב המדיני	אירועים היסטוריים חשובים
	אמוראים מובילים בארץ ישראל	ראשי האמוראים בארץ ישראל	מנהיגים גשמיים [יהודים ושאנים]	אירועים היסטוריים חשובים
ו	מאה השלישית לספירה	רבי יוחנן בר נפחא, רבי שמעון בן לקיש (ריש לקיש), היו ראשי הישיבה בטבריה.	העם היהודי המשיך לחיות תחת שלטון הרומאי, עם קיסרים כמו אלכסנדר סוורוס וולריאנוס.	הישיבות בארץ ישראל, במיוחד בטבריה וציפורי, פרחו במהלך תקופה זו, וחכמי הזמן הינן ממייסדי התלמוד הירושלמי והבבלי. בנוסף, האימפריה הרומית נתקלה באתגרים פנימיים וחיצוניים שונים, כולל סכסוכים צבאיים ואיזומי יציבות מדינית.
ז	המאה הרביעית לספירה	רבי אבהו ורבי זירא, היו מלמדים משפיעים ומנהיגים בישיבות בארץ ישראל.	האימפריה הרומית המשיכה לשמור על שלטונה ביהודה, עם קיסרים כמו קונסטנטינוס הגדול ותיאודוסיוס הראשון שהשפיעו על האזור.	פיזור הנצרות ברחבי העולם, והתנצרות האימפריה הרומית.
בבל				
ח	המאה השנייה לספירה	רב ושמואל, שהיו מראשי המדברים בתלמוד בבלי.	הקהילה היהודית בבבל הייתה נמצאת תחת השפעת האימפריה הפרתית, שהייתה גורם עוצמה באזור באותו זמן.	קהילה היהודית בבבל פרחה במהלך תקופה זו והפכה למרכז של לימוד וחכמה יהודית. התלמוד הבבלי החל להתצורך דרך הלימודים והדיונים המשפטיים של האמוראים בבבל.
ט	המאה השלישית לספירה	רב הונא ורב יהודה, שהמשיכו את העבודה בהכנת התלמוד הבבלי ובהרצאת תורה בישיבות בבלי.	האימפריה הססנית החליפה את הפרתים כשלטון בבבל והשפיעה על הקהילה היהודית תחת שלטונה.	הישיבות בבבל המשיכו לפרוח, והאמוראים הרבו בעיסוק פלפול התלמוד הבבלי.
י	המאה הרביעית לספירה	רב אשי ורבינא הראשון, מראשי חותמי התלמוד הבבלי.	האימפריה הססנית המשיכה לשלוט בבבל, עם מלכים כמו שפור השני ויזדגרד הראשון שהשפיעו על האיזור.	השלמת התלמוד הבבלי תחת הנהגתו של רב אשי הישיבות בבבל הבטיחו את מעמדן כמסודות מרכזיים ללימוד יהודי, והשפיעו על קהילות יהודיות בכל רחבי הגולה.
יא	המאה החמישית לספירה	מר בר רב אשי ורבינא השני.	האימפריה הססנית נמשכה לשלוט בבבל, עם מנהיגים כמו בהראם החמישי ויזדגרד השני שעיצבו את הנוף הפוליטי והחברתי של האזור.	ההשפעה של התלמוד הבבלי המשיכה לגדול ולהשפיע על כל תפוצות ישראל. קהילת היהודים בבבל ניצבה מול אתגרים שונים והודמוניות בזמן שהתמודדה עם השלטון הפרסי ועם התרבות והדת הרחבה.

שער מעשי אבות

התקופות -
בבל

שם החכם	כינויו	זמנו	מקומו	אירועים בימי חייו	רבותיו	חיבוריו ותלמידיו	תקופה
תנאים							
רבי יהושע בן חנניה	מכונה רבי יהושע בסתם. היה לוי.	ג'ת"ת - ג'תת"צ (40 - 130).	ארץ ישראל (ירושלים ופקיעין, היה בב"ד של יבנה)	חורבן בית המקדש, יבנה וחכמיה - עיקר עבודת התנאים.	תלמיד רבי יוחנן בן זכאי, ונחשב כמסורת בית הלל.	תנא	ד
רבי אלעזר בן עזריה		נולד בערך ד'נ"ו, נפטר דק"ל (296 - 370)	יבנה שבארץ ישראל (כיהן כנשיא יחד עם רשב"ג), חי גם בגליל.	שיקום עם ישראל לאחר החורבן (שהיה בלדותו), מעמד 'בו ביום' בו פשטו ספיקות רבות בהלכה.	תלמיד רבי יוסי הגלילי.	תנא	ד
רבי עקיבא	עקיבא בן יוסף/ הקרוח הזה, י"א שהוא 'קרח' אבי ריב"ק.	ג'תש"ף - ג'תת"ק (20 - 140).	בבני ברק שבא"י, לימד במקומות רבים בארץ, וגם נסע רבות בעולם ללמד תורה.	מאחר שחי 120 שנה, הרי שכל יקר ראתה עינו - מחורבן הבית כלה בכל המאורעות בהמשך עד מרד בר כוזיבא וגזירות השמד שלאחריהן.	למד אצל רבי אליעזר ורבי יהושע.	תנא, תלמידיו חיברו על פיו כמה חיבורים, סתם משנה ר"מ, סתם ספרא וכו', וכולהו אליבא דר"ע.	ד
רבן גמליאל	רבן גמליאל דיבנה (להבדילו מסבו רבן גמליאל הזקן)	ג'תש"צ - ג'תתפ"ה (35 - 125).	ירושלים ויבנה.	נחלק עם רבי יהושע עד שהעבירוהו מנשיאותו, נחלק עם רבי אליעזר עד שהחרימו, העמיד את התורה ואת ישראל לאחר חורבן הבית, תיקן/ הסדיר את תפילת שמונה עשרה.	בית הלל.	תנא	ד
אונקלוס	יתכן שנקרא גם עקילס.	בערך ג'תת"ל - ג'תתק"ק (70 - 140).	יוון ורומא כנכרי, ולאחר מכן בארץ ישראל כיהודי	מלחמת ביתה.	למד אצל התנאים רבי אליעזר ורבי יהושע	תנא	ה
אלישע בן אבויה	מכונה 'אחר'.	בערך ג'תת"ך - ג'תתק"י (60 - 150).	ארץ ישראל.	מלחמת ביתה, הרוגי מלכות.	היה חברו של רבי עקיבא - תלמיד רבי אליעזר ורבי יהושע	תנא [שנתפקר]	ד
רבי יוסי	רבי יוסי בן חלפתא.	ג'תת"מ - ג'תתק"ל (80 - 170).	ציפורי שבארץ ישראל, בימי הגזירות ברח לאסיה.	שיקום התורה לאחר חורבן ביתו ופטירת תלמידי רבי עקיבא.	תלמיד רבי עקיבא	תנא	ה

שער מעשי אבות

תנאים

שם החכם	כינויו	זמנו	מקומו	אירועים בימי חייו	רבותיו	חיבוריו ותלמידיו	תקופה
רבי שמעון	רבי שמעון בר יוחאי.	בערך ג'תת"ל - ג'תתק"ל (80 - 170).	בארץ ישראל (יבנה ובני ברק, טבריה, אושא, תקוע ועוד).	שיקום התורה לאחר חורבן ביתר ופטירת תלמידי רבי עקיבא (התחבא במערה בגלל רדיפות הרומאים).	תלמיד רבי עקיבא	תנא, כתב את הזוהר ומכילתא דרשב"י, מיוחס לו נסתרות דרשב"י ותפילת רשב"י.	ה
רבי מאיר	מכונה גם 'אחרים'.	ג'תת"ם - ג'תתק"כ (80 - 160)	טבריה שבארץ ישראל, ברה לאסיא ומת שם.	ביקש (יחד עם רבי נתן) להדיח את רשב"ג מנשיאותו.	תלמיד רבי עקיבא ורבי ישמעאל (ושל אלישע בן אבויה). היה צאצא של נירון קיסר שהתגייר	תנא	ה
רבי נתן	רבי נתן הבבלי, מכונה גם 'יש אומרים'.	ג'תת"מ - ג'תתק"נ (80 - 190).	עלה מבבל לא"י.	נלחם עם רבי חנינא בן אחי רבי יהושע לעבר את השנים בבבל.	היה דיין, תורתו 'בבלי', היה בנו של ראש גולה בבבל (ע"פ רש"ג).	תנא, מיוחס לו ספר אבות דרבי נתן.	ה
רבי יעקב	רבי יעקב בן קודשאי	בערך ג'תת"פ, נפטר בערך ג'תתקט"ו (ע"פ הבה"ג נפטר בחיי ר"מ)	בארץ ישראל (יתכן שבאושא).	הציל את רבן שמעון בן גמליאל מהבושה שתיכננו ר"מ ורבי נתן.	תלמיד רבי מאיר ושאר תלמידי רבי עקיבא (יתכן שהיה בן בתו של אחר).		ה
רבי יהודה הנשיא	מכונה גם 'רבי' או 'רבינו הקדוש'	נולד בערך ג'תת"ק (140), נפטר בסביבות ג'תתק"ף 220 (כי רב ירד לבבל בשנת ג'תתקע"ט בחיי רבי, רש"ג).	בארץ ישראל, ראש ישיבה בטבריה בית שערים ובציפורי.	ספטימיוס סוורוס קיסר רומי, ככל הנראה הוא אנטונינוס חברו של רבי יהודה הנשיא, נתן זכויות רבות ליהודים, ביטל גזירות, ותקופת השלוה הזו היא שסייעה לכתיבת המשנה מכונה בחז"ל 'תורה וגדולה במקום אחד'.	למד אצל תלמידי רבי עקיבא - רבן שמעון בן גמליאל, רבי שמעון, רבי יהודה, רבי מאיר, רבי אלעזר בן שמוע. למד גם אצל רבי יעקב בן קודשאי, היה תלמיד חבר של רבי נתן.	תנא	ה
רבי יהושע בן לוי		בערך ג'תתק"נ - ד"כ (190 - 260).	ראש ישיבה בלוד ובטבריה שבא"י.	התנקשות בחיי הקיסר הרומאי אלכסנדר סוורוס, מה שפותח סדרת מלחמות אזרחים ברומא.	תלמיד רבי יהודה הנשיא, ותלמיד תלמידיו - בר קפרא, רבי יהודה בן פדיה, רבי אלעזר הקפר ועוד.	תנא - אמורא [דור התפר]	ו

שער
מעשי אבות

תנאים

שם החכם	כינויו	זמנו	מקומו	אירועים בימי חייו	רבותיו	חיבוריו ותלמידיו	תקופה
אמוראים							
רבי יוחנן	בר נפחא'	נולד בערך ג'תתק"מ (180). נפטר דל"ט (279)	ראש ישיבת טבריה שבא"י.	רצח קיסר רומא אלכסנדר סוורוס יחסית בתחילת כהונתו (235 - ג'תתקצ"ה), רומא נקלעת למלחמת אזרחים, עד מעט לאחר מותו, כתוצאה מכך גזירות רבות, מיסים, עוני בשל ירידת ערך הכסף וצרות נוספות (אמנם יש הטוענים כי התוצאה היתה הפוכה - שהרומאים לא הצליחו למשול בארץ, והיתה פריחה ליהודי א"י, וזה מה שגרם להצלחת ישיבת רבי יוחנן בתקופתו והביא לחיבור יסודות הירושלמי).	למד מעט אצל ר"י הנשיא, תלמיד חזקיה ב"ר חייא, רבי חייא ורבי אושעיה, רבי ינאי ורבי חנינא בר חמא.	אמורא	ו
ריש לקיש	רבי שמעון בן לקיש	נולד בערך ג'תתק"מ (כי הספיק ללמוד אצל ר"י הנשיא כמפורש בחולין נד.), נפטר דל"ט (279) - מעט קודם רבי יוחנן.	טבריה שבא"י.		בעיקר אצל רבי יוחנן (תלמיד חבר), למד גם אצל רבי חנינא בר חמא, בר קפרא, רבי ינאי, ורבי אושעיא.	אמורא	ו
רבי זירא	רבי זעירא	נולד בערך ג'תתק"צ (230), נפטר ד"פ לערך (310).	נולד בבבל ולמד שם תורה, ולאחמ"כ עלה לא"י וישב בקיסרין ובטבריה.	מהומות ורדיפות הן בבבל והן בא"י.	רב הונא ורב יהודה (בבבל), רבי יוחנן ור"ל ותלמידיהם (בא"י).	אמורא	ז
רבי אבון	אבין/רבין	נולד אחרי ד' (240). נפטר בסביבות ד"ע (310).	ארץ ישראל בעיקר בטבריא, היה עולה ויורד לבבל למסור דברי תורה.	דיוקלטיאנוס קיסר רומי פורש מתפקידו ורומא נקלעת שוב למלחמת אזרחים, כתוצאה מכך שוב רדיפות בארץ ישראל ורבים יורדים לבבל.	תלמיד רבי יוחנן ותלמידיו	אמורא	ז

שער מעשי אבות

אמוראים

שם החכם	כינויו	זמנו	מקומו	אירועים בימי חייו	רבותיו	חיבוריו ותלמידיו	תקופה
רבי לוי		נולד ד' אלפים (240), נפטר ד'ל"ה (275).	ארץ ישראל		רבי יוחנן	אמורא	
רב	רבי אבא, 'אבא', 'אבא אריכא', 'אבא בר אייב'.	נולד בערך ד'תתק"כ (160). נפטר ד' (246).	בבל, א"י, ולאחר מכן (משנת ג'תתקע"ט ועד מותו) בסורא שבבבל.	ארדשיר הראשון כבש את בבל מהפרתים ('חברי'), והחל להצר ליהודים.	תלמיד ר"י הנשיא ורבי חייא.	אמורא, מקים עולה של תורה בבבל, והופכה ממקום עמי הארצות למקום תורה. יש המייחסים לו חלקים ממדרשי ההלכה כספרא וסיפרי וכו', חיבר תפילות רבות כתפילת ר"ה ועוד.	ח
שמואל	אריין, 'שקוד', שמואל ירחינאה'	נולד בערך ג'תתק"מ (180). נפטר ד'ט"ו (255).	ראש ישיבת סורא שבבבל, עלה מעט לא"י ללמוד אצל ר"י הנשיא.	(מכונה בחז"ל 'שבור מלכא' - ראה בערכו) 'שאפור מלכא' [בנו של ארדשיר] עלה לשלטון [בסוף ימי רב], היה טוב ליהודים וידידו של שמואל.	רבי יהודה הנשיא (מעט), אבין, רבי לוי עיקר תורתו 'בבלי'.	אמורא	ח
רב הונא	בירושלמי 'רב חונה'.	בבב(200) - (297).	בחלק מימיו היו רדיפות, אך הרוב היה רגוע.	בחלק מימיו היו רדיפות, אך הרוב היה רגוע.	תלמיד של רב, קיבל תורה גם משמואל ורב אסי.	אחרי פטירת רבי יוחנן, קיבלוהו עליהם גם בני ארץ ישראל, וקרוב לעשרים שנה היה ראש החכמים בכל ישראל.	ט
רב חנן בר רבא	רב חנן בר רבה/בר אבא.	ג'תתקנ"ז - ד'ס (197) - (300)	בבל.	חתנו ותלמידו המובהק של רב, לאחר מותו של רב היה תלמיד חבר של רב הונא.	אמורא		ט

שער
מעשי אבות

אמוראים

שם החכם	כינויו	זמנו	מקומו	אירועים בימי חייו	רבותיו	חיבוריו ותלמידיו	תקופה
רב יהודה	שינא, רב יהודה בר יחקאל	נולד בערך ג'תתק"ף (220), נפטר ד'נ"ז (297).	ראש ישיבת פומבדיתא שבבבל	תלמיד רב ושמואל, היה כפוף לרב הונא, אך לא היה ממש תלמידו.		ט	
רב חמא בר גוריא		נפטר בערך ד'י (270).	בבל	תלמיד רב, אחרי פטירתו הלך לשמואל אבל לא היה תלמידו.		ט	
רב חסדא	רב חסדא הכהן.	217 - 309 ג'תתקע"ז - ד'ס"ט	ראש ישיבת סורא שבבבל, י"א ששהה גם בארץ ישראל.	תלמיד רב, תלמיד מר עוקבא ריש גלותא, תלמיד חבר של רב הונא, קיבל גם מחותנו רב חנן בר רבא.	אמורא	ט	
רבה	רבה בר נחמני	ד'מ - ד'פ. (280 - 320)	ראש ישיבת פומבדיתא שבבבל.	תלמיד רב הונא ורב יהודה.		ט	
רב יוסף בר חמא	רבי יוסף בר חמא	נולד קודם ד"ב, נפטר ד'פ"ג (260 - 323).	ראש ישיבת פומבדיתא שבבבל.	תלמיד רב יהודה.		ט	
רמי בר חמא		נפטר בסביבות ד"ס (נפטר בחיי רבו רב חסדא)	בבל (בעיקר בישיבת סורא)	מלחמות פרסים ברומאים ואנרכיה בבבל	תלמיד רב חסדא, רב נחמן ורב ששת.	ט	
אבוי	יש אומרים ששמו נחמני	ד'ל"ח (279) עד ד'צ"ח (339)	ראש ישיבת פומבדיתא שבבבל.	שבור מלכא השני [שאפור השני] מולך בפרס ובבל, הציק ליהודים.	תלמידו המובהק של רבה וגדל בביתו, למד גם אצל רב יוסף.	ט	
רבא	שבור מלכא, רבא בריה דרב יוסף.	ד'מ בערך, נפטר ד'ק"א (280 - 356)	ראש ישיבת מחוזא שבפומבדיתא.	היה ידיד של שבור מלכא ושל אמו איפרא הורמיו.	תלמיד רב נחמן רבה רב חסדא ורב יוסף (הרבה) אומרים כי רב יוסף היה אביו	ט	
רב נחמן בר יצחק		נולד בערך ד'ס (300), נפטר ד'ק"ז (357)	ראש ישיבת פומבדיתא שבבבל.	תלמיד רב נחמן ורב חסדא, אך בעיקר תלמיד רבא.	אמורא	י	

שער
מעשי אבות

אמוראים

שם החכם	כינויו	זמנו	מקומו	אירועים בימי חייו	רבותיו	חיבוריו ותלמידיו	תקופה
רבה בר רב מתנה	רבה בר מתנה	נולד בערך ד'מ', נפטר בערך ד'ק' (280 - 340)	פומבדיתא שבבבל.		תלמיד רבה ורב ששת		י
רב פפא		נולד בערך ד'נ"ו, נפטר דק"ל (296 - 370)	ראש ישיבה בגוש הקרובה לסורא.	הקים את ישיבת נרש.	תלמיד אביו רבא ורב אידי בר אבין.		י
רב אשי		427 - 352, דקפ"ז - דק"ב	ראש ישיבת סורא שבבבל	בימיו מלך יזדגרד הראשון, שהיה טוב ליהודים, וכמו בימי רבי היה תורה וגדולה במקום אחד, והוא החל בחתימת הש"ס.	למד אצל רב כהנא מפום נהרא, אמימה, ורב פפא.	אמורא	י
שבור מלכא	שאפור הראשון	ג'תתקע"ה - ד'ל (215 - 270)	מלך פרס	נלחם ברומאים והכם כמה פעמים, באחת המלחמות הרג שתיים עשרה אלף יהודים ונמכרם כעבדים.	היה נתון להשפעת ה'חבר' שגזרו גזירות על ישראל, נבדל מרוב רבני		
כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו	
גאונים							
בעל הלכות גדולות	רבי שמעון קיירא. רש"י ותוס' ייחסו את החיבור לר"י גאון [בניגוד לדמב"ם רמב"ן ועוד שייחסוהו לר"ש קיירא], האמת שאוואדא"ח, והוא לר"ש קיירא, אך הוא מתבסס על הלכות פסוקות לר"י גאון.	בסביבות דת"ר (840)	בצרה שבבבל		ישיבת סורא שבבבל, וגם מתורת א"י.		

שער
מעשי אבות

גאונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
רב האי גאון		ד'תרצ"ט - ד'תשצ"ח (939 - 1038).	ראש ישיבת פומבדיתא שבבבל.	פירוש לתנ"ך, פירוש למשניות סדר טהרות, פירוש לתלמוד, "משפטי שבועות", "ספר המקח והממכר", "ספר המשכון", "ספר הפיקדון", ספר בדיני המצרנות, "ספר משפט התנאים", "ספר משפטי הלוואות", "ספר מוסר הדיינים", ספר באיסור והיתר, הלכות תפילין, הלכות שחיטה, "ספר הקמיצה" (בקבלה), סידור תפילות, "ספר המאסף" (על צירופים אפשריים מאותיות השורשים), ספר בניקוד לשון הקודש, פיוטים ושירים.	ישב בכלא בעקבות הלשנה, במוותו נסתיימה תקופת הגאונים.	תלמיד אביו רב שרידא, רב אהרן הכהן גאון, יתכן שלמד תורה גם מחותנו רב שמואל בר חפני הכהן.
ראשונים						
הערוך	רבי נתן מרומי.	ד'תשצ"ה - ד'תתס"ו (1035 - 1106).	רומא שבאיטליה.			למד תורה מפי אביו רבי יחיאל בר אברהם, וכן מרבי מצליח בר אליהו, רבי משה הדרשן, רבנו חננאל ורב ניסים גאון.
ר' שמואל הנגיד	ר"ש ברבי יוסף הלוי.	ד'תשנ"ג - ד'תת"כ (993 - 1160).	גרנדה שבספרד.	הלכתא גבירתא, מבוא התלמוד, בן תהילים, בן משלי, בן קהלת.	מלחמת אורחים בספרד - היה הוזיר שתמך בבאדיס בן חבוס על פני אחיו בולוגין, וזכה בניצחון.	רב האי גאון, רבי חנוך ב"ר משה (מארבעת השבויים).
ר"ף	רבי יצחק ברבי יעקב אלפאסי, 'אלפאסי', 'דיא"ף'.	ד'תשע"ג - י' בסיוון ד'תתס"ג (1013 - 1103).	נולד בעיר קלעת חמאד באלג'יה, עבר לשיבת תוניס, משם למרוקו, ומשם לקורדובה ואליסאנה שבספרד.	הלכות הרי"ף.	ברח מאפריקה לספרד בעקבות הלשנה.	תלמיד רבי דוד אבן הג'ה, יתכן ולמד אצל רבינו חננאל ורבינו ניסים גאון.

שער
מעשי אבות

ראשונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
רש"י	רבינו שלמה יצחקי.	בערך ה' באדר ד'ת"ת - כ"ט בתמוז ד'תתס"ה (1040 - 1105). ביולי 1105).	טרואה שבצרפת - למד תורה במגנצא ובוורמייזא שבאשכנז.	פירוש לרוב התנ"ך ולרוב הש"ס, סידור רש"י ומחזור ויטרי, ספר הפרדס ותשובות, חלקם נכתבו על ידי תלמידיו מפיו. מיוחס לו פירוש לבראשית רבה.	מסע הצלב הראשון.	תלמיד אביו רבי יצחק ירחי, ושל רבי יעקב בן יקה, רבי יצחק סגן לזיה ורבי יצחק בן יהודה - תלמידי רבנו גרשום מאור הגולה.
רשב"ם	רבינו שמואל ברבי מאיה.	בערך ד'תת"מ - בערך ד'תתק"כ (1080 - 1160).	רומנו שבצרפת.	פירושים וחלקים מהתנ"ך ולחלקים מהש"ס, פירוש - תוספות לר"ף; ספר דקדוק 'דייקות מרבינו שמואל'. מיוחס לו ספר בעיבור השנה ובגיאומטריה.		תלמיד רש"י ואביו רבינו מאיה.
רד"ק	רבי דוד ברבי יוסף קמחי	ד'תתקצ"ה - ד'תתק"ך (1160 - 1235).	פרובנס שבדרום צרפת.	פירוש על רוב התנ"ך, "מכלול" - ספר דקדוק, "עט סופר" - ספר מסורה, ויכוח, פירוש לפרקי אבות, ביאור לשמות הנבואה ול"ג עיקרים, ועוד		תלמיד אביו רבי יוסף ואחיו רבי משה.
רמב"ם	רבי משה בן מיימון, 'המיימוני'.	ד'תתצ"ח - כ' בטבת ד'תתקס"ה (1138 - 13 בדצמבר 1204).	ספרד, אפריקה, א"י ומצרים.	משנה תורה, ספר המצוות לרמב"ם, הקדמות לרמב"ם, שמונה פרקים לרמב"ם, איגרת תימן ואיגרות נוספות, מורה נבוכים, פירוש המשנה לרמב"ם, מילות הגיון, 'פרקי משה' ועוד כתבים ברפואה, תשובות רבות, פירוש הלכות קשות בש"ס, הלכות הירושלמי, השגות על הרי"ף, מאמר העיבור, ועוד.	מלחמת המוסלמים וגזירות השמדה.	אביו רבי מיימון, והר"י מיגאש.
רבי יהודה החסיד	רבי יהודה ברבי שמואל.	ד'תת"ק - ד'תתקע"ז (1137 - 1220).	שפיר שבגרמניה.	ספר חסידים, צוואת ר"י החסיד, פירוש עה"ת, כתרי אותיות תפילין, טעמי מסורת המקרא, ספר הגימטריאות, חיבור הלכות, יצא לאור בתוך מאה שערים: קטעי ראשונים מתוך כתבי יד, הלכות שחיטה ובדיקות, סוד היחוד לרבינו יהודה החסיד, אמרות טהורות חיצוניות ופנימיות, סודי חומש ושאר: מתלמידיו, פירושים, גימטריאות ופרפראות על התורה, שיר השירים, איוב ורות.		בנו ותלמידו של רבי שמואל החסיד. מייסד בית מדרש 'חסיד אשכנז'.

שער
מעשי אבות

ראשונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
יד רמ"ה	רבי מאיר ברבי טודרוס הלוי אבולעפיה.	בערך ד'תתק"ל, נפטר ה'ד' 1170 - 1243).	בורגוס וטולדו שבספרד.	פירוש הש"ס במהדורה ארוכה וקצרה, 'מסורת סייג לתורה' בדקדוק, איגרות ותשובות רבות, 'לפני ולפנים' על ספר יצירה, ו'גינת ביתן' על חומש בראשית, ועוד.	עורר את הפולמוס כנגד המורה נבוכים.	מחכמי פרובנס.
רמב"ן	רבי משה בן נחמן.	בערך ד'תתק"ן - בערך ה'ל' 1170 - 1270).	גירונדי שבספרד, בסוף ימיו עלה לא"י.	פירוש על התורה, חידושים על הש"ס, קונטרס 'דינא דגרמי', 'ספר הזכות' ליישב קושיות הראב"ד על הרי"ף, 'מלחמות השם' ליישב קושיות רבי זרחיה הלוי בעל המאור על הרי"ף, הלכות נדה, חלה, ובכורות, הלכות יום טוב וחול המועד, 'תורת האדם' בהלכות אבילות וקבורה, השגות על ספר המצוות לרמב"ם, להלכות לולב להראב"ה, תשובות, דרשות שונות, פירוש על ספר איוב, ספר הגאולה, ויכוח עם הנוצרים, איגרות ועוד.	בימיו נהפכה ספרד ממוסלמית לנוצרית, התנוכח עם הנוצרים.	תלמיד רבי יהודה בן יקר הצרפתי, ורבי נתן בן רבינו מאיר בעל ספר העזר.
מהר"ם מרוטנבורק	רבי מאיר ברבי ברוך.	סביבות ד'תתק"פ - י"ט באייר ה'נ"ג 1220 - 1293.	נולד וחי בגרמניה, הלך ללמוד תורה בצרפת וחזר.	תשובות רבות, חיבר תוספות לכמה מסכתות, פירוש למשניות זרעים וטהרות, פיוטים וקניות ועוד, תלמידו חיבר על פיו ספר 'תשב"ץ קטן'.	פרעות ושמידות, נאסר על ידי מלך גרמניה עד יום מותו, גם אחרי מותו נשארה גופתו שנים עד ששולם עבודה כופה.	תלמיד רבי יהודה שירליאון, רבי יחיאל מפריז, רבי יצחק אור זרוע, ורבי אביגדור הכהן.
רבינו יונה	רבינו יונה גירונדי, 'החסיד'.	סביב ד'תתק"ע - כ"ח בחשוון ה'כ"ד 1210 - 1263.	גירונדי שבספרד, הלך לצרפת ללמוד תורה.	"עלויות דרבנו יונה" על מסכת בבא בתרא, פירוש על הרי"ף על מספר מסכתות, פירוש על התורה, פירוש על ספר משלי, פירוש על מסכת אבות, ספר "שערי צדק" (בידינו נשאר רק חלק בשם "שערי תשובה"), וכן שערי עבודה, ספר היראה, סדר פסח, ועוד.	נהרג בפרעות רינדפלייש.	רבי שלמה מן ההר, רבי משה ורבי שמואל מאיברא.
מרדכי	רבי מרדכי בן הלל אשכנזי.	סביב ה'י' - כ"ב באב ה'נ"ח 1250 - 1298).	רב בנירנבורג שבגרמניה.	מרדכי - פסקי הלכות על סדר הש"ס.	נהרג בפרעות רינדפלייש.	תלמיד המהר"ם רוטנבורג, רבי משה הכהן ממגנצא (תלמיד ר"ת), ורבינו פרץ.

שער
מעשי אבות

ראשונים

שם כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
סמ"ק	רבי יצחק מקורביל, רבי יצחק בעל החוטם.	בערך ד'תתק"ע - כ"ח באייר ה'ם' (1210 - 29 באפריל 1280).	קרוביל שבצרפת.	מלבד הסמ"ק, חיבר תוספות וכתב תשובות ופסקים.		למד אצל חמיו רבי יחיאל מפרז, אצל רבינו דוד, רבי משה בר שניאור ושאר אחיו, בעלי תוס' איברא.
שו"ת מן השמים	רבי יעקב הלוי	נפטר בערך ה'א (1240).	מרויש שבצרפת.			
שמואל מאיורא	רבי שמואל ברבי שניאור.	בערך ד'תתק"נ - ה'ס (1210 - 1300)	איברא שבצרפת.	תוספות איברא (יחד עם אחיו רבי משה ורבי יצחק).	שריפת התלמוד בצרפת.	תלמיד הריצב"א, רבי נתנאל מקינון, למד תורה אצל אחיו רבי משה.
ריטב"א	רבי יום טוב בן אברהם אשכנזי.	בערך ה'י - ה"פ (1250 - 1320)	ברצלונה וסארגוסה שבספרד.	פירוש על הש"ס, פירוש על הרי"ף, ספר 'חוקת הדיינים', פירוש על הלכות נדרים לרמב"ן, הלכות ברכות, הלכות חלה, הלכות נטילת ידים, הלכות ראש השנה, הלכות יום כיפור, הלכות חנוכה, והלכות פסח. דרשות על התורה, 'ספר הזכרון' להליץ על הרמב"ם מהשגות הרמב"ן על המורה נבוכים, פירוש להגדה של פסח, תשובות רבות, קונטרס מחלוקת עם רבי דן, פירוש על מסכת אבות, ועוד.		תלמיד הרא"ה והרשב"א, למד גם אצל רבי פינחס הלוי ורבינו יצחק הלוי אחי הרא"ה ובן אחיו.
ספר החינוך	"איש לוי מברצלונה" המחבר אינו ידוע.	נכתב ככל הנראה בשנת ה'י"ח (1258).	חי בספרד.	מוכיח כמה פעמים מחידושו למסכתות הש"ס.		מבית מדרשו של הרמב"ן.
רבינו בחיי	רבינו בחיי בן אשר אבן חלואה.	ה'ט"ו - בסביבות ה'ק' (1255 - 1340).	סארגוסה שבספרד.	פירוש על התורה, "כד הקמח", "שלחן של ארבע", "פירוש על מסכת אבות" ועוד.		תלמיד הרשב"א.
מאירי	רבי נחם ברבי שלמה, דון וידאל שלמה.	ה'ט - סביבות ה'ע"ה (1249 - 1315).	פרפיניאן בפרובנס שבצרפת.	'בית הבחירה' על הש"ס, חידושים על הש"ס, פירוש על משלי, על תהלים, 'חיבור' התשובה, 'מגן אבות' ליישב מנהגי עירו, 'קריית ספר' על עניני סת"ם, ובסופו ספר על ענייני המסורה, 'בית יד' בהלכות נטילת ידים ועוד.		תלמיד רבי ראובן ברבי חיים בעל ספר התמיה, ועוד מחכמי פרובנס.

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
ריב"ש	רבי יצחק בר ששת, 'ברפת'.	ה'פ"ו - ה'קס"ח (1326 - 148)	ספרד ואלג'יה.	שו"ת ריב"ש, חידושי הש"ס.	פרעות קנ"א (1211) אז ברח לאלג'יה.	תלמיד הר"ן, רבינו פרץ הכהן (ר"פ הספרדי), ורבי חסדאי קרשקש.
רבי יהושע אבן שועיב		בערך ה'מ - ה'ק (1280 - 1340).	נבארה שבספרד.	דרשות על התורה, ביאור לפירוש הרמב"ן על התורה, פירוש לתהלים, ועוד.		תלמיד הרשב"א.
רא"ה מלוניל	רבי אהרן ברבי יעקב הכהן מלוניל.		פרובנס שבצרפת, לאחר גירוש צרפת היגר לאי מיורקה שבספרד.	ספר הלכה הנקרא ארוחות חיים.	גירוש צרפת.	תלמיד רבי שם טוב פלכו.
רא"ש	רבינו אשר ברבי יחיאל.	ה"י - ה'פ"ח (1250 - 1328).	אשכנז, לאחר הגזירות ברח לספרד.	פסקי הרא"ש, תוספות הרא"ש, פירוש הרא"ש על הש"ס, פירוש למשניות זרעים וטהרות, תשובות, פירוש על התורה, ספר מוסר בשם 'אורחות חיים' ועוד.	גזירות באשכנז ולקחת רבו המהר"ם לבית האסורים.	תלמיד אביו רבי יחיאל, רבו המובהק הוא המהר"ם מרוטנבורג.
הר"ן	רבינו ניסים ב"ר ראובן גירונדי.	בערך ה'ע"ה - ה'קל"ז (1315 - 1376).	ברצלונה שבספרד.	חידושי הש"ס, פירוש על הרי"ף, תשובות, דרשות, פירוש על התורה	נאסר בעלילת שווא ולאחר כמה חודשים שוחרר.	תלמיד אביו רבי ראובן, ותלמיד רבינו פרץ הכהן (ר"פ הספרדי).
תשב"ץ	רבי שמעון ברבי צמח דוראן.	אדר ה'קכ"א - ה'ד"ד (1161 - 1445).	מיורקה ואראגון שבספרד, ברח לאלג'יה.	שו"ת, חידושים על כמה ממסכתות הש"ס, 'זוהר הרקיע' על אזהרות רבי שלמה אבן גבירול, 'מגן אבות' ו'אור החיים' בפילוסופיה, 'מגן אבות' על מסכת אבות, 'יבין שמועה' בהלכות שחיטה וטריפות, 'מאמר חמץ' בהלכות חג הפסח וליל הסדר, כולל פירוש להגדה של פסח, 'לוית חן' על התורה, 'אוהב משפט' על ספר איוב ועוד.	גזירות קנ"א.	מבית מדרשו של הרמב"ן.
טור	רבינו יעקב ברבי אשר בעל הטורים.	ברך ה'כ"ט - ה'ק"ג (1269 - 1343).	נולד באשכנז, ברח עם אביו לספרד.	ארבעה טורים, פירוש ארוך עה"ת בדרך הפשט, פירוש 'בעל הטורים' בדרך רמז, קיצור פסקי הרא"ש, ועוד.		תלמיד אביו הרא"ש.

שער
מעשי אבות

ראשונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
אחרונים						
מהר"ל	רבי יעקב הלוי בן משה מולין, 'מהר"י סגל', 'מהר"י מולין'.	בערך ה'קט"ו - כ"ב באלול ה'קפ"ז (1355 - 1427).		מנהגי מהר"ל, תשובות מהר"ל.	גירות קפ"א ומלחמות בבהמיה.	תלמיד אביו רבי משה לוי מולין, רבי שלמה יצחק וינה, רבי שלום מנוישטאדט, רבי אברהם קלויזנה, ומהר"ם סג"ל.
אברבנאל	דון יצחק.	ה'קצ"ח - רפ"ה (1437 - 1525) [תאריך פטירתו איננו מוסכם].	ספרד - פורטוגל, ולאחר מכן באיטליה.	פירוש לתנ"ך, "זבח פסח" על הגדה של פסח, "מגדל הישועות", "מעייני הישועה", "משמייע ישועה", "ישועות משיחו", "ראש אמנה" "עטרת זקנים" "צורת היסודות".	גירוש ספרד ופורטוגל.	תלמיד רבי יוסף בן אברהם חיון ורבי יוסף אבן שם טוב.
שו"ת מהר"ק	רבי יוסף קולון.	ה'ק"ף - ה'ר"ם (1420 - 1480).	איטליה.	שו"ת מהר"ק, פירושי וחיידושי המהר"ק.		תלמיד אביו רבי שלמה קולון, ורבי מודכי נתן.
רע"ב	רבינו עובדיה ירא מברטנורא	סביבות ה'ר' - ה'רע"ה, 1440 - 1515	ברטנורא וערים נוספות באיטליה, ירושלים.	פירוש המשנה, עמר נקא - פירוש על רש"י על התורה, פירוש מגילת רות על דרך הסוד, חידושים על הרמב"ם, תשובות ואגרות רבות, "רבותינו בעלי התוספות" - לקט ביאורים על דברי חז"ל, ועוד.		תלמיד המהר"ק.
מהר"י חביב	רבי יעקב ברבי שלמה אבן חביב	בערך ה'ר"י - ה'רע"ז (1450 - 1516).	ספרד וסלוניקי שבטורקיה.	עין יעקב, שו"ת, ביאור לטור ועוד.	גירוש ספרד ופורטוגל.	תלמיד רבי שמואל וואלנסני.
שולחן ערוך וכסף משנה	רבי יוסף קארו.	(1448 - 1575) ה'דמ"ח - י"ג בניסן ה'של"ה	ספרד, טורקיה וא"י.	שולחן ערוך, כסף משנה, בית יוסף, מגיד מישרים, אבקת רוקל, ספר 'אור צדיקים' על כללי התלמוד - פירוש על הליכות עולם לרבינו ישועה הלוי מתלמסאן, שו"ת 'בית יוסף' בענייני אבן העזר, חידושים למסכת כתובות, פירוש למשנה, פירוש לרש"י על התורה ופירוש על הרמב"ן עה"ת. ובספר המגיד מוזכר ספר נוסף בשם 'קופת הרוכלים'.	כיבוש ארץ ישראל וסביבותיה ע"י העותמאנים ועליית יהודים רבים לארץ, ניסיון חידוש הסמיכה ועוד.	תלמיד דודו רבי יצחק קארו, תלמיד מהר"י בירב.

שער
מעשי אבות

אחרונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
רמ"א	רבי משה איסרליש.	ה'ר"ץ - י"ח באייר ה'של"ב (1530 - 1572).	קרקוב שבפולין.	המפה, דרכי משה, תורת חטאת, שו"ת הרמ"א, מחיר יין, פירוש למסכתות התלמוד, חיבור על אגדות הש"ס, וספר יסודי ספרי הקבלה. הערות לזוהר, לספר יסוד עולם המובא ספר יוחסין, לסדר הגט, לפירוש המזרחי, למורה נבוכים ולפירוש האפודי, לספר 'מהלך הכוכבים' ולספר 'עיון הכוכבים המשרתים'. הגהות לרא"ש, למרדכי, לאיסור והיתר הארוך המכונים יד רמ"א, הגהות לספר שחיטה ובדיקה למהר"י ווייל, והגהות על המזרחי המכונים קרני ראם.	איחוד פולין וליטא.	תלמיד רבי שלום שכנא מלובלין.
ארז"ל	יצחק לוריא, 'האר"י הקדוש'	ה'רצ"ד - ה' באב ה'של"ב (1534 - 25 ביולי 1572).	מצרים וא"י.	כתבי האר"י (נכתבו ברובם על ידי תלמידיו ובעיקר ע"י רבי חיים ויטאל)		תלמיד הרדב"ז והשיטה מקובצת, תלמיד הרמ"ק, קיבל מאליהו הנביא ושימש ברוח הקודש.
ים של שלמה	רבי שלמה לוריא.	ה'ר"ע - י"ב בכסלו ה'של"ד (1510 - 7 בנובמבר 1573).	ערים שונות בפולין רבת.	ים של שלמה, חכמת שלמה, הגהות לפירוש רש"י על התורה הנקראים 'יריעות שלמה', הגהות על ספר שערי דורא הנקראים 'עטרת שלמה', הגהות על הסמ"ג הנקראים 'עמודי שלמה', הגהות על שחיטות ובדיקות למהר"י ווייל, והגהות על הטוה שו"ת, זמירות לשבת ולמוצאי שבת שחיבר יחד עם פירוש, פירוש על האילן הגדול לרבי מאיר פפיראש, מנורת זהב טהור, ועוד.		למד בעצמו מחז"ל והראשונים, וחלק הרבה גם על הראשונים.
מהרשד"ם	רבי שמואל די מדינה.	ה'רס"ו - ב' בחשוון ה'ש"ן (1506 - 12 באוקטובר 1589).	סלונקי שביוון - טורקיה.	שו"ת, ספר בן שמואל.		תלמיד רבי יוסף טאיטאצאק, ורבי לוי בן חביב.

שער
מעשי אבות

אחרונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
אלשיך	משה, 'האלשיך הקדוש'.	(ה'רס"ז - י"ג בניסן ה'ש"ס (1600 - 1507)	טורקיה וארץ ישראל.	פירוש לתנ"ך, 'ירים משה' על מסכת אבות, פירוש להגדה של פסח, קינות על חורבן ביהמ"ק, מאמר 'חזות קשה', ושו"ת.	כיבוש ארץ ישראל וסביבותיה ע"י העותמאנים ועליית יהודים רבים לארץ, ניסיון חידוש הסמיכה ועוד.	תלמיד הבית יוסף ומהר"י טאטיאצייק.
חרדים	רבי אלעזר אזכרי	ה' רצ"ג - ה'ש"ס (1533 - 1600)		ספר חרדים, פירוש לכמה מסכתות מהבבלי ולכמה מסכתות מהירושלמי, וקונטרס 'מילי דשמיא' בענייני מוסה.		תלמיד רבי יוסף סאגיס, מהר"י בירב, והרמ"ק.
דרישה	רבי יהושע ברבי אלכסנדר ולק/פולק כ"ק, מהר"ך.	ה'שט"ו - י"ט בניסן ה'שע"ד (1555 בערך - 29 במרץ 1614).		דרישה ופרישה על הטור, סמ"ע על שו"ע חושן משפט, קונטרס על כללי תפיסה, קונטרס בביאור ענייני איסורים שונים ובפרט איסור ריבית, חידושים על ארבע עשרה מסכתות, ספר דרשות, ספר ביאורים על רש"י על התורה, שו"ת, הגהות רבות שרשם בשולי הספרים שלמד בהם, ועוד.		תלמיד הרמ"א והמהרש"ל.
רבי חיים ויטאל	מהרח"ו.	א' בחשוון ה'ש"ג - ל' בניסן ה'ש"ף (1542 - 1620).	צפת ירושלים ודמשק.	כתב את כתבי האר"י מפיו: מלבד זאת חיבר ספרים רבים: שערי קדושה, ספר החזיונות, 'ספר החזיונות' ניתן על עץ הדעת טוב - ששה שערים של ביאורים: א. על התורה. ב. על נביאים וכתובים. ג. על מדרשי חז"ל. ד. על התלמוד. ה. דרושים לשבתות שונות, כמו שבת הגדול ושבת תשובה ודרושי מילה. ו. מה ששמע מאחרים. ספר התכונה, ספר הגורלות, ספר הפעולות, תעלומות חכמה, לב דוד.		תלמיד האלשיך, הרמ"ק, והאר"י.
רמ"ע פאנו	רבי מנחם עזריה מפאנו, 'עמנואל'.	ה'ש"ח - ד' באב ה'ש"ף (1548 - 3 באוגוסט 1620).		חיבר כשלושים ספרים, ביניהם יונת אלם, שו"ת, עשרה מאמרות, סדר העבודה, אלפסי זוטא, גלגולי נשמות, כנפי יונה, מאמר הנפש, מאמר מאה קשיטה, מאמר ימין ה' רוממה, מאמר ימין ה' עושה חיל, תיקוני תשובה, מאמר מעין גנים, כוונות תקיעות שופר, שבעים ושתים ידיעות, שפת אמת, תק"ן ליקוטים.		תלמיד רבי משה פרובניצאלו ורבי עזרא מפאנו.

שער
מעשי אבות

אחרונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
באר שבע	יששכר בער איילנבורג	ה'ש"י - ה'שפ"ג (1623 - 1550).	פולין - איטליה - גרמניה.	באר שבע על הש"ס, שו"ת באשר שבע, צידה לדרך על התורה.	איחוד פולין וליטא.	תלמיד הלבוש והסמ"ע, ועוד מתלמידי הרמ"א, תלמיד מהר"י סרוג בקבלה.
מהרש"א	רבי שמואל אליעזר הלוי איידלס.	ה'שט"ו - ה' בכסלו ה'שצ"ב (1631 - 1555).	פולין.	חידושי הלכות וחידושי אגדות על הש"ס, שו"ת, הגהות על טור חו"מ.		
מהר"ט	רבי יוסף מטראני.	ה'שכ"ח - ה'שצ"ט (1639 - 1568).	צפת ולאחר מכן בקושטא שבטורקיה.	פירוש על הר"ף, על הר"ף, על הרמב"ם, ועל פירוש הרא"ם לפירוש רש"י, שו"ת, צפנת פענח על התורה והמועדים, ספר על בית המקדש, ספר שמות גיטין, חידושים על רוב מסכתות הש"ס, ועוד.	רעב בצורות ומגיפות בצפת שלאט לאט הביאו לירידת העיר ממעמדה ולעיזבת היהודים.	תלמיד רבי שלמה סאגיס
אנשי שם	רבי נתן נטע שפירא.	ה'שמ"ה - י"ג באב ה'שצ"ג (1584 - 20 ביולי 1633).		חידושי אנשי שם, 1,000 פירושים על "א" זעירה של תיבת "ויקרא", פירוש על הזוהר, "מגלה עמוקות" על התורה, "מגלה עמוקות" שהוא רנ"ב (252) אופנים בתפילת משה רבינו "אעברה נא" בפרשת ואתחנן,	יתכן שלמד אצל רבי פנחס הורוביץ גיסו של הרמ"א.	
שליה	רבי ישעיה ברבי אברהם הלוי הורוביץ	ה'ש"ל - ה'שפ"ו (1570 - 1626).	גרמניה פולין וא"י.	של"ה, הגהות על עמק ברכה של אביו, בגדי ישע על המרדכי, מצות תפילין, פירוש על הטור, ותשובות רבות.	תלמיד אביו רבי אברהם, ורבי שלמה בן רבי יהודה ליב מקראקא ('המהרש"ל השני').	
תורת חיים	רבי אברהם חיים שוה	בערך ה'ש - ט' בטבת ה'שצ"ב (1632 - 1540).	גליציה.	תורת חיים, צאן קדשים, בדק הבית, ועוד.		
ב"ח	יואל סריקיש	ה'שכ"א - כ' באדר ה'ת' (1640 - 1561).	קרקוב שבפולין.	ב"ח על הטור, הגהות על הש"ס רא"ש ורי"ף, משיב נפש על מגילת רות. ביאור לספר פרדס רימונים של רמ"ק, חידושים על הש"ס, שו"ת.	תלמיד הלבוש והסמ"ע, ועוד מתלמידי הרמ"א.	

שער
מעשי אבות

אחרונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
תוספות יום טוב	רבי גרשון שאול יום - טוב ליפמן הלוי הלר ולרשטיין.	ה'של"ט - ו' באלול ה'תי"ד (1579 - 1654).	פולין - איטליה - גרמניה.	תוספות יום טוב, מעדני יום טוב ודברי חמודות, פלפולא חריפתא, אוצרות יום טוב, צורת הבית, מגילת איבה, מלבושי יום טוב, טוב טעם, תורת האשם, קונטרס ימי משתה ותענית, ברית מלח, חידושי הלבנה, מאמר יום טוב, צורת בית המקדש.	גזירות ת"ח - ת"ט.	תלמיד המהר"ל מפראג והכלי יקה.
ט"ז	רבי דוד הלוי סגל.	ה'שמ"ו - כ"ו בשבט ה'תכ"ז (1667 - 1586).	פולין.	טורי זהב על ארבע חלקי שו"ע, "דברי דוד טורי זהב" על פירוש רש"י על התורה.	פרעות ת"ח - ת"ט.	תלמיד אחיו רבי יצחק סגל וחמויו הב"ח.
נגיד ומצוה	רבי יעקב צמח.	בערך ה'של"ה - ה'תכ"ז (1575 - 1667).	פורטוגל, סלוניקי שביוון - טורקיה, צפת, דמשק, וירושלים.	נגיד ומצוה, קול ברמה, זוהר הרקיע, צמח צדיק, הגהות על עולת תמיד, הערות על מבוא שערים, תפארת אדם, ערכי הכינויים, אדם ישר, זר זהב, הערות על שולחן ערוך האריז"ל, הגהות על השולחן ערוך, ברכות בחשבון, עדות ביעקב, זבחי השלמים, קיצור ספר הדרושים, פורשי כנפיים, רנו ליעקב, משיבת נפש, אוצרות חיים, קהלת יעקב ועוד.		תלמיד רבי שמואל ויטאל.
מגן אברהם	רבי אברהם אבלי הלוי גומבינר.	ה'שצ"ז - ג' בתשרי ה'תמ"ג (1637 - 5 באוקטובר 1682).	פולין.	מגן אברהם על שו"ע או"ח, פירוש לתוספתא נזיקין, זית רענן על הילקוט שמעוני.		תלמיד רבי יצחק מפוזנא.
פרי חדש	רבי חזקיה די סילוה.	ה'תט"ז - ה'תנ"ז (1656 - 1695).	ליורנו שבאיטליה, מצרים וירושלים.	פרי חדש על שו"ע, מים חיים על הרמב"ם, חידושים על הש"ס בדרך הסוד, קונטרס בינה ודעת.		תלמיד רבי ישראל יעקב חאגיו, רבי שלמה קוסטא, ורבי יהודה שארף.
יד מלאכי	רבי מלאכי הכהן.	כ"ב בתמוז ה'ת"ס - כ"א בחשוון ה'תקל"ב (1700 - 29 באוקטובר 1771).	ליורנו שבאיטליה.	יד מלאכי, שבחי תודה, קינות ותפילות.		תלמיד רבי יוסף אירגאס ורבי אברהם חיים דודריגס.

שער
מעשי אבות

אחרונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
פני משה	רבי משה מרגליות.	ת"ע - י"ב בטבת ה'תקמ"א, - 1710 - 9 בינואר 1781).	ליטא ואוקראינה.	פני משה ומראה הפנים על הידושלמי, פני המנורה על התורה, ובאר מים חיים על הש"ס.		
גר"א	רבי אליהו בן שלמה זלמן, 'הגאון מוילנא'.	ט"ו בניסן ה'ת"פ - י"ט בתשרי ה'תקנ"ח (23 באפריל 1720 - 9 באוקטובר 1797).	וילנא שבליטא.	למעלה משבעים חיבורים (רוב עסקו היה בסודות התורה, ורוב הספרים שיש ממנו הן בקבלה).	מלחמת פולין - רוסיה - העותמאנים, התוצאה חלוקת פולין וליטא למדינות נפרדות, ובסופו של דבר ליטא נעשתה חלק מרוסיה.	למד בעצמו מחז"ל והראשונים, וחלק הרבה על האחרונים [וגם על הראשונים חלק לא מעט
בית יששכר	יששכר בר ב"ר שמשון בלון, 'בער חסיד'.	ה'תפ"ח - ט"ז שבט ה'תקנ"ח (1728 - 1798).	רב קהילות רבות בהונגריה.	בית יששכר		תלמיד רבי יונתן אייבשיץ.
חסדי דוד	רבי דוד פארדו.	א' בניסן תע"ח - י"ב בסיוון תק"נ (1718 - 1790).	ונציה שבאיטליה וירושלים.	חסדי דוד על התוספתא, ספרי דבי רב על הספרי, משכיל לדוד על פירוש רש"י על התורה, שושנים לדוד - על המשנה, מכתם לדוד - שו"ת, חלק שו"ת נוסף בשם "נשאל לדוד", למנצח לדוד - שלושה מאמרים על סוגיות תלמודיות, מאמר: "שניות לאריות", מאמר "עיסה קושית", מאמר "סימנים דרבנן", מזמור לדוד על יורה דעה, חוקת הפסח, יומן נסיעתו, מטי ולא מטי, דרשות, ועוד.		תלמיד רבי שלמה זלמן יעקב בליליס ורבי אברהם דוד פאפו.
חיד"א	רבי חיים יוסף דוד אזולאי.	ה'תפ"ד - י"א באדר ה'תקס"ו (1724 - 1 במרץ 1806).	חברון וירושלים, ליוורנו שבאיטליה.	כתב למעלה ממאה חיבורים.		תלמיד רבי חיים בן עטה, רבי שלום שרעבי, רבי יצחק הכהן רפפורט, רבי יונה נבון ועוד.
מחצית השקל	רבי שמאל הלוי קעלין.	תפ"ד - ראש חודש ניסן תקס"ו (1724 - 20 במרץ 1806).	בוהמיה.	מחצית השקל על מג"א או"ח, מחצית השקל על ש"ך יו"ד, מחצית השקל על הש"ס, חידושי הש"ס, דרשות, שיעורים על שו"ע או"ח ויו"ד, שיעורים על הש"ס ועוד.		תלמיד רבי אריה לייב מבוסקוביץ וניקלשבורג בעל פרי גינוסר וצמח צדקה.

שער
מעשי אבות

אחרונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
חיי אדם	רבי אברהם דאנציג.	תק"ח - תקפ"א (1748) - 1820.	פולין וליטא.	חיי אדם, נשמת אדם, חכמת אדם, בינת אדם, קונטרס מצבת משה, זכרו תורת משה, מצות משה, שערי צדק, תולדות אדם, בית אברהם - צוואה, חיבור על איוב ומשלי, משפטי צדק ובית הנשים (שני האחרונים לא הושלמו).	תלמיד רבי יוסף ליברמן, והנודע ביהודה.	
חתם סופר	רבי משה סופר.	ז' בתשרי ה'תקכ"ג - כ"ה בתשרי ה'ת"ר (24 בספטמבר 1762) - 3 באוקטובר 1839.	גרמניה - הונגריה.	חיבר כמאה ספרים.	תלמיד רבי נתן אדלר, רבי פנחס הורוביץ, ורבי דוד טבלי שייאה.	
מצודת דוד	רבי דוד אלטשולר	ה'תמ"ז - ה'תק"ל (1687 - 1769).	פולין.	מצודת דוד ומצודת ציון על הנ"ך - הביאור הושלם על ידי בנו רבי יחיאל הלל.		
פרי מגדים	רבי יוסף תאומים.	ה'תפ"ז - באייר ה'תקנ"ב (1727 - 2 במאי 1792).	פולין וגרמניה.	פרי מגדים, פורת יוסף, גינת ורדים, תיבת גמא, שושנת העמקים, ספר נטריקן, נועם מגדים, הגיון לב, ספר המגיד, אגם לבינה, מתן שכרן של מצוות, סדר גיטין וחליצה.	תלמיד אביו רבי מאיר תאומים.	
פנים יפות	רבי פנחס הלוי איש הורוביץ.	ה'תצ"א - ה'תקס"ה (1731) - 1805.	פולין וליטא, פרנקפורט שבגרמניה.	המקנה - קונטרס אחרון, פנים יפות, נתיבות לשבת, חידושי הפלא"ה, ספר הפלא"ה, תוכחת מוסה גבעת פנחס, הגדה של פסח, פנים יפות מהדורה תנינא.	תלמיד אביו רבי צבי הירש, אחיו רבי נחום, הגר"א, והמגיד ממעזריטש.	
רוח חיים	רבי חיים איצקוביץ מוולוז'ין.	ז' בסיוון ה'תק"ט - י"ד בסיוון ה'תקפ"א (24 במאי 1749 - ביוני 1821).	וולוז'ין שבליטא.	נפש החיים, רוח חיים, חוט המשולש, כל הכתוב לחיים.	תלמיד הגאון מווילנה, רבי רפאל זיסקינד הכהן מהמבורג, ורבי אריה לייב גינצבורג.	
רבי עקיבא איגר	רבי עקיבא גינז מאייזנשטט איגה.	א' בחשוון ה'תקכ"ב - י"ג בתשרי ה'תקצ"ח (29 באוקטובר 1761) - 12 באוקטובר 1837.	הונגריה, פולין וליטא, גרמניה.	כתב למעלה מחמישים ספרים.	תלמיד דודו רבי בנימין וולף איגה ורבי למיל מגלוגא.	

שער
מעשי אבות

אחרונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
לקוטי מוהר"ן	רבי נחמן מברסלב.	א' בניסן ה'תקל"ב - י"ח בתשרי ה'תקע"א (4 באפריל 1772 - 16 באוקטובר 1810).	אוקראינה.	ליקוטי מוהר"ן, ספר המידות, סיפורי מעשיות, שיחות הר"ן, מגילת סתרים, ספר הנשרף (שהורה לשרפו), ספר הגנוז, ועוד.		תלמיד סבו רבי נחמן מהורודונקא, ודודיו הדגל מחנה אפרים ורבי ברוך ממעוז'בוז'.
אגרא דכלה	רבי צבי אלימלך שפירא	בערך תקמ"ג - י"ח בטבת ה'תר"א, 1783 - 1841	גליציה - הונגריה	בני יששכר, אגרא דכלה, אגרא דפרקא, דרך פיקודיק, מגיד תעלומה, ברכה משולשת, דברים נחמדים, הוספות מהרצ"א על ספר סוד מרע ועשה טוב, למחותנו הרה"ק מוידויטשוב, והיה ברכה, חידושי בני יששכר, חידושי מהרצ"א, כלי הרוגים, ליקוטי מהרצ"א, מעין גנים, נחל אמונים, רגל ישרה, ריח דודאים, טללי נוחם, תקנות תמכין דאורייתא, ועוד.	מלחמות נאפוליון, האמנציפציה וההשכלה.	תלמיד החוזה מלובלין, רבי מנחם מגדל מרימנוב, המגיד מקוז'ניץ, ורבי אברהם יהושע השיל מאפטא.
מילי דאבות	רבי יצחק איצקוביץ מוולוז'ין.	ה'תק"ם - כ"ו באייר ה'תר"ט (1780 - 1849).	ראשי ישיבת וולוז'ין שבליטא.	מילי דאבות, ופה קדוש.		תלמיד אביו רבי חיים מוולוז'ין.
תפארת ישראל	רבי ישראל ברבי גדליה ליפשיץ.	ה'תקמ"ב - ג' בתשרי ה'תרכ"א (1782 - 19 בספטמבר 1860).	גרמניה.	תפארת ישראל על ששה סדרי משנה.		
כף החיים	רבי חיים פאלג'י, החבי"ף.	י"ז בטבת ה'תקמ"ח - י"ז בשבט ה'תרכ"ח (28 בדצמבר - 10 בפברואר 1868).	איזמיד שבטורקיה.	כתב כשמונים ספרים בכל מקצועות התורה.		תלמיד רבי יצחק מאיו, סבו רבי יוסף חזן, רבי פנחס רפאל די סיגורא (הפרד"ס), ורבי יצחק גאטיניי.
שו"ת האלף לך שלמה	רבי שלמה יעקב יוסף קלוגר, המהרש"ק, המגיד מברודי.	מרחשון ה'תקמ"ז - ל' בסיוון ה'תרכ"ט (1785 - 9 ביוני 1869).	פולין.	חיבר כמאה חמישים ספרים.		תלמיד רבי מרדכי ראבין והמגיד מדובנא.

שער
מעשי אבות

אחרונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
חידושי הרי"ם	רבי יצחק מאיר אלטר - רוטנברג, האדמו"ר מגור.	ה'תקנ"ט - כ"ג באדר ה'תרכ"ו (1799 - 1810) במרץ 1866.	פולין.	חידושי הרי"ם על התורה, על הש"ס, על חו"ש, ספר הזכות, שו"ת, ליקוטי הרי"ם.	תלמיד המגיד מקו"נין, הרבי שמחה בונים מפשיסחה, והאמו"ר ר' מנחם מנדל מקוצק.	
תפארת שלמה	רבי שלמה הכהן רבינוביץ מראדומסק.	ה'תקס"א - כ"ט באדר ה'תרכ"ו (1801 - 1866).	ראדומסק שבפולין.	תפארת שלמה.	תלמיד רבי אברהם צבי הירש פצנובסקי בעל שו"ת ברית אברהם, רבי דוד חריף, רבי מאיר מאפטא, רבי פישל מסטריקוב, רבי ישעיהו מפשדבורז', רבי יששכר בער מראדושיץ, רבי משה מלעלוב, הדברי חיים מצאנו, ועוד.	
רש"ש	רבי שמואל שטראשון.	י"ח בחשוון ה'תקנ"ד - י"א באדר ב' ה'תרל"ב (24 באוקטובר 1793 - 21 במרץ 1872).	וילנה שבליטוא.	הגהות על הש"ס, מקורי הרמב"ם, חידושי שולחן ערוך, הגהות וחידושים על מדרש רבה, הגהות וחידושים על משנה תורה לרמב"ם, הגהות על ספר מעשה רב להגאון מווילנא, הערות על ספר נתיבות עולם ועוד.	תלמיד רבי יוסף שמואלזון, ורבי אברהם דנציג בעל 'חיי אדם'.	
דברי חיים	רבי חיים הלברשטאם מצאנו.	ה'תקנ"ז - כ"ה בניסן ה'תרל"ו (1797 - 19 באפריל 1876).	צאנו שבגליציה.	דברי חיים - שו"ת, פירוש על התורה, על מועדים, מקוואות, פירוש על בבא מציעא, בירורים בשמות גיטין, ועוד.	תלמיד רבי נפתלי מרופשיץ, רבי צבי הירש מזידיטשוב, רבי משה יהושע העשיל אורנשטיין, וחמיו רבי ברוך פרנקל - תאומים.	
התעוררות תשובה	רבי שמעון סופר.	י"ג בטבת תקפ"א - י"ז באדר ב' ה'תרמ"ג (1820 - 1883).	הונגריה, פולין, וגליציה.	התעוררות תשובה על השו"ע, מכתב סופר שו"ת, מכתב סופר דרשות.	תלמיד אביו החת"ם סופר.	

שער
מעשי אבות

אחרונים

רבותיו	אירועים	חיבוריו	מקומו	זמנו	שם החכם	כינוי \ שם הספר
תלמיד חמיו רבי יצחק מוולוז'ין.		מרומי שדה על הש"ס, העמק שאלה" על השאילתות, העמק דבר על התורה, רנה של תורה, על שיר השירים, שו"ת משיב דבר, ועוד.	ראש ישיבת וולוז'ין שבליטא.	כ"ט בחשוון ה'תקע"ז - כ"ח באב ה'תרנ"ג (20 בנובמבר 1816 - 10 באוגוסט 1893).	רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, 'הנציב'.	מרומי שדה
תלמיד רבי מרדכי יוסף ליינר מאיביצא, ורבי יהודה לייב איגה.		אוצר המלך, אור זרוע לצדיק, דברי סופרים, דובר צדק, הערות לדברי ימי ישראל, ספר הזכרונות, קונטרס משיב הטענה, ישראל קדושים, לבושי צדקה, משיב צדק, מחשבות חרוץ, פוקד עקרים, פרי צדיק, צדקת הצדיק, קומץ המנחה, רסיסי לילה, קונטרס דברי חלומות, שיחת מלאכי השרת, קונטרס שיחת שדים, תפארת צבי ח"א על שו"ע יו"ד, תפארת צבי ח"ב שו"ת, תקנת השבין, מראה מקומות לספר המידות של רבי נחמן מברסלב, כתבים באסטרונומיה וחכמות חיצוניות, ועוד.	לובלין שבפולין.	כ"ג בשבט ה'תקפ"ג - ט' באלול ה'תר"ס (4 בפברואר 1823 - 3 בספטמבר 1900).	רבי צדוק הכהן רבינוביץ - רובינשטיין מלובלין.	רבי צדוק הכהן מלובלין
תלמיד רבי יצחק קובו ורבי יוסף חיים בורלא.		שדי חמד, מכתב לחזקיהו, אור - לי, פקועות שדה, אגרות, ועוד.	ירושלים, טורקיה, רוסיה, וחברון.	ז' בחשוון תקצ"ג - כ"ד בכסלו תרס"ה (1833 - 1904).	רבי חיים חזקיה מדיני.	שדי חמד
תלמיד אביו רבי שלמה שפירא בעל שמע שלמה, הדברי חיים מצאנז, ורבי יחזקאל שרגא משינאווא.		באר לחי רואי, דרכי תשובה, צבי תפארת, תפארת בנים על התורה ומועדים, תפארת בנים על הגדה של פסח, ועוד.	מונקטאש שבגליציה.	י"א בתמוז ה'תר"י - ט"ז בתשרי ה'תרע"ד (21 ביוני 1850 - 17 באוקטובר 1913).	רבי צבי הירש שפירא ממונקטאש.	דרכי תשובה
תלמיד רבי נחמן גולדשטיין מטשערין.		משיבת נפש, השתפכות הנפש, אמונת עיתך, אור זורח, מילי דאבות, מי הנחל.	אוקראינה.	בערך תר"ט - י"ט אדר ב' תרע"ט (1849 - 1929).	ר' משה יהושע בוזשיליאנסקי (מכונה רבי אלתר טעפליקער).	משיבת נפש
		אור שמח, משך חכמה, חידושי רבי מאיר שמחה, ועוד.	ליטא.	ה'תר"ג - ד' באלול ה'תרפ"ו (14 - 1843 באוגוסט 1926).	רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק.	משך חכמה

שער
מעשי אבות

אחרונים

שם כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
שם משמואל	רבי שמואל בורנשטיין מסוכטשוב.	ד' בחשוון ה'תרט"ז - כ"ד בטבת ה'תרפ"ו (2 בנובמבר 1856 - 8 בינואר 1926).	סוטשוב שבפולין.	שם משמואל, הגהות והערות על כתבי אביו האבני נזר.	תלמיד אביו האבני נזר.	
שו"ת הרב"ז	רבי בצלאל זאב שאפראן.	ה'תרכ"ז - י"ד בכסלו ה'תר"ץ (16 בדצמבר 1929).	רומניה.	שו"ת הרב"ז, מנחת אזכרה.	תלמיד רבי יצחק אהרן איטינגא, רבי יעקב ווידנפלא, ורבי אברהם מתתיהו פרידמן.	
גרי"ח זוננפלד	רבי יוסף חיים זוננפלד.	ו' בכסלו תר"ט - י"ט באדר ב' תרצ"ב (1 בדצמבר 1848 - 27 במרץ 1932).	הונגריה וירושלים.	שו"ת שלמות חיים, חכמת חיים על החומש, תורת חיים - שו"ת, תורת חיים - הנהגות ופסקים, עקבי חיים - מכתבים ומאמרים, קונטרס פורים המשולש, ועוד.	תלמיד רבי אברהם חיים שאג - צוונג, הכתב סופר, ורבי משה יהושע יהודה לייב דיסקין.	
משנה ברורה	רבי ישראל מאיר הכהן מראדין.	י"א בשבט ה'תקצ"ח - כ"ד באלול ה'תרצ"ג (6 בפברואר 1838 - 15 בספטמבר 1933).	פולין וליטא.	משנה ברורה, חפץ חיים, שמירת הלשון, אהבת חסד, בית ישראל, מחנה ישראל, ליקוטי הלכות, נדחי ישראל, ספר מצוות קצר, תורת כהנים עם הגהות הגר"א מכת"י ופירוש חדש, ציפית לישועה, תורה אור, דבר בעתו, גדר עולם, חומת הדת, נפוצות ישראל, שם עולם, תורת הבית, קונטרס תפארת אדם, בית ישראל, אגרות, ועוד.	תלמיד רבי נחומקה מהורדנא.	
משנה שכיר	רבי יששכר שלמה טייכטאל.	כ"ד בשבט ה'תרמ"ה - י"ג בשבט ה'תש"ה (9 בפברואר 1885 - 27 בינואר 1945).		משנה שכיר שו"ת, משנה שכיר על התורה ומועדים, אם הבנים שמחה, אמונה צרופה בכור השואה, טוב יגאל, ועוד.	תלמיד המנחת אלעזר ממזנקאטש.	
עמק הלכה	רבי יהושע בוימל.	ה'תר"מ - ד' אלול ה'תש"ח (1880 - 1948).	רומניה וארה"ב.	שו"ת עמק הלכה.	תלמיד אביו רבי נחום בוימל, רבי נפתלי בר' פסח, ורבי משה עברשטוק.	

שער

מעשי אבות

אחרונים

רבותיו	אירועים	חיבוריו	מקומו	זמנו	שם החכם	כינוי \ שם הספר
שני מלחמות העולם רדיפות הקומוניזם	הגהות וביאורים על חידושי הרמב"ן	בליטא - בלארוס, ולאחר מכן בארץ ישראל.		ה' באדר א' תר"ל, פברואר 1870 - ה' בכסלו תשי"ז, 17 בנובמבר 1953	איסר זלמן מלצר	אבן האזל
תלמיד אביו רבי חיים מבריסק.		חידושי הגרי"ז למסכתות שבש"ס וקידוש החודש, חידושי הגר"ח והגרי"ז, חידושי הגרי"ז - על התורה.	בריסק שבליטא, וירושלים.	כ' בתשרי תרמ"ז - ט' בתשרי תש"ך (19 באוקטובר 1886 - 11 באוקטובר 1959).	רבי יצחק זאב הלוי סולובייצ'יק, 'הבריסקער רב'.	חידושי הגרי"ז
תלמיד אביו רבי אליעזר זאב ורבי יוסף אלימלך כהנא מאונגוואה.		שו"ת משנה הלכות, מגיד משנה על התורה, מצות המלך, מל ולא פרע, אום אני חומה, קהילות ישראל, פני משנה, גט המעושה בערכאות, ביאור על איגרת התשובה לרבינו יונה, ימי שמונה, ספר הקנינים, פרסומי ניסא, פירוש על הלכות גדולות, שנו חכמים בלשון משנה, פירוש על אורחות חיים להרא"ש, ברכת המשנה עם קיצור נחלת שבעה, פירוש על הגדה של פסח, הגדה של פסח ערבי פסחים, מצות חג הפסח, זמירות משנה השבת, קונטרס שערי המשנה ושער האמונה, וצדיק באמונתו יחיה, סדר ברכת החמה, קונטרס צלא דמהימנותא על חג הסוכות, חידושי משנה על הש"ס, בית רחל, זיכרון יצחק.	צ'כסלובקיה, בורו פארק שבארה"ב.	א' בניסן תרפ"ג - כ"ט באלול תשע"א (9 באפריל 1923 - 28 בספטמבר 2011).	רבי מנשה קליין, מנשה הקטן.	משנה הלכות

שער
מעשי אבות

אחרונים

כינוי \ שם הספר	שם החכם	זמנו	מקומו	חיבוריו	אירועים	רבותיו
גרי"ש אלישיב	רבי יוסף שלום אלישיב.	א' בניסן ה'תר"ע - כ"ח בתמוז ה'תשע"ב (10 באפריל 1910 - 18 ביולי 2012).	ליטא וירושלים.	קובץ תשובות, הערות על הש"ס, שיעוריו על ברכות, הגדה של פסח מבית רבינו הגרי"ש אלישיב, כתביו לדורות - מכתבים ואגרות, דברי אגדה על התורה ומועדים, קונטרס קנין תורה - ליקוט מכתביו ומאגרותיו על לימוד התורה, ישא ברכה על הגדה של פסח, יבקשו מפייהו, ישא יוסף, ישיב משה, פניני תפילה, פניני שבע ברכות, פניני חנוכה וציוני הלכה, אשרי האישי, וישמע משה, ידון משה, קב ונקי. כתבי הגרי"ש - על פרקי אבות (שני כרכים), תשע"ג - תשע"ד, מכתב ידו. כתבי הגרי"ש - על ימים נוראים וסוכות, תשע"ג, מכתב ידו. כתבי הגרי"ש, משנת הגרי"ש, פסקי הגרי"ש, הליכות האישי, מפי האישי, עמודו של עולם, ועוד.	תלמיד סבו רבי שלמה אלישיב, רבי שמשון אהרון פולנסקי, ורבי זליג ראובן בנגיס.	
חשוקי חמד	רבי יצחק זילברשטיין	נולד ה'תרצ"ד (1934), שיחיה לאורך ימים טובים.	פולין, ירושלים ובני ברק.	חשוקי חמד על הש"ס, תורת היולדת, נס להתנוסס, מלכים אומניק, שבת שבתון, שושנת העמקים, עלינו לשבח, טובך יביעו, והערב נא, ברכי נפשי, שיעורי תורה לרופאים, לחנך בשמחה, ופרי מתוק, תורתך שעשועי, חשוקי חמד על הגדה של פסח, ווי העמודים וחשוקיהם, אחת שאלתי, מצוות בשמחה, שמחה בבית.	תלמיד רבי יחזקאל אברמסקי, חמיו רבי יוסף שלום אלישיב, והרב שמואל וואזנר.	

שער

מעשי אבות

אחרונים